

მისილ რეპროდუქცი

იბერიის სამეფო XVI საუკუნეში

(პოლიტიკური ისტორია)

თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა
თბილისი 1076

ქართული და არაქართული ისტორიული წყაროების შესწავლისა და ურთიერთშეჯერების საფუძველზე ავტორი აღწერს მთლიანი ქართული სახელმწიფოს დაშლას ცალკეულ პოლიტიკურ ერთეულებად, იმერეთის სამეფოს წარმოქმნას. და მის პოლიტიკურ ისტორიას სამეფოს დაარსებიდან მეექვსემეტე საუკუნის დასასრულამდე.

წიგნი განკუთვნილია ისტორიკოს სტუდენტთა, ასპირანტთა, საქართველოს ისტორიის მასწავლებელთა და მკითხველთა ფართო წრისათვის.

ფეოდალური საპარტველოს პოლიტიკური დაშლა და იმერეთის სამეფოს წარმოქმნა

მე-15 საუკუნის II ნახევარში საქართველოს ფეოდალური სახელმწიფო საბოლოოდ დაიშალა და დაიყო რამდენიმე სამეფო-სამთავროდ. აკად. ივ. ჯავახიშვილის დასკვნით „საქართველოს დაყოფა სამეფოებად და სამთავროებად ხანგრძლივი პროცესისა და ბრძოლის შემდეგ მომხდარა. ამასთანავე ერთბაშად კი არა, არამედ თანდათანობით. პირველად სამცხე-საათაბაგო ჩამოშორდა, შემდეგ სამეგრელო-აფხაზეთი და გურია, მერე კახეთის სამეფოც დაარსდა. მალე ქართლი და იმერეთიც ცალკე სამეფოებად გაიყვნენ, მაგრამ ეს პდგომარეობა საბოლოო არ ყოფილა: ბრძოლა საქართველოს მთლიანობის აღსადგენად შემდეგშიაც არ შეწყვეტილა. ამიტომ საქართველოს პოლიტიკური სურათი ცვალებადი იყო და ახლად შექმნილი ერთეულების სივრცე-საზღვრებიც მრავალჯერ შეცვლილა“¹.

ცნობები საქართველოს სამეფო-სამთავროებად დაშლის შესახებ მოგვეპოვება მე-18 საუკუნის პირველ ნახევარში შექმნილ საისტორიო თხზულებებში. ეს თხზულებებია: ბერი ეგნატაშვილის მეთაურობით შედგენილი ე. წ. „სწავლულ კაცთა კომისიის“ კოლექტიური ნაშრომი, რომელიც ქართლის ცხოვრების უკანასკნელ გამოცემაში შეტანილია სათაურით: „ახალი ქართლის ცხოვრება. პირველი ტექსტი“², უცნობი ავტორების მიერ შედგენილი „ახალი ქართლის ცხოვრება. მეორე ტექსტი“³, „ახალი ქართლის ცხოვრება, მე-

¹ ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, წ. 4, თბ., 1967, გვ. 96.

² ბერი ეგნატაშვილი, ახალი ქართლის ცხოვრება, ქართლის ცხოვრება, II, თბ., 1959, გვ. 326—442.

³ ახალი ქართლის ცხოვრება, მეორე ტექსტი, ქართლის ცხოვრება, II, თბ., 1959, გვ. 443—476.

სამე ტექსტი“¹ და ვახუშტი ბაგრატიონის ფუნდამენტური შრომა „აღწერა სამეფოსა საქართველოსა“².

ჯერ კიდევ მე-16 საუკუნეში კახეთში ყოფილა დაცული გადმოცემა, რომ ალექსანდრე პირველმა (1412—1442 წწ.) საქართველო თავის შვილებს დაუნაწილა: ერთს მისცა კახეთი, მეორეს—ქართლი და მესამეს—იმერეთი. თითქოს ამის ნიადაგზე წარმოქმნილიყოს სხვადასხვა სამეფოები. ამ აზრს ავითარებდა კახეთის მეფე ალექსანდრე II რუს ელჩებთან საუბარში 1589 წელს.³

სწავლულ კაცთა კომისია აღიარებს, რომ ალექსანდრესა და კონსტანტინეს მეფობის დროს „არღარა იცვლებოდა ერისთავნი და არცა თავადნი, ყოველნივე ხევსა და სანახებსა და თემთა და ადგილთა მკვიდრ ქმნილიყვნენ, და, ვისცა მამულსა მისცემდა, მკვიდრად მიეცემოდა. და ყოველნივე ძლიერ იყვნეს: მთავარნი, ერისთავნი და თავადნი.

ხოლო ამა ალექსანდრესა და კონსტანტინესა ჟამში განდგნენ იმერელნი, ოდიშარნი და გურიელნი, და არღარა მორჩილებდა ათაბაგი, და განდგა კახეთი“.⁴

სწავლულ კაცთა კომისიის წარმოდგენით ამ დროს ცენტრი უკიდურესად დასუსტებულია. მას აღარ შეუძლია ერისთავთა და მთავართა შეცვლა. კომისიის წევრები თუ დაშლის ფაქტს თავისებურად განმარტავენ, სამაგიეროდ მათთვის უცნობია იმერეთისა და კახეთის მეფეთა წარმომავლობა:

„ხოლო ესე ვერა ვსცანიოთ, თუ ბატონი იმერეთისა და კახეთისა, რომლისა თესლისაგან არიან, და ანუ ვითარ უპყრიესთ ქვეყანანი იგი“.⁵ ე. ი. სწავლულ კაცთა კომისია ვერ არკვევს იმერეთისა და კახეთის მეფეების ჩამომავლობას, მაგრამ მათ შრომას იქვე ახლავს შენიშვნა უცნობი ავტორისა, რომ „ეგნატაშვილს მტერობა უმგარი

¹ ახალი ქართლის ცხოვრება, მესამე ტექსტი, ქართლის ცხოვრება, II, თბ., 1959, გვ. 477—539.

² ვახუშტი ბაგრატიონი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება, 4, თბ., 1973.

³ С. А. Белокуров, Сношения России с Кавказом, выпуск I, Москва, 1889, стр. 169—170.

⁴ ბერი ეგნატაშვილი, ქართლის ცხოვრება, II, 1959, გვ. 348.

⁵ იქვე, გვ. 348.

სიცრუე იმას, რომ იმერთა და კახთა...ქეშმარიტად მეფენი არიან და ბაგრატიანნი“.¹

სწავლულ კაცთა კომისია იქვე წერს: „ხოლო იმერეთისა რომელთამე თქუეს: „ოდეს მამა ალექსანდრესი ბაგრატი მეფე ჩავიდა იმერეთს, მაშინ თვისნი მისნი დაუტევა და მიერითგან ძენი მისნი არიანო.“ როგორც ვხედავთ, ეს გადმოცემაც ზეპირსიტყვიერებიდან მომდინარეობს და სწავლულ კაცთა კომისიას ხელთ საამისო არცერთი დოკუმენტი არა ჰქონია.

საქართველოს დაყოფა-დანაწილების საკითხით ვახუშტი ბაგრატიონიც იყო დაინტერესებული. მან სწავლულ კაცთა კომისიისაგან სრულიად განსხვავებული დებულებანი წამოაყენა.

ვახუშტი ბაგრატიონმა უარყო კახეთში გავრცელებული გადმოცემა მეფე ალექსანდრეს მიერ საქართველოს დაყოფის შესახებ. მისი აზრით, ალექსანდრე მეფეს არ შეეძლო საქართველოს დანაწილება თუნდაც იმიტომ, რომ „არ იყო ჩვეულება მეფეთა და უფროსლა ბაგრატიონთა შინა, რათამცა განხეთქილება ექმნათ სამეფოსა, გარნა უფროს განუხეთქელობასა მცდელობდნენ და არცა რიდებდნენ სისხლთა, ვითარცა საჩინო არს“². ვახუშტი დასძენს, რომ თუ კი მაინც და მაინც რომელიმე პროვინციას ჩააბარებდა მეფე თავის შვილებს ან ნათესავებს, ესენი მეფენი კი არ იყვნენ, არამედ ერისთავებიო.³

ვახუშტი ბაგრატიონი იმოწმებს მის ხელთ არსებულ სიგელ-გუჯრებს და ასკვნის, რომ საქართველოში „ბრწყინვალე გიორგიდამ, კიდრე გიორგი ალექსანდრეს ძისამდე იყო ერთმეფობა, გუჯართა, სიგელთა და ქორონიკონთა მოწმობითა“⁴.

ვახუშტი ყველა საწინააღმდეგო მოსაზრებას აკრიტიკებს და უარყოფს. იგი ამბობს: საქართველოს დაშლა-დანაწილება მოხდა გიორგი ალექსანდრეს ძის დროსო „განსქდა ჟამისა ამისა (გიორგი მე-8 მეფობის დროს—მ. რ.) სამეფო სამ სამეფოდ და ხუთ სამთავროდ“⁵.

¹ იქვე, შენიშვნა 4.

² ვ ა ხ უ შ ტ ი, ქართლის ცხოვრება, II, 1854, გვ. 101.

³ იქვე.

⁴ იქვე, გვ. 9.

⁵ ვ ა ხ უ შ ტ ი, საქართველოს ისტორია, დ. ბაქრაძის რედაქტორობით, I ნაწ. გვ. 302.

დღეს ქართულ ისტორიოგრაფიაში დადგენილად ითვლება, რომ საქართველო სამეფო-სამთავროებად დაიყო გიორგი მე-8 დროს, ამდენად დიდი მეცნიერი ვახუშტი ბაგრატიონი მართალი აღმოჩნდა, როდესაც ამტკიცებდა, რომ საქართველო გიორგი მე-8 დროს დაიშალაო.

ვახუშტი ბაგრატიონის მიხედვით იმერეთის სამეფოს წარმოქმნა დაკავშირებულია დავით ნარინის შთამომავლების სახელთან. ვახუშტის მიხედვით 1414 წელს გაერთიანებული საქართველოს მეფემ ალექსანდრე პირველმა იმერეთის ერისთავად დიმიტრი ალექსანდრეს ძე დასვა¹. 1455 წელს დიმიტრის გარდაცვალების შემდეგ გიორგი ალექსანდრეს ძემ ერისთავად დიმიტრის ძე ბაგრატი დასვა². ბაგრატი აუჯანყდა გიორგის, 1462 წელს ჩიხორის ბრძოლაში დაამარცხა იგი და თავი იმერეთის მეფედ გამოაცხადა.

1465 წელს ყვარყვარე ათაბაგმა გიორგი ტყვედ ჩაიგდო თაფარავანთან. ამით ისარგებლა ბაგრატმა, ქართლში გადავიდა და თავი ქართლის მეფედ გამოაცხადა. ამის შემდეგ ათაბაგი ათავისუფლებს გიორგის და ეს უკანასკნელი ისევ იკავებს ქართლის ტახტს 1466 წელს. ბაგრატი კი იმერეთში გადადის. გიორგი მეფის გარდაცვალების შემდეგ 1469 წელს ქართლის ტახტს მისი მემკვიდრე კონსტანტინე იკავებს, ხოლო იმერეთში ბაგრატის გარდაცვალების შემდეგ 1478 წელს ამ უკანასკნელის მემკვიდრე ალექსანდრე მეფობს.

იმერეთის მეფეების წარმომავლობის ვახუშტი ბაგრატიონისეულ სქემას არ ეთანხმება პროფ. სარგის კაკაბაძე და სრულიად განსხვავებულ მოსაზრებას ავითარებს. ამ შემთხვევაში სარგის კაკაბაძე ეყრდნობა სასისხლო სიგელებს³, რომლებიც, როგორც ცნობილია, ივ. ჭავჭავაძის მიერ ყალბად გამოაცხადა და დაასაბუთა მათი უფარგისობა ისტორიული ფაქტების დადგენის საქმეში⁴, სარგის კაკაბაძე კი

¹ ვახუშტი, ზემოდასახელებული ნაშრ., გვ. 298.

² იქვე, გვ. 304.

³ ს. კაკაბაძე, „ბაგრატ მეფე მე-15 საუკუნის რაქა-არგვეთის მფლობელი“; „ვახტანგ უცნობი მე-14 საუკუნის აფხაზ-იმერეთის მეფეთაგანი და მისი მემკვიდრე მეფე გიორგი“; „უცნობი აფხაზ-იმერეთის მეფე თამარ მე-2“.

⁴ ივ. ჭავჭავაძის ილი, ქართული სიგელთმცოდნეობა ანუ დიპლომატიკა, თბ., 1926, გვ. 26, 160—161.

მათ ნამდვილ, სანდო დოკუმენტურ წყაროდ მიიჩნევა და ფართოდ იყენებდა თავის შრომებში.

უკანასკნელ ხანს მკვლევარმა ოლღა სოსელიამ გარკვეული ყურადღება დაუთმო სასისხლო სიგელების საკითხს და შესაძლებლად მიიჩნია მათი ცნობების გამოყენება¹.

სასისხლო სიგელის მთლიანად ნდობა მაინც არ შეიძლება. სასისხლო სიგელი დგებოდა ძველი სიგელების მიბაძვით, სხვადასხვა ამბების თვითნებური შეტანით, რათა მეტი დამაჯერებლობა (მისი გაგებით) მიეცა საბუთისათვის. სარგის კაკაბაძის სქემას იმერეთის მეფეების გენეალოგიის შესახებ ვერ დავეყრდნობით მანამდე, ვიდრე ამ „ნატყუარი“ დოკუმენტების უტყუარობის დამადასტურებელი სხვა წყარო არ აღმოჩნდება.

ვახუშტი ბაგრატიონის სქემა

ალექსანდრე ბაგრატის ძე (ბაგრატ I-ის ძე) (+1389 წ.);

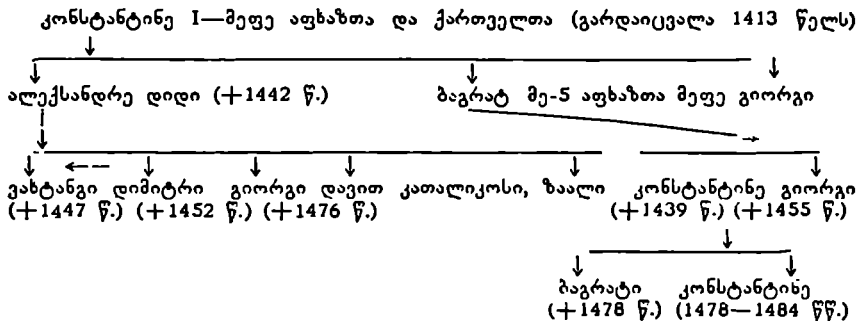
↓
დიმიტრი ალექსანდრეს ძე (1414—1455 წწ.);

↓
ბაგრატ II (1455—1479). (1455 წლიდან ერისთავი, ხოლო 1462 წლიდან —იმერეთის მეფე, 1466 წლიდან ქართლის და იმერეთის მეფე);

↓
ალექსანდრე II (1479—1510 წწ.).

სარგის კაკაბაძის მიხედვით აფხაზთა და ქართველთა მეფის კონსტანტინეს შვილი ბაგრატ მე-5 აფხაზთა მეფედ წოდებული, იკავებს 1413 წელს იმერეთის ტახტს. 1439 წელს ბაგრატის გარდაცვალების შემდეგ, მისი შვილი კონსტანტინე იკავებს იმერეთს ტახტს. კონსტანტინეს ცვლის მისი ძმა გიორგი. 1455 წელს გიორგის ცვლის მისი მემკვიდრე ბაგრატი, რომელმაც 1465 წელს ქართლიც დაიპყრო და ბაგრატ მე-6 სახელით 1478 წლამდე მეფობს.

¹ ო. ს. ო. ს. ე. ლ. ი. ა., ფეოდალური ხანის დასავლეთ საქართველოს ისტორიიდან, თბ., 1966, გვ. 18.

დღეს დავას არ იწვევს ის, რომ ბაგრატ მეფე 1466 წლიდან 1478 წლამდე მეფობდა იმერეთ-ქართლში და რომ მეფე გიორგი 1466 წელს გადავიდა კახეთში და კახეთის ბაგრატიონთა შტოს მამამთავარი გახდა; რომ მისი გარდაცვალების შემდეგ 1476 წელს კახეთის სამეფო ტახტი მისმა შვილმა ალექსანდრე პირველმა დაიკავა, რომ კონსტანტინე იყო ძე დიმიტრი ალექსანდრეს ძისა და არა გიორგი მე-8-სა და რომ კონსტანტინე გამეფდა ქართლში ბაგრატ მე-6 გარდაცვალების შემდეგ, თუმცა უფრო ადრეც ცდილობდა გამეფებას¹.

ბაგრატის გამეფება იმერეთში შემდეგ ვითარებაში მოხდა. გიორგი მე-8 დროს ცენტრალურ ხელისუფლებას უფრო მეტად დაეტყო დასუსტება. ამას შედეგად ის მოჰყვა, რომ მთავრები აღარ ემორჩილებიან მეფეს და იწყება ბრძოლა მათ შორის.

ვახუშტის გადმოცემით, სამცხის ათაბაგი ყვარყვარე გიორგი მეფის უკმაყოფილო იყო (ვინაიდან გიორგიმ თავდაპირველად მხარი დაუჭირა ყვარყვარეს მეტოქეს ათაბაგის ტახტზე — ალბულას);

¹ საისტორიო მოამბე, 1924, II, გვ. 30-31; დ. გვრიტიშვილი, ფეოდალური საქართველოს სოციალური ურთიერთობის ისტორიიდან, თბ., 1955, გვ. 121—122; საქართველოს სიძველენი, II, გვ. 40; ს. კაკაბაძე, საისტორიო კრებული, წიგნი III, თბ., 1928, გვ. 115-116; საქართველოს სიძველენი, II, გვ. 20-21; ისტორიული საბუთები, 1913, წიგნი II, გვ. 21; საქართველოს სიძველენი, III, სიგ. № 578, გვ. 555; თ. ჟორდანიძე, ქრონიკები, II, გვ. 289—290; იოსაფა ბარბაროსა და ამბროზიო კონტარინის ცნობები საქართველოს შესახებ, მოამბე, 1894, № 11, გვ. 45—55.

ამიტომ იგი იმერეთის ერისთავს ბაგრატს უკავშირდება და ასეთ გეგმას შესთავაზებს: თუ ბაგრატი გიორგი მეფეს აუჯანყდება, იგი ბაგრატს დაახმარს გურიელს, დადიანს და სევანთა ერისთავს; გამარჯვების შემთხვევაში მან მთავრები უნდა გაათავისუფლოს სამეფო ვალდებულებისაგან. ბაგრატი ამ პირობაზე თანხმდება.

1462 წელს ჩიხორს (იმერეთში)¹ მოხდება გადამწყვეტი ბრძოლა მეფე გიორგი მე-8 და ბაგრატი იმერთა ერისთავს შორის. ამ ბრძოლაში გიორგი მეფე მარცხდება, ხოლო ბაგრატი გამარჯვებული მოვიდა ქუთაისს, „აქა მოერთვნენ დადიან-გურიელი, აფხაზნი და სხვანნი და აკურთხეს, სრულიად იმერთა სათნო ჩინებითა, მეფედ. აღასრულა მთავართა მათ აღქმული თავისი და განთავისუფლდნენ, თვინიერ ლაშქრობისა და ქვეგანწყესებისა მეფისა და იქმნა იმერეთი მიერით ერთ მეფედ და ოთხ სამთავროდ ანუ სათავადოდ. რამეთუ მიიღო დადიანმან ოდიში, გურიელმან გურია, შარვაშიძემ აფხაზნი და ჭიქნი, და გელოვან სვანეთი“.²

1462 წლიდან მთავრები მეფეს ფაქტიურად აღარ ემორჩილებიან, მეფის დამოკიდებულება მთავრებთან მხოლოდ „ლაშქრობასა“ და „ქვეგანწყესებაში“ გამოიხატება. ამდენად, აღნიშნავს აკად. ნ. ბერძენიშვილი, ბაგრატის გამარჯვება ჩიხორთან „იყო არა ლიხთიქითის ტახტის, არამედ ლიხთიქითის მთავართა გამარჯვებაო“.³

ამრიგად, ჩიხორის ბრძოლის შემდეგ დადიანმა, გურიელმა, შერვაშიძემ და გელოვანმა კიდევ ერთ დიდ წარმატებას მიაღწიეს. ვახუშტის გაგებით, ეს ნიშნავდა დასავლეთ საქართველოში ოთხი სამთავროს ჩამოყალიბებას, მაგრამ სანამ მათ მართებთ მეფის მიმართ „ლაშქრობა“ და „ქვეგანწყესება“, ჯერ კიდევ არ არიან სრული და-

¹ ს. ხოსიტაშვილი ცდილობს დაამტკიცოს, რომ ჩიხორის ბრძოლა მოხდა სამცხეში მდებარე ჩიხორში (იხ. მაცნე. № 6, 1970, გვ. 43). მას რაიმე ახალი დამატებათი წყარო არა აქვს, გარდა იმისა, რაც ივ. ჯავახიშვილს ჰქონდა ხელთ. მას საბუთად მხოლოდ ის მოაქვს, რომ სამცხეშიც არის ადგილი „ჩიხორისის“ სასელოთ.

ივ. ჯავახიშვილმა შეაჯამა ყველა ის წყაროები, სადაც მოცემულია ცნობები ჩიხორის ბრძოლის შესახებ და დაამტკიცა, ვფიქრობთ დამაჯერებლად, რომ ბრძოლა მოხდა იმერეთში მდებარე ჩიხორში (ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. 4, გვ. 83). ამ აზრს იზიარებს ჯ. ოდიშელიც (იხ. ჯ. ო დ ი შ ე ლ ი, მცირე ქრონიკები, 1958, გვ. 98—99).

² ვახუშტი ბ ა გ რ ა ტ ი ო ნ ი, საქართველოს ცხოვრება, გვ. 175.

³ ნ. ბ ე რ ძ ე ნ ი შ ვ ი ლ ი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, 2, თბ., 1965, გვ. 13.

მოუკიდებელი მთავრები. მთავრები აგრძელებენ ბრძოლას სრული დამოუკიდებლობის მოსაპოვებლად. ეს ბრძოლა შემდეგ საუკუნეებშიც გრძელდება.

სანამ ჩიხორის ბრძოლა მოხდებოდა, მანამდეც მწვავე ბრძოლები ჰქონიათ გიორგი მეფესა და ბაგრატს. ზევდგინიძიანთ მოხსენებაში ნათქვამია, რომ „გიორგი მეფემათ ქუთაისი წაართო ბაგრატი-საო“. აკად. ნ. ბერძენიშვილი განმარტავს, რომ „წაართო“ იმას გულისხმობს, რომ ბაგრატს დაპყრობილი კი არ ჰქონია ქუთაისი, არამედ მიღებული ჰქონია მეფისაგან¹. იმავე ზევდგინიძიანთ მოხსენებიდან ირკვევა, რომ მეფე გიორგისა და ბაგრატს შორის 1453—1454 წლებში ბრძოლა მომხდარა, ამ ბრძოლაში გიორგი მეფე დამარცხებულა, ნ. ბერძენიშვილი ასკვნის, რომ აღნიშნული წლიდან ბაგრატი მეფედ იწოდებოდა² და ჩიხორის ბრძოლამდე მეფის ტიტულს ატარებდა³.

ამას ადასტურებს ლათინურად შენახული ცნობაც; დასავლეთ ევროპაში 1460 წელს საქართველოდან მისულ დესპანებს ანტიოსმალურ კოალიციაში მონაწილეთა შორის დაუსახელებიათ აგრეთვე „ბაგრატი იბერთა (მეფე), რომელნიც აწ გიორგიანებად (ე. ი. ქართველებად) იწოდებიანო“.⁴

ნ. ბერძენიშვილი აღნიშნავს, რომ მე-14—15 საუკუნეებში, როცა „გახელმწიფდეს დიდებულნი“ და „მეფეთა ადგილთა მჯღომ“ მოსაკარგავემ „კნინლა მეფობა იკადრა“, ალასტანელი უფლისწული, სრულიად ბუნებრივია, „ბატონიშვილობას აღარ სჯერდება და „მეფობას მიიტაცებს... განსხვავებით სხვა ფეოდალ მთავართაგან თავიანთ თავს „მეფედ“ უწოდებენ“.⁵

ასეთი მეფეები მე-14—15 საუკუნეებში ბევრნი არიან და რომ პრინციპულად ამავე კატეგორიისა ლიხთიქითის „მეფეთა“ საკითხიცო, დასძენს ნ. ბერძენიშვილი.⁶

¹ ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, 2, თბ., 1965.

² იქვე, გვ. 129.

³ იქვე, გვ. 127.

⁴ მ. თამარაშვილი, ისტორია კათოლიკობისა, 1902, გვ. 66; იხ. აგრეთვე ქავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. 4, 1967, გვ. 95.

⁵ ნ. ბერძენიშვილი. საქართველოს ისტორიის საკითხები, II, 1965, გვ. 133—134.

⁶ იქვე, გვ. 135.

ივანე ჭავჭავიძე ილმა შენიშნა, რომ უკვე ალექსანდრე პირველის მეფობის დროიდან სამეფო სახლის წევრები, მეფის ძმები და შვილები აქტიურად ერეოდნენ სახელმწიფო საქმეებში.¹ მთავართა განდგომის საწინააღმდეგო ერთ-ერთი ღონისძიება იყო ცენტრალური ზელისუფლების მიერ ურჩ მთავართა მაგივრად სამეფო სახლის წევრთა დანიშვნა. ამასთან დაკავშირებით ნ. ასათიანი შენიშნავს „ბუნებრივია, რომ ქვეყნის ამა თუ იმ ნაწილში, როგორც ადგილზე გამრიგე მოხელენი, აღმოჩნდებიან სამეფო სახლის წევრები. მეფეს თითქოს საწინააღმდეგო არაფერი უნდა ჰქონდეს, რომ მთავართა თუ ერისთავთა ადგილას მისი უახლოესი ნათესავეები. შვილები თუ ძმები, ისხდებოდნენ, ნათესაობა უფრო მტკიცე გარანტია უნდა ყოფილიყო იმისა, რომ შენარჩუნებული იქნებოდა ქვეყნის ამ ნაწილების ერთგულება ცენტრალური ხელისუფლებისადმი. ამ თვალსაზრისით მეფეთა-მეფის მიერ საქართველოს ცალკეულ ნაწილების „მინებება“ ასეთი მცირე მეფეებისადმი სრულიადაც არ ნიშნავდა იმას, რომ ამით იგი საქართველოს დაშლას აკანონებდა. პირიქით, ეს ღონისძიება მიმართული იყო ადგილობრივ ერისთავთ-ერისთავთა თუ მთავართა მიერ ხელისუფლების უზურპაციის წინააღმდეგ.“² სამწუხაროდ მეფის ოჯახის წევრები, როგორც კი ხელში ჩაიგდებდნენ ამა თუ იმ მხარეს, გარკვეული პირობების შექმნისთანავე, თავიანთ თავს მეფედ გამოაცხადებდნენ.³ ამის მაგალითს თვით ბაგრატ მე-6 მოქმედება წარმოადგენს.⁴

¹ ივ. ჭავჭავიძე ილი, საქართველოს ისტორია, მე-11—15 საუკუნეები, თბ., 1949, გვ. 231.

² ნ. ასათიანი, ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური დაშლის ისტორიიდან, თსუ შრომები, ტ. 78, 1963, გვ. III.

³ ჯ. ოდიშელი, აღმოსავლეთ საქართველოს პოლიტიკური ისტორიისათვის მე-14—17 სს, მე-14—18 სს. რამდენიმე ქართული ისტორიული დოკუმენტი, თბ., 1964, გვ. 81.

⁴ ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში (ქართლის ცხოვრება, ვახუშტი ბაგრატიონი, ივ. ჭავჭავიძე ილი, ს. კაკაბაძე, ნ. ბერძენიშვილი და სხვები) ბაგრატ მე-6 მამისშვილობის (ჩამომავლობის) შესახებ განსხვავებული მოსაზრებანია გამოთქმული. უკანასკნელ ხანს მკვლევარმა ელ. მეტრეველმა იერუსალიმის აღაპების მონაცემების მიხედვით წამოაყენა მოსაზრება, რომ ბაგრატ მე-6 უნდა იყოს შვილი ალექსანდრე I-ის ძმის გიორგისა (იხ. ელ. მეტრეველი, მასალები იერუსალიმის ქართული კოლონიის ისტორიისათვის, თბ., 1962, გვ. 102; მისივე, იერუსალიმის რამდენიმე ქართული მონასტრის დათარიღების ცდა, ხელნაწერთა ინსტიტუტის მოამბე, 4, თბ., 1962, გვ. 226—227).

მე-15 საუკუნის 50-იანი წლების საქართველოს პოლიტიკურ მდგომარეობას 1459 წელს საქართველოდან დასავლეთ ევროპაში გაგზავნილი ეპისტოლეებიდანაც ვგებულობთ.

სამცხის მთავარს ყვარყვარე ათაბაგს თავისი თავი იმდენად დამოუკიდებლად მიაჩნდა გიორგი მეფისაგან, რომ უტხოეთში საკუთარ დესპანებს გზავნიდა და მიწერ-მოწერასაც დამოუკიდებლად აწარმოებდა.

ბედიანი, რომელიც სამეგრელო-აფხაზეთის მთავრად ითვლებოდა, იმდენად დიდი უფლებებით ყოფილა მოსილი, რომ მეფედაც კი იწოდებოდა.¹

დასავლეთ ევროპაში გაგზავნილ ეპისტოლეში გურიაც ცალკე ერთეულად იხსენიება, თუმცა ბედიანს და გურიელს ცალკე დესპანები არ გაუგზავნიათ ევროპაში.

ზემოთ აღნიშნულის გაანალიზების შედეგად ივ. ჯავახიშვილი შემდეგ დასკვნას აკეთებს: „თუმცა გიორგი მეფე თავის თავს საქართველოს გამაერთიანებელ მეფეს უწოდებს, მაგრამ ნამდვილად არც სამეგრელო-აფხაზეთი, არც გურია და არც სამცხე-საათაბაგო პირდაპირ მას აღარ ემორჩილებოდა. მაშასადამე, მისი სამეფო მხოლოდლა იმერეთს, ქართლსა და ქიზიყ-კახეთს მოიცავდა. ამგვარად აშკარა ხდება, რომ შავ ზღვას გიორგი მეფის საბრძანებელი ჩამოშორებული ყოფილა“².

ევროპიდან დაბრუნებული დესპანების ცნობამ, რომ „კოალიციის შექმნას“ განხორციელება არ ეწერა, საქართველოს მეფე-მთავრებს შორის ისევ ომი გამოიწვია. პირველი ათაბაგი იყო, რომელმაც ომი გააჩაღა და 1465 წელს ფარავანთან საქართველოს მეფე გიორგი მე-8 ტყვედ ჩაიგდო ხელში. ამ მდგომარეობით ისარგებლა ბაგრატ VI იმერთა მეფემ. ის ქართლში გადმოვიდა, სადაც, როგორც ჩანს, ბევრი მომხრეები ჰყავდა და თავი საქართველოს მეფედ გამოაცხადა.

ათაბაგი მიხვდა თავის შეცდომას, რომ სუსტი მეფის ნაცვლად ტახტი ხელში ჩაუგდო ძლიერსა და უფლებამოყვარე ბაგრატს. იგი სასწრაფოდ ათავისუფლებს გიორგი მეფეს ტყვეობიდან, მაგრამ უკვე გვიანდაა. გიორგი მეფე ტახტისათვის ბრძოლაში უძლური

¹ ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. 4. თბ., 1967, გვ. 65.

² იქვე, გვ. 59.

აღმოჩნდა — საქართველოს სამეფო ტახტს ელარ იბრუნებს. იგი იძულებული გახდა კახეთში წასულიყო, სადაც მას, როგორც ჩანს, ღეოდალთა ფართო ფენა მხარს უჭერდა, მაგრამ ბრძოლა მაინც უხდება კახეთის მთავარ დავითთან. ამ ბრძოლაში გიორგი იმარჯვებს და 1466 წლიდან გიორგი მე-8 მხოლოდ კახეთის მეფობით კმაყოფილდება. ასე ჩაეყარა საფუძველი კახეთის დამოუკიდებელ სამეფოდ წარმოქმნას.¹

ბაგრატ მე-6 სამეფო მისი გამეფების მომენტში და შემდეგაც დიდად შემცირებული იყო და ერთიანი საქართველოს აჩრდილსლა წარმოადგენდა. ბაგრატის სამეფოს საზღვრავდა: დასავლეთით ცხენისწყალი, სამხრეთით — სამცხე-საათაბაგო, აღმოსავლეთით — კახეთის სამეფო. ქვემო ქართლის მხარე, ე. წ. სომხითი, ლორეს ციხე უზურ-პასანს ქონდა დაპყრობილი.²

ბაგრატის სამფლობელოს ჩამოცილებული იყო კახეთის სამეფო და სამცხე-საათაბაგო, ხოლო სამეფოს შიგნითაც ერთი დიდი სამთავრო განკერძოების გზაზე იყო შემდგარი. ამ სამთავროს, დასავლეთ საქართველოს შავი ზღვის სანაპირო ეჭირა და მაშინ საბედიანოდ იწოდებოდა.³ საბედიანოში შედიოდა აფხაზეთი, სამეგრელო და გურია თავისი ზღვისპირა ქალაქებით: ცხუმი ანუ სეფასტოპოლი (ეხლანდელი სოხუმი), ფოთი და ქაჭთა ციხე (ძველი პეტრა, ახლანდელ ციხისძირთან) და ბათუმი.

საბედიანოს მთავარი ბაგრატს ემორჩილებოდა როგორც უზენაეს ხელმწიფეს.⁴ ამრიგად, აკად. ივ. ჯავახიშვილი ასკვნის, რომ „ბაგრატ მეფის დროს საქართველოს პოლიტიკური მდგომარეობა არსებითად თითქმის (კახეთის გამოყოფის გარდა) არ განსხვავდებოდა იმ მდგომარეობისაგან, რომელშიაც საქართველო გიორგი მეფის დროს იყო: მაშინაც მესხეთის მფლობელი ათაბაგი და სამეგრელოს მთავარი ბედიანი თავიანთ თავს საკმაოდ დამოუკიდებლად გრძნობდნენ და გამოცალკევებულნი იყვნენ. მაშასადამე, მცდარია ის შეხედულება, ვითომც ბაგრატ მეფის დროს მომხდარიყოს მთლიანი საქარ-

¹ ნ. ასათიანი, ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური დაშლის ისტორიიდან, თსუ შრომები, ტ. 78, 1963.

² იოსაფა ბარბაროსა და ამბროზიო კონტარინის ცნობები. მოამბე, 1894, № 11, გვ. 55.

³ საქართველოს ისტორია, ს. ჭანაშვიის რედაქციით, თბ., 1946, გვ. 295.

⁴ იქვე, გვ. 295.

თველოს გამოყოფა სამ სამეფოდ და სამთავროებად. ბაგრატი მართლაც სხვებსავით ლიხთიმერეთისა და ლიხთამერეთის გამაერთიანებელი და ორსავე ტახტის მპყრობელი ყოფილა და, როცა თვითონ გაბატონებულა, უკვე საქართველოს დაყოფაზე არ უფიქრიაა.¹

1477 წელს უზუნ-ჰასანის შემოსევის შემდეგ საქართველოს პოლიტიკური მდგომარეობა კიდევ უფრო მძიმე გახდა. შემდგომმა მოვლენებმა ნათლად დაადასტურა, რომ უზუნ-ჰასანის შემოსევა იყო ერთ-ერთი მიზეზი საქართველოს საბოლოოდ დაშლისა.

1478 წელს გარდაიცვალა ბაგრატ მე-6. ტახტზე ასელა მისი შვილმა ალექსანდრემ სცადა, მაგრამ ვერ შეძლო, ვინაიდან კონსტანტინეს უფრო მეტი მომხრეები აღმოაჩნდა და კონსტანტინე გამეფდა. აქედან ნათლად ჩანს, რომ კონსტანტინე წინასწარ აგროვებდა თავის მომხრეებს და გარეშე ძალის დახმარებასაც არ თაქილობდა.

ალექსანდრე ბაგრატის ძე იძულებული გახდა იმერეთში გადასულიყო და იქ ეცადა სამეფო ტახტზე მომაგრება. მან მოუწოდა მთავრებს, მაგრამ „დადიანმან არღარა ინება მოსვლა. აგრეთვე გურიელმან და სხვათა“.² ამ მდგომარეობით სარგებლობს კონსტანტინე და ქართლის ჯარით სასწრაფოდ დასავლეთში გადადის 1479 წელს. „და მიერთვნენ ყოველნი იმერნი, ვინაიდგან დადიანსა მიეცა ჰიოი მტკიცე: ამისათვის ვერღა-რა წინა-აღდგა ალექსანდრე და წარვიდა სიმაგრეთა შინა“.³ კონსტანტინემ უბრძოლველად დაიმორჩილა იმერეთის სამეფო.

მეფობის დასაწყისის პირველ ხანებში (1478 წ.) კონსტანტინეს შედარებით წარმატება ჰქონდა და ორთავე ტახტის ამერ-იმერის გაერთიანება შეძლო, მაგრამ მალე შეეცვალა მდგომარეობა და საქართველო ისევ დაშლას იწყებს.

საქართველოს საბოლოოდ დაშლაში ისევ და ისევ სამცხის მთავარს ყვარყვარეს მიუძღვის ბრალი.

1483 წელს არაღეთის ბრძოლაში⁴ სამცხის მთავარმა ყვარყვარემ კონსტანტინე დაამარცხა, რის შედეგადაც ალექსანდრე ბაგრატის

¹ ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. 4, თბ., 1967, გვ. 111.

² ვახუშტი, იმერეთის ისტორია, თბ., 1902, გვ. 13.

³ იქვე, გვ. 13—14.

⁴ ქართლის ცხოვრება, II, თბ., 1959, გვ. 346—348, 481; ვახუშტი, იმერეთის ისტორია, გვ. 14; ჟორდანიას, ქრონიკები, II, გვ. 303.

ქემ ისარგებლა და იმერეთის ტახტი ისევ დაიპყრო. მაგრამ ეს არ იყო ძირითადი მიზეზი ალექსანდრეს გამეფებისა იმერეთში.

ერთ-ერთი ძირითადი მიზეზი, რამაც ქართლს იმერეთი მოწყვიტა იყო იაყუბ ყაენის შემოსევა ჯერ სამცხეში და შემდეგ ქართლში. ვახუშტი ბაგრატიონი და ქართლის ცხოვრება იაყუბ ყაენის შემოსევას 1486 წლით¹ ათარილებენ. მაგრამ ჰასან რუმლუ ამ ლაშქრობას 1483 წლით ათარილებს, ეს თარიღი კი უფრო მისაღებია.² ამიტომ ალექსანდრეს გამეფება იმერეთში მარტო არადეთის ბრძოლაში კონსტანტინე მეფის მარცხს არ გამოუწვევია, ამავე წელს იაყუბ ყაენის შემოსევამ კონსტანტინეს ხელფეხი შეუკრა და ამით ისარგებლა ალექსანდრემ და იმერეთის ტახტი დაისაკუთრა 1484 წელს. მაგრამ მისი მეფობა დიდხანს არ გაგრძელებულა „დადიანმან კვალად არა ინება მეფობა მისი და მოიწვია მეფე კონსტანტინე დაპყრობად იმერეთისად, უსმინა დადიანსა მეფემან კონსტანტინემ და ჩამოვიდა კვალად სპითა იმერეთს“³ (1487 წ.).

ალექსანდრეს ძალა არ ეყო, კონსტანტინეს და დადიანს რომ გამკლავებოდა, ამიტომ მან მიატოვა ტახტი და „წავიდა სიმაგრეთა შინა“. კონსტანტინემ კვლავ გააერთიანა იმერ-ამერი, მაგრამ ეს გაერთიანება ხანგრძლივი არ აღმოჩნდა, ვინაიდან ამ დროს ქართლის თავზე კვლავ ჩამოწვა შავი ღრუბელი.

ჰასან რუმლუ იაყუბ ყაენის მეორედ შემოსევას 1487—1488 წლებით ათარილებს.⁴ ვახუშტი ბაგრატიონი იაყუბ ყაენის მეორედ შემოსევას 1488 წ.⁵ განსაზღვრავს, ქართლის ცხოვრება კი 1489 წელს⁶ მიგვითითებს, ამათ შორის უფრო ზუსტი უნდა იყოს ჰასან რუმლუს ცნობა.⁷

¹ ქართლის ცხოვრება, II, თბ., 1959, გვ. 482.

² ვ. ფ. ფ. თ. უ. რ. ი. ძე, ჰასან რუმლუს ცნობები საქართველოს შესახებ, თბ., 1966, გვ. 17, 18; იხ. აგრეთვე ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, ტ. 7, თბ., 1954; რ. კ. ი. კ. ნ. ა. ძე, საქართველო—ირანის ურთიერთობის ისტორიიდან მე-15 საუკუნის II ნახევარში, გვ. 126, 127.

³ ვახუშტი ბაგრატიონი, იმერეთის ისტორია, თბ., 1902, გვ. 14.

⁴ ვ. ფ. ფ. თ. უ. რ. ი. ძე, ჰასან რუმლუს ცნობები საქართველოს შესახებ, თბ., 1966, გვ. 12.

⁵ ვახუშტი, იმერეთის ისტორია, გვ. 14.

⁶ ქართლის ცხოვრება, II, 1959, გვ. 486.

⁷ ვ. ფ. ფ. თ. უ. რ. ი. ძე, ჰასან რუმლუს ცნობები საქართველოს შესახებ, თბ., 1966, გვ. 12.

კონსტანტინე იძულებული გახდა სასწრაფოდ დაეტოვებინა იმერეთი და ქართლისათვის მიეხედა.

შექმნილი მდგომარეობით სარგებლობს ალექსანდრე ბაგრატიონი და კვლავ ეზავება მთავრებს დადიანსა და გურიელს. ამით მან მშვიდობა დაამყარა იმერეთის სამეფოში და ამავე დროს დაიმორჩილა აფხაზნი და სვანნი. ამის შემდეგ კონსტანტინე მეფესთანაც ჰყო ზავი „...მერმე შესცვალნა ურჩნი და რომელნიმე მოსპნა და უმკვიდრონი ჰყვნა და დაადგინნა ერთგულნი და მოსანდონი თვისნი და მოიმტკიცა ამითი იმერეთი. ეგრეთვე დაიმორჩილა დადიან-გურიელნი და მთავარნი სხვანი. იგინი ლაშქრობათა და მეფედ მათთა ჰხმობითა მსახურებათათა“.¹

ვახუშტის წარმოდგენით ალექსანდრემ არა მარტო იმერეთი შემოიმტკიცა, არამედ მთავარნიც თავის გაელენას დაუმორჩილა. და ამდენად მან ნაწილობრივ აღიდგინა ის დაკარგული პრივილეგიები, რაც იმერეთის მეფეებმა დაკარგეს მთავრებთან ჭიდილში.

1489 წლიდან იმერეთი საბოლოოდ ჩამოცილდა ქართლის სამეფოს. კონსტანტინე მეფე მაინც ცდილობდა როგორმე გაერთიანებინა დაშლილი საქართველო. მან 1490 წელს დარბაზის სხდომა მოიწვია და დასვა საკითხი, თუ რა იღონონ საქართველო რომ კვლავ გაერთიანდეს. დარბაზის წევრებმა მეფეს განუცხადეს: „ვინაიდან მტკიცედ დგანან ერთგულებათა ზედა თვისთა რჩეულთა მეფეთა იმერნი და კახნი და კვლად ათაბაგისა სამცხელნი, ამისათვის არა გაგიზრახავთ ბრძოლასა, რამეთუ თუმცა მრე ვექმნეთ ერთსა. არღარა მოგუცებს მეორე ნებასა, არამედ ვიცადოთ ჟამი, უკეთუ კვლად აგოს ღმერთმან მეფობასა შენსა“.² ის რაც ფაქტიურად ნომხდარი იყო, დარბაზმა იურიდიულად დაადასტურა და გააფორმა.

ამის შემდეგ კონსტანტინე მეფე იძულებული გახდა იმერთა მეფეს დაზავებოდა 1491 წელს.³

იმერეთის სამეფოს ცალკე ერთეულად ჩამოყალიბება, მას რომ ქართლის სამეფოსთან აღარაფერი აკავშირებდა, თვით ქართლის მეფის ტიტულატურაშიც აისახა. ადრე საქართველოს მეფე ყველა

¹ ვახუშტი ბაგრატიონი, იმერეთის ისტორია, თბ., 1902, გვ. 15.

² ვახუშტი ბაგრატიონი, ქართლის ცხოვრება, II, 1854, გვ. 15.

³ თ. ჟორდანი, ქრონიკები, II, გვ. 307, 308, 309.

საბუთში, თავის თავს მეფეთ-მეფეს უწოდებს, მისი მეცხედრე კი დედოფალთ-დედოფალად იხსენიება. თვით კონსტანტინე მეფე 1488 წლის საბუთში თავის თავზე ამბობს: ჩვენ „გამაერთიანებელმა“ ლიხთიმერისა და ლიხთამერისამან ორსავე სამეფოსამან მტკიცედ და შეურყეველად მპყრობელმან“-ო¹. როგორც ამ სიგელიდან ჩანს, კონსტანტინე ისევ ისე იწოდებოდა, როგორც სხვა მისი წინაპარი მეფეები. მაგრამ შემდგომ 1491—1492 წლების სიგელებში კონსტანტინე თავს იმერეთის მპყრობელად ღარ ასახელებს.²

საშინაო მდგომარეობის განმტკიცების შემდეგ (მე-16 საუკუნის დასაწყისისათვის) იმერთა მეფემ ქართლის დაპყრობა გადაწყვიტა.

მე-16 საუკუნის დასაწყისში ქართულ სამეფო-სამთავროებს საკუთარი საზღვრები გაუჩნდათ, მაგრამ კუთვილ ადგილ-მამულებს ღარ სჯერდებოდნენ და თავიანთ თანამოძმეებს საზღვრებს ურღვევდნენ და თავს ესხმოდნენ, ცალ-ცალკე ყველას კანონიერ ხელმწიფედ მიაჩნდა თავი და სხვებს უზურპატორად თვლიდა.

ქართლში დავით კონსტანტინეს ძე მეფობდა (1505—1525 წწ.), კახეთში ალექსანდრე გიორგის ძე (1476—1511 წწ.), ხოლო იმერეთში ალექსანდრე ბაგრატიის ძე (1484—1510 წწ.).

მე-16 საუკუნის დასაწყისში ქართველ მეფე-მთავართა შორის ენერგიულ პოლიტიკას იმერეთის მეფე ალექსანდრე ბაგრატიის ძე აწარმოებდა. ქართლის მეფე „იყო ღმობიერი, ბრძოლა-შლილობათა და შფოთთა მოძულე და მოყვარე მშვიდობისა.“³ ამით ისარგებლა ალექსანდრე იმერთა მეფემ და ქართლის დაპყრობა გადაწყვიტა.

კინკლოსები და ქართლის ცხოვრების პირველი და მეორე გაგრძელებები⁴ ერთხმად აღნიშნავენ, რომ ალექსანდრე მეფემ 1509 წელს ქართლის საზღვარი გადალახა, გორი და მისი მიმდგომი სა-

¹ ს. კაკაბაძე, სიგელი ქართლის მეფის კონსტანტინესი, 1488 წ., გვ. 8; იხ. აგრეთვე თ. ჟორდანიას, ქრონიკები, II, გვ. 306.

² ე. თაყაიშვილი, საქართველოს სიძველენი, III, 1910, გვ. 475 (1491 წლის სიგელი); იხ. აგრეთვე, ს. კაკაბაძე, ისტორიული საბუთები, III, 1913, გვ. 41—42 (1492 წლის სიგელი).

³ ეახუშტი, ცხოვრება ქართლისა, II, 1854, გვ. 16.

⁴ თ. ჟორდანიას, ქრონიკები, II, გვ. 326; იხ. აგრეთვე, ქართლის ცხოვრება, II, 1959, გვ. 487.

ნახები დაიპყრო ისე, რომ ქართლის მეფეს წინააღმდეგობა არ გაუწევია.

ამის შესახებ ვახუშტის უფრო ვრცელი და საგულისხმო ცნობები აქვს. გორის დაპყრის თარიღად ვახუშტიც 1509 წელს ასახელებს, მაგრამ მიზეზსაც გვაძლევს. ვახუშტის სიტყვით, იმერეთის მეფეს ალექსანდრეს შურისძიება ამოძრავებდა. მან ისარგებლა იმით, რომ მისი ძლიერი მოწინააღმდეგე, ქართლის მეფე კონსტანტინე, ცოცხალი აღარ იყო, ტახტზე კი ამ დროს სუსტი და გაუბედავი, თაოსნობას მოკლებული პიროვნება იჯდა და ჯავრის ამოყრა განიზრახა. „შემდგომად კონსტანტინე მეფის გარდაცვალებისა, მოიხსენა ალექსანდრე მეფემან შური პირველი, შემოიკრიბა სპანი, გარდაუხდა ქართლს და აღიღო გორი (1509 წ.) და იწყო პყრობად ქართლისა რამეთუ არა-ვინ წინააღმდეგებოდა“¹.

ვახუშტისეული ვერსია, შურისძიების წყურვილი, არ არაფერ შუაში არ უნდა იყოს. თუ კი ძველი მტრობა ახსოვდა ალექსანდრეს, მას შეეძლო კონსტანტინეს გარდაცვალებისთანავე (1505 წ.) გაელაშქრა და შური ეძია, მაგრამ როგორც ივ. ჯავახიშვილი აღნიშნავს „უფრო საფიქრებელია, რომ აქაც მეფეთ-მეფობისა და ორისავე ტახტისა ლიხთიმერეთისა და ლიხთამერეთის მპყრობელობის განხორციელების იმავე წადილი უნდა იყოს მისაჩნევი“. როდესაც დავითს მოახსენეს იმერთა მეფის ქართლში შეჭრის ამბავი და ბრძოლისაკენ მოუწოდეს, მან ეს „არა ინება მეტყველმან მათმან, რამეთუ, მიეგების მეშფოთეთა შფოთიო“.² ამის წყალობით ალექსანდრემ ადვილად აიღო გორი. ივ. ჯავახიშვილი აღნიშნავს, რომ გორის ციხის დაპყრობით იმერეთის მეფის ხელში ქართლის მთელი ჩრდილოეთ-დასავლეთი ნაწილი ლიახვის ხეობამდის მაინც უნდა გადასულიყო“.³

იმერეთის მეფის ბატონობა ქართლის ტერიტორიაზე ხანმოკლე აღმოჩნდა. ვახუშტი ბატონიშვილს ნათქვამი აქვს, რომ იმ დროს, როდესაც ალექსანდრე ქართლში იყო, „მოართვეს მორბევა იმერეთისა ჩიხთაგან, უკან იქცა და წარვიდა იმერეთს“⁴.

¹ ვ ა ხ უ შ ტ ი, საქართველოს ცხოვრება, ზ. კიკინაძის გამოცემა, თბ., 1913, გვ. 284.

² იქვე, გვ. 25.

³ ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ქართველი ერის ისტორია, წ. 4, თბ., 1967, გვ. 210.

⁴ ვ ა ხ უ შ ტ ი, საქართველოს ცხოვრება, ზ. კიკინაძის გამოცემა, თბ., 1913, გვ. 25.

გორი ისევ ქართლის მეფის განკარგულებაში გადავიდა. თუმცა ამის შემდეგაც არ შეწყვეტილა კირთება იმერეთის მეფისაგან გორისა და მისი მიმდგომი ტერიტორიების დასაქავებლად, ხოლო იმერეთის სამეფოს შემოესივნენ არა „ჯიქნი“, როგორც ეს ქართულ წყაროთა უმრავლესობაში არის აღნიშნული, არამედ თურქნი. ეს იყო თურქთა პირველი გამოჩენა დასავლეთ საქართველოში და იმერეთის მეფის, ბაგრატ III-ის მთავარ საზრუნავს ამის შემდეგ სწორედ თურქთა აგრესიისაგან თავდაცვა შეადგენდა.

იმერეთის სამეფოს საგარეო პოლიტიკური ვითარების გართულება. ოსმალეთის აგრესიის დასაწყისი

ოსმალეთის აგრესია საქართველოს მიმართ სხვადასხვა მიზეზით იყო განპირობებული. ჯერ ერთი, ეს მტაცებლური სახელმწიფო მხოლოდ ახალი ქვეყნების დაპყრობით და ძარცვით საზრდოობდა. მეორეც, ირანთან ომის დროს აღმოსავლეთისაკენ წარმატებით შეტევისათვის საქართველო მეტად მნიშვნელოვან პლაცდარმს წარმოადგენდა.

საქართველო ასევე მნიშვნელოვანი ასპარეზი იყო ირანისათვისაც ოსმალეთის წინააღმდეგ ბრძოლების საწარმოებლად. ირანის ახალი, სეფიანთა დინასტიის შაჰები მონღოლთა ყაენების პოლიტიკურ მემკვიდრეობას იჩემებდნენ და საქართველოს დაპყრობას თავიანთ მოვალეობად თვლიდნენ.

ირანსა და ოსმალეთს შორის მე-16 საუკუნის დასაწყისშივე დაიწყო დადი ომი. 50 წლის განმავლობაში მათ შორის ზავი არ დადებულა, ან ომი იყო, ან ბრძოლის მოლოდინი. ამ ომების ერთ-ერთ ასპარეზს საქართველო წარმოადგენდა¹. მიუხედავად იმისა, რომ ქვეყანა მედგრად იცავდა თავს აგრესორებისაგან, თავდაცვის უნარს ასუსტებდა ის გარემოება, რომ მე-15 საუკუნის მიწურულიდან საქართველო ერთიანი, მთლიანი სახელმწიფო აღარ იყო.

როგორც ცნობილია, პოლიტიკურმა დაშლილობამ განსაკუთრებით მწვავე ხასიათი დასავლეთ საქართველოში მიიღო. იმერეთის სამეფო რამდენიმე დამოუკიდებელ ერთეულად დაიყო: საკუთრივ იმერეთის სამეფო, სამეგრელოს, აფხაზეთისა და გურიის სამთავროები. თავის მხრივ ამ ერთეულებში აღმოცენდნენ უფრო წვრილი პოლიტიკურ-ფეოდალური ერთეულები — სათავადოები. ამიერიდან ქართველი ხალხი მტრის წინააღმდეგ საერთო ძალით ვეღარ

¹ ივ. ჯავახიშვილი, ნ. ბერძენიშვილი, ს. ჯანაშია, საქართველოს ისტორია, თბ., 1946, გვ. 301.

გამოდრიოდა. პოლიტიკურად გათიშული ქართული სამეფო-სამთავროები ერთმანეთთან ერთიანი ეკონომიური და კულტურულ-პოლიტიკური ცხოვრებით აღარ იყვნენ დაკავშირებულნი. ხშირი იყო შემთხვევები, როცა ისინი ერთმანეთს გარეშე მტერსაც კი უსისიანებდნენ, ირანის შაჰსა და ოსმალეთის სონთქარს მორჩილებას უცხადებდნენ, რომ სხვა „საქართველოების“ ხარჯზე თავიანთი სამეფო ან სამთავრო გადაერჩინათ ან დროებით უპირატესობა მოეპოვებინათ.

მე-16 საუკუნის დამდეგისათვის ოსმალეთის იმპერია ერთ-ერთ უძლიერეს სახელმწიფოს წარმოადგენდა მსოფლიოში. ამ პერიოდიდან იწყება ოსმალეთის შეტევა ამიერკავკასიის ქვეყნების წინააღმდეგაც. იმერეთის მდგომარეობა მეტად გართულებულია. დაშლის პროცესი თანდათან ღრმავდება. „თუ პოლიტიკურ კრიზისს მე-13 საუკუნის საქართველოში მონღოლთა შემოსევამ მოუხწრო, საქართველოს პოლიტიკურ დაშლილობას (მე-15 საუკუნის დასასრულს) დაემთხვა ოსმალეთის სამხედრო-ფეოდალური სახელმწიფოს გაძლიერება და სეფიანთა სახელმწიფოს წარმოქმნა (მე-16 საუკუნის დამდეგს). ასე რომ, ფაქტიურად მე-16 საუკუნეში შეიკრა საქართველოს მტრული სახელმწიფოებით გარემოცვის რკალი“.¹

ყველაზე საშიში მტერი დასავლეთ საქართველოსათვის ოსმალეთი იყო. მას შემდეგ, რაც 1453 წელს ოსმალებმა კონსტანტინეპოლი აიღეს და ბიზანტიის იმპერია საბოლოოდ გაანადგურეს, ზოლო 1461 წელს ტრაპიზონის სახელმწიფოც დაიპყრეს, საქართველოს საზღვრებს უშუალოდ მოადგნენ. „ოსმალეთის სამხედრო-ფეოდალური სახელმწიფოს თანდათანმა გაძლიერებამ და საქართველოს მეზობლად ქრისტიანული სახელმწიფოების გაქრობამ (ბიზანტიისა და ტრაპიზონის საკეისროები) უდიდესი საფრთხე დასავლეთ და სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს შეუქმნა“.²

1475 წელს ყირიმის დაპყრობის შემდეგ შავი ზღვა ფაქტიურად „ოსმალეთის ტბად“ გადაიქცა. მათმა გაბატონებამ მცირე აზიასა

¹ ვ. გაბაშვილი, ქართული ფეოდალური წყობილება, მე-16—17 სს. თბ., 1958, გვ. 61—62.

² ვ. გაბაშვილი, მე-16—17 სს. საქართველოს ქალაქები მახლობელი აღმოსავლეთის სავაქრო ურთიერთობათა შექმნა. ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ქალაქების ისტორიიდან, თბ., 1966, გვ. 169.

და შავ ზღვაზე უარყოფითი გავლენა მოახდინა საქართველოს ეკონომიურ და პოლიტიკურ მდგომარეობაზე.¹

პირველად ოსმალეთმა სამცხე-საათაბაგოზე გააგრძელა თავისი გავლენა, შემდეგ იმერეთის სამეფოს სამი მიმართულებით შემოუტია: 1. ჩრდილო დასავლეთიდან ჩიქეთ-აფხაზეთის გზით. 2. ზღვისპირეთიდან გონიოს გზით და 3. სამცხე-საათაბაგოს მხრიდან ზეკარის გზით.²

ამათგან განსაკუთრებული სტრატეგიული მნიშვნელობა ჰქონდა ოსმალთათვის სამცხე-საათაბაგოს, ვინაიდან აქედან ოსმალეთს შეეძლო შეტევა დაეწყო, ერთი მხრივ, დასავლეთ საქართველოზე, ხოლო მეორე მხრივ, ქართლ-კახეთის სამეფოების წინააღმდეგაც. ამავე დროს სამცხე-საათაბაგოს დაპყრობით ოსმალეთს ვზა ეცხნებოდა აღმოსავლეთ ამიერკავკასიისაკენ, აქედან კი ჩრდილოეთ კავკასიაშიც შეეძლო გაჭრილიყო.

სწორედ სამცხე-საათაბაგოდან, ზეკარის გზით მოხდა თურქთა პირველი შემოსევა დასავლეთ საქართველოში. ამ დაუპატიევბელი სტუმრის მეგზური სამცხის ათაბაგი მზეკაბუკი იყო.

1510 წ. ოსმალთა ჯარი ტახტის მემკვიდრე სელიმის მეთაურობით, რომელიც ამ დროს ტრაპიზონის ფაშად იჯდა, მოულოდნელად დაეცა ქუთაისს. ქვეყანა ამას მოუმზადებელი შეხვდა. მოსახლეობამ დახიზნა ძლივს მოასწრო. ოსმალებმა აიღეს და ააოხრეს ქალაქები, დაარბიეს სოფლები, დაწვეს ეკლესიები, მათ შორის შესანიშნავი ბაგრატის ტაძარი ქუთაისში და გელათი. იმერეთი საომრად ემზადებოდა, მაგრამ მტერი როგორც მოულოდნელად შემოიჭრა, ასევე მოულოდნელად გაბრუნდა უკან, ვინაიდან ზამთარი ახლოვდებოდა, შესაძლებელი იყო ზეკარის უღელტეხილი ჩაეკტილიყო და ოსმალთა ჯარი დიდ განსაცდელში ჩავარდნილიყო.

იმერეთა მეფის ბატონობა გორში და ქართლის ჩრდილო დასავლეთის ნაწილში ხანგრძლივი არ ყოფილა. იმ დროს, როდესაც იმერეთის მეფე გორში იმყოფებოდა, მას შეატყობინეს, რომ მის ქვეყანას მტერი შეესია. ვახუშტი ბატონიშვილი გვამცნობს, რომ „ამავე ქორონიკონს (1509 წ.) მოუხდენ ჩიხნი იმერეთს და მოარბი-

¹ ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, წ. 4, 1967, გვ. 179—180

² საქართველოს ისტორია, ს. ჯანაშიას რედაქციით, თბ., 1946, გვ. 314.

ეს სრულად: ესე ესმა ალექსანდრეს ქართლს მყოფს, უკუმოიქცა და მოვიდა იმერეთს მოწყვეტად მათდა“¹.

პირველად მარი ბროსემ სცადა გაერკვია „ჩიხთა“ ვინაობა და გამოთქვა მოსაზრება, რომ „ჩიხნი“ უნდა ნიშნავდეს „ჩიქნის“. მაგრამ ჯერ თ. ჟორდანიამ, შემდეგ ი. ჯავახიშვილმა ასეთი ვარაუდი არასწორად მიიჩნიეს. თ. ჟორდანიას აზრით, „ჩიხნი უნდა იყვნენ თათარნი (თურქნი) და არა ჩიქნი, როგორც ჰგონებოდა ბროსეს“². ი. ჯავახიშვილი იხილავს ვახუშტის მონაცემებს: „ვახუშტი ბატონიშვილს მტრის ორი შემოსევა აქვს აღნიშნული — ერთი 1509 წელს, რომელმაც ალექსანდრე მეფე აიძულა ქართლიდან წასულიყო და მეორე 1512 წელს, როდესაც სამეფო ტახტზე ბაგრატ III იჯდა. პირველ შემომსევთ ვახუშტი ჩიხებად თელის და მეორედ შემომსევთ ოსმალებად. ფაქტიურად მტრის ერთი შემოსევა მოხდა... თუ ყველა წყაროების ცნობას ჩავუყვირდებით, ადვილად შევამჩნევთ, რომ თარიღებისა და თავდამსხმელთა ვინაობის განსხვავებისდა მიუხედავად, ყველანი ერთ ამბავს მოგვითხრობენ და ნამდვილ თარიღად 1509 ან 1510 წელი უნდა ყოფილიყო“³.

უკანასკნელ ხანს მ. სვანიძემ გამოთქვა მოსაზრება, რომ „ჩიხნი“ შეიძლება რომელიმე თურქული ტომის სახელი იყოსო. ევლია ჩელების გადმოცემით მე-17 საუკუნის 40-იან წლებში ტრაპიზონის საფაშოში 60 ტომი იყო⁴ და აქედან გამომდინარე, შესაძლებელია ერთ-ერთ თურქულ ტომს დამახინჯებული სახელი „ჩიხნი“ წოდებოდა. მ. სვანიძის მიხედვით, სელიმის ლაშქრობაში ალბათ მონაწილეობას იღებდა ტრაპიზონის საფაშოში მცხოვრები რომელიმე თურქული ტომი და ეს სახელწოდებაც „ჩიხნი“ მათი დამახინჯებული სახელია.⁵

¹ ვ ა ხ უ შ ტ ი, საქართველოს ცხოვრება, ზ. კიკინაძის გამოცემა, თბ., 1913, გვ. 284.

² თ. ჟორდანიას, ქრონიკები, II, გვ. 326.

³ ივ. ჯავახიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 212.

⁴ ს. ჩიქია, ევლია ჩელები ლაზებისა და ლაზეთის შესახებ, „იბერიული-კავკასიური ენათმეცნიერება“, ტ. 6, 1954, გვ. 243—256.

⁵ მ. სვანიძე, საქართველო-ოსმალეთის ურთიერთობის ისტორიიდან (მე-16—17 სს.), თბ., 1971, გვ. 42.

წყაროებში თურქთა შემოსევა სხვადასხვანაირადაა დათარიღებული: 1508, 1509, 1510, 1512, 1513, 1514 წლებით.¹

ახალი ქართლის ცხოვრების III ტექსტი ისე დეტალურად აღწერს თათართა შემოსევას, რომ თვით თვესა და რიცხვსაც კი ასახელებს.

„ქორონიკონსა რჳზ (1509 წ.) აიღო გორი ალექსანდრე, ძემან ბაგრატისჲმან, თუესა აგვისტოსა ვ — ამასვე წელსა ქუთაისს თათარნი მოვიდნენ და დაწვეს დიდი მონასტერი გენათისა შიგნით და გარეთ, და ქუთათისი და საყდარი, და სხუანი ეკლესიანი; და ციხე ვერ აიღეს, და აურაცხელნი ტყვენი წაასხეს ქრისტიანენი. თუე

იყო ნოემბერი კგ (23)“.²

ივ. ჯავახიშვილის აზრით, ამ უკანასკნელი თარიღის შემცველ ხელნაწერებს ის დიდი უპირატესობა აქვთ, რომ ისინი მე-16 საუკუნეში და გელათში არიან დაწერილი, მაშასადამე, როგორც ქრონოლოგიურად, ისევე გეოგრაფიულად ამ ამბებთან დაახლოებული არიან და ამიტომ იქ უნდა უკეთესად იყოს სინამდვილე დაცული.³ გარდა ამისა, წყაროებში ორ-ორჯერაა მითითებული 1509 და 1510 წლები.

თურქულ წყაროებში არ მოიპოვება ცნობა, რომელიც ზუსტად მიგვანიშნებდეს შემოსევის თარიღს. იმერეთის სამეფოში ოსმალთა ლაშქრობის წინ აღწერილია 1509—1510 წ. სტამბოლში მომხდარი მიწისძვრა და სელიმის ლაშქრობა ერზინჯანის წინააღმდეგ. ხოლო საქართველოში ლაშქრობის შემდეგ მოთხრობილია სელიმის გამგზავრება ტრაპიზონიდან კაფაში (ყირიმ) 1511 წ. მარტში⁴ ე. ი. სელიმის მიერ საქართველოს დალაშქვრა აღნიშნულია 1509—1511 წლებში მომხდარ ამბებს შორის. იტალიური წყაროების მონაცემებით ზუსტდება სელიმის ერზინჯაში ლაშქრობის

¹ თ. ე ო რ დ ა ნ ი ა, ქრონიკები, II, გვ. 326—327, ქართლის ცხოვრება, II, 1959, გვ. 350.

² ახალი ქართლის ცხოვრება, III, ტექსტი, ქართლის ცხოვრება, II, 1959, გვ. 427.

³ ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 212.

⁴ Хусейп бедаи ул-векаи (удивительные события), издание текста, введение и общая редакция А. С. Твердиной, М., 1961, т. II, стр. 373 а—376 в. ვუთითებთ მ. სვანიძის დასახ. შრომის მიხედვით, მ. რ.)

თარიღი—ესაა 1510 წელი.¹ საფიქრებელია, რომ ოსმალები ერ-
ზინკის დალაშქვრის შემდეგ შემოვიდნენ იმერეთში. ამიტომ თურ-
ქული და ქართული წყაროების შეჯერების შედეგად მ. სვანიძეს
ასეთ თარიღად მიაჩნია 1510 წლის ოქტომბერი, მაგრამ ჩვენ ანგა-
როში უნდა გავუწიოთ „ქართლის ცხოვრების“ შევსებული გაგრძე-
ლების სავსებით კონკრეტულ მითითებას, რომ ეს შემოსევა მოხდა
1510 წლის 23 ნოემბერს. ამავე თვესა და რიცხვს მიუთითებენ
სხვა კინკლოსური ცნობებიც. ამიტომ ჩვენ თურქთა პირველი შე-
მოსევის თარიღად სწორედ 1510 წლის 23 ნოემბერი მიგვაჩნია.

თათართა მიერ ქუთაისის დაცლის შემდეგ ახალგაზრდა ბაგრატ
მეფის² წინაშე რთული და ძნელად გადასაწყვეტი ამოცანა იდგა.
დამოუცილებლობისა და თავისუფლების დაცვას ქვეყნის ძალების
თავმოყრა სჭირდებოდა. მეფეს კი არ გააჩნდა ეს ძალა; მთავრები არა
მარტო თვით იყვნენ განდგომილნი, არამედ, სხვა წვრილი თავადე-
ბის ურჩობასაც ხელს უწყობდნენ. მეფე დარწმუნდა, რომ აუცი-
ლებელი იყო მთავრების შემუსვრა, მაგრამ ეს მის ძალას აღემატე-
ბოდა.

თვით მეფის ოჯახშიც უთანხმოებამ იჩინა თავი. უმცროსი ძმა
ვახტანგი მეფეს გადაუდგა და ქართლში გაიქცა. მას თან გაჰყვა
(ალბათ მეფის უკმაყოფილო) იმერეთის თავადთა დიდი ჯგუფი.
ბაგრატ მეფე გაქცეულ ძმას გამოედევნა. მათ შორის ბრძოლა მოხ-
და ქართლის ტერიტორიაზე, მოხისს. ბრძოლაში ვახტანგი დამარ-
ცხდა. ამ კონფლიქტში ქართლის მეფე დავითი ჩაერია და ძმებს
შორის ზავი და მშვიდობა ჩამოაგდო. ამ ამბავს ვახუშტი ასე გად-
მოგვცემს „მოუხდა ბაგრატ იმერთა მოხისს ვახტანგს,³ სძლო ვახ-
ტანგს. არამედ დავით მეფემან ზავჰყო მათ შორის და წარიყვანა
ბაგრატ ძმა თჳსი და წარვიდა იმერეთს“.⁴

¹ მ. სვანიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 44.

² 1510 წელს იმერეთის მეფის ქართლში ლაშქრობის გადმოცემისას წყაროები
იმერეთის მეფედ ერთხმად ალექსანდრეს ასახელებენ. ალექსანდრე კოცხალი
ჩანს თურქთა შემოსევის დროისთვისაც, მაგრამ შემდეგ ამბებთან დაკავშირებით
უკვე მისი ახალგაზრდა მეგვიდრე ბაგრატი დასახელებული. შეიძლება დავასკ-
ვნათ, რომ ალექსანდრე თურქთა შემოსევის დროს, ქართლიდან იმერეთში დაბ-
რუნების ახლო ხანებშია გარდაცვლილი. 1510 წელს ალექსანდრეს გარდაცვალე-
ბისა და ბაგრატის გამეფების ფაქტი დადგენილი აქვს აკად. ი. ჭავჭავაძის, იხ.
მისი „ქართველი ერის ისტორია“, ტ. IV, 1948, გვ. 217—218.

³ ვახუშტი ამ ბრძოლას 1512 წლით ათარიღებს.

⁴ ქართლის ცხოვრება, 4, თბ., 1973, გვ. 393.

ვახუშტის ცნობისაგან განსხვავებით, ახალი ქართლის ცხოვრების III ტექსტი ეს ამბები შემდეგნაირად აქვს გადმოცემული. „ამავე წელსა (1510 წ.) იქმნა ბრძოლა ძლიერი ქართლის მეფეს დავითსა და ბაგრატს შუა. ამისთვის ბევრის ტყუენვისა და რბევისაგან ძალი ქართლისა შემცირებულ იყო; ალელო და დაეპირა გორი ალექსანდრეს, მამასა ბაგრატისასა. ამას ზედა მოეხმარნენ ქართლის მეფეს დავითს კახეთის მეფე ვახტანგ და ათაბაგი მზექაბუჯ. დავით მეფე ველარ მოესწრო, მოხისს შეეგება ბაგრატ ვახტანგსა და მზექაბუჯს და გაემარჯუა თუესა იენისსა გ“¹

ქართლის ცხოვრების III ტექსტის მოტანილი ადგილის ზოგი ცნობა ჩვენს დაეკვებას იწვევს. ამ დროს ვახტანგ მეფე საქართველოს არც ერთ სამეფო-სამთავროში არა ჩანს, ხოლო იმავე წელს, რა წელსაც თათრებმა იმერეთის სამეფო ააოხრეს (და ეს წელი ბაგრატის გამეფების წელიცაა), ბაგრატ მეფეს არ შეეძლო ქართლის დასაპყრობად წამოსულიყო. გარდა ამისა, სხვა კინკლოსებში მხოლოდ ძმებს შორის მომხდარ ბრძოლაზეა ლაპარაკი: „პატრონი ვახტანგ და მეფე ბაგრატ მოხისს შეიბნეს და ბაგრატს გაემარჯვა“ (1513 წ.)². ყველა კინკლოსი მხოლოდ ძმებს შორის მომხდარ ბრძოლას აღნიშნავს და ამავე დროს 1513 წელს მიუთითებს, რაც უფრო ნისაღები უნდა იყოს.

თავის მხრივ იმერეთის სამეფო კარიც ერევა ქართლის ტახტისათვის გამართულ შინაღინასტიურ ბრძოლაში და ამით თავისთვის პოლიტიკური სარგებლობის მოპოვებას ცდილობს. 1525 წ. ქართლის მეფე დავითმა, მიუხედავად თავისი მოღვაწეობის უკანასკნელ ხანს მოპოვებული წარმატებებისა, მეფობას თავი მიანება და ბერად შედგა. გამოთქმულია მოსაზრება, რომ ეს არც თუ ისე ნებაყოფლობითი აქტი უნდა ყოფილიყო, რომ იგი აიძულეს მეფობიდან გადამდგარიყო.³ მართლაც, მის შემდეგ მეფედ ჩანს არა მისი

¹ ახალი ქართლის ცხოვრება, III ტექსტი, ქართლის ცხოვრება, II, თბ., 1959, გვ. 487.

² ქ. ო დ ი შ ე ლ ი, მცირე ქრონიკები, თბ., 1968, გვ. 38; თ. ქ ო რ დ ა ნ ი ა, ქრონიკები, II, გვ. 331; ივ. ჯ ა ე ა ხ ი შ ე ლ ი, დასახ. ნაშრ., გვ. 213—217, 239, იბ. აგრეთვე იქვე შენიშ. 2; მარი ბ რ ო ს ე, საქართველოს ისტორია, ნაწ. II, 1900, გვ. 174.

³ ქ. ო დ ი შ ე ლ ი, დასახ. ნაშრ., გვ. 86—87.

უშუალო მემკვიდრე ლუარსაბი, რომელიც ამ დროს უკვე სრულწლოვანი იყო და თელეთის ბრძოლაში ქართველთა ცხენოსან ჯარსაც კი ხელმძღვანელობდა, არამედ დავითის ძმა გიორგი. გიორგის შესახებ ცნობები ერთობ მცირეა დაცული წყაროებში. მისი ქართლის მეფედ ყოფნის ხანგრძლივობაც არ იყო ბოლო დრომდე დაზუსტებული. ამჟამად გამოთქმულია მოსაზრება, რომ მას მხოლოდ 2 წელი უმეფია და 1527 წლიდან ქართლის მეფე უკვე ლუარსაბია. გიორგის მეფობის ეს მცირე ხანა შინაპოლიტიკური დამაბულობით უნდა ხასიათდებოდეს. მის მიერ ხელისუფლების უზურპაციას ლუარსაბი ვერ ეგუება და უნდა ვიფიქროთ, რომ იგი ცდილობს ძალების შეგროვებას თავისი ბიძის წინააღმდეგ. სწორედ ამ პოლიტიკურ მიზანს ემსახურებოდა მისი ქორწინება იმერეთის მეფის ასულ თამარზე. უფრო მეტიც. წყაროები დაჟინებით მიუთითებენ, რომ „ქორონიკონსა სიდ (1526 წ.) მისცეს ბაგრატს ქართლი, მეფესა იმერეთისასა, არადეთს წყალს გამოლმა: ალი, სურამი და ახალდაბა“¹. ეს იყო ალბათ საზღაური იმ დახმარებისათვის, რასაც იმერეთის მეფე აღმოუჩენდა ლუარსაბს ტახტის დაბრუნებისათვის ბრძოლაში.² მართლაც, 1527 წლიდან ლუარსაბი უკვე მეფედ ჩანს, ხოლო გიორგი IX მალე ბერად აღიკვეცება. ამის შემდეგაც ბაგრატი ხელს უწყობდა ლუარსაბს ხელისუფლების განმტკიცების საქმეში.

ეს კიდევ აისახა ქართულ წყაროებში. „და მეფობდა ლუარსაბ ძალითა და შეწევნითა ბაგრატიისათა“³

დასავლეთ საქართველოში თურქთა პირველი გამოჩენის შემდეგ ოსმალეთის სულთნები სელიმ I (1512—1520 წწ.) და მისი მემკვიდრე სულეიმან I (1520—1566 წწ.) ევროპაში ომის წარმოებით იყვნენ დაკავებული.

იმერეთის სამეფო კარს ოსმალთა მოუტყელეობის გამო საშუალება ეძლეოდა აქტიურ საგარეო პოლიტიკაზე გადასულიყო და სამეფო საზღვრები მტკიცედ ჩაეყეტა. სწორედ ამას ითვალისწინებდა ბაგრატი თაოსნობით ლაშქრობა ჭიქეთზე და შემდეგ სამცხეზე.

¹ ქართლის ცხოვრება, II, თბ., 1959, გვ. 493, შეად. თ. ეო რ დ ა ნ ი ა, ქრონიკები, II, გვ. 369, პარიზის ქრონიკა, გვ. 7.

² ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან, 4, გვ. 102.

³ ქართლის ცხოვრება, II, თბ., 1959, გვ. 493.

იმერთა მეფე კარგად ხედავდა, რომ თურქები მის ქვეყანას სამი მხრიდან უტევდნენ: სამხრეთ-დასავლეთიდან ზღვისპირეთით გონიოს გზით, ჩრდილო-დასავლეთიდან ჭიქეთ-აფხაზეთის ვზით და სამხრეთიდან სამცხე-საათაბაგოს გზით.

თურქთა შემოსევისაგან რომ ქვეყანა ეხსნა, ამისათვის საჭირო იყო სამივე გზის ჩაკეტვა. ამის განსახორციელებლად უპირველეს ყოვლისა ბაგრატ მეფემ ყურადღება მიაპყრო ჩრდილო-დასავლეთ საზღვარს. ჭიქნი, რომელნიც ადრევე მოექცნენ თურქეთის გავლენაში. თავს ესხმოდნენ გურია-ოდიშ-აფხაზეთის ზღვის სანაპირო ზოლს და აოხრებდნენ. ბაგრატის თაოსნობით გადაწყდა ლაშქრობა მათ დასასჯელად და ჩრდილო-დასავლეთის მხრიდან გზის ჩასაქეტად.

1533 წლის იანვარში მამია გურიელი და მამია დადიანი გაემართნენ სალაშქროდ. პირველი ბრძოლა მოხდა გაგრასთან 30 იანვარს. ამ ბრძოლაში ჭიქები დამარცხდნენ, მაგრამ მეორე დღეს, 31 იანვარს, ლალატის შედეგად დადიანისა და გურიელის ჯარი სასტიკად დამარცხდა. თვით დადიანი ამ ბრძოლაში დაიღუპა, ხოლო გურიელი თავისი სამი ძმით, ეპისკოპოსით და ჯარით ტყვედ ჩავარდა. ამ ბრძოლის ამბავს ვახუშტი ბაგრატიონი ასე გადმოგვცემს: „შეიკრიბნენ დადიანი მამია და გურიელი მამია და წარვიდნენ ჭიქეთს სპითა, რამეთუ ეკირთებოდნენ იგინი ოდიშს და გურიას, ზღვით, ნავებითა მირსულთა ჭიქეთს, ეწყენენ ჭიქნი სიმაგრით-გამო, ჰყვეს ბრძოლა ძლიერი და აოტნეს სპა იმერთა, მოკლეს დადიანი მამია და შეიპყრეს გურიელი მამია და აღიღეს ალაფი და იავეარი მათი“.¹ ამ ბრძოლას ვახუშტი 1532 წლით ათარიღებს, ხოლო ახალი ქართლის ცხოვრების III ტექსტი — 1533 წლით.

„ქორონიკონსა სკა: (1533 წ.) დადიანი მამია და გურიელი მამია წარვიდეს ჭიქეთს საბრძოლად ზღუთ ნავებითა, და შეიბნეს თუესა იანვარსა ოცდაათსა. პირველსა დღესა ამათ გაემარჯუა; მეორესა დღესა, პარასკევსა, განრისხდა ღმერთი ოდიშართათჳს, უღალატეს და გამოექცნეს, დადიანი და გურიელი და გურიელის ლაშქარი დაუტევეს; მოედევნეს ჭიქნი და შეიბნეს: მრავალი დახოცეს დადიანმან, გურიელმან, და გურიელის ლაშქართა. მოკლეს გურიე-

¹ ვახუშტი, საქართველოს ცხოვრება, ზ. კიკინაძის გამოცემა, თბ., 1913, გვ. 286.

ლის შვილი გიორგი და მისნი აზნაურიშვილნი. დადალულნი ომი-საგან შეჩუენებულმან ცანდია ინალდიფითა გაიწდნა, დადიანი გააშიშულეს, სრულიად შიშუელი დაჭრეს, გურიელი და სამნი მისნი ძმანი და ეპისკოპოზნი, და მისნი ლაშქარნი ტყუე ყვეს. წარ-ვიდა მალაქია კათალიკოზი და გამოიხსნა ცოცხალნი, და მკუდარნი ფასით იყიდნა“.¹

ამრიგად, ვახუშტისაგან განსხვავებით ქართლის ცხოვრების გაგრძელება ამ ლაშქრობის შესახებ უფრო დაწვრილებით ცნო-ბებს გვაწვდის. ამავე 1533 წელს უთითებენ ჭიქეთში ლაშქრობის თარიღად კვინკლოსური მინაწერებიც.²

ამის შემდეგ ბაგრატ მეფემ მთელი ყურადღება სამხრეთისაკენ გადაიტანა. თურქთა შემოსევის მთავარი საფრთხე მაინც სამცხე-საათაბაგოს მხრიდან იყო. ამიტომ ბაგრატმა იმერეთის სამეფოს დაცვის ხაზი სამცხე-საათაბაგოში გადაიტანა.

სამცხის ათაბაგებს „დამოუკიდებლობა“ რომ შეენარჩუნებინათ, ირანსა და ოსმალეთს იწვევდნენ ქართველ მეფე-მთავართა წინააღ-მდეგ საბრძოლველად. აგრესორები კი კმაყოფილნი იყვნენ ასეთი „მოწვევით“, ვინაიდან სამცხე-საათაბაგო საუკეთესო პლაცდარმს წარმოადგენდა საქართველოს დასაპყრობად. ამას კარგად ხედავდ-ნენ იმერეთისა და ქართლის სამეფო კარის მესვეურნი. ამიტომ ორივე მეფე ცდილობდა სამხრეთის კარების გამაგრებას, რომელიც ათაბაგთა წინდაუხედავი პოლიტიკის გამო მორღვეული იყო.

„ათაბაგი ყუარყუარე მიუდგა ხონთქარსა, და რა სცნა ესე... ბაგრატ, შეიყარა სპა თჳსი იმერელნი და მიუვლინა კაცი კახაბერსა გურიელსა, და მოჰყვა იგიცა ბაგრატს“³. ბაგრატ მეფემ სამცხე-საათაბაგოს დაპყრობა გადაწყვიტა. ამას ის გარემოებაც დაერთო, რომ, როგორც ვახუშტი გადმოგვცემს, „მოიხსენა შური მზეჭაბუკ ათაბაგისა რაჟამს მოუძღვა ოსმალთა (1510) და ყვარყვარე ათაბა-

¹ ქართლის ცხოვრება, II, 1959, გვ. 497; შეადარე, პარიზის ქრონიკა (ცხოვ-რება საქართველოსა), მ. ბროსეს გამოცემა, პარიზი, 1831, ქართული ტექსტი, გვ. 6—7.

² ქ. ო დ ი შ ე ლ ი, მცირე ქრონიკები, თბ., 1968, გვ. 55, იხ. იქვე შენიშვნა 54; თ. ჟორდანიას გამოთვლით 1533 წ. 31 იანვარი სწორედ პარასკევი იყო და ამი-ტომ თარიღი სანდო უნდა იყოს. (ქრონიკები, II, გვ. 379).

³ ქართლის ცხოვრება, II, 1959, გვ. 354.

გ-სა, რამეთუ მიჰყვა გიორგი მეფესა იერუსალიმს,¹ და არა ამას და წარვიდა დაპყრობა სამცხისა².

ბაგრატ მეფეს მარტო თავისი ძალებით სამცხე-საათაბაგოს დაპყრობა არ შეეძლო. მას უნდა დაეყოლიებინა გურიელი და დადიანი სამცხეზე სალაშქროდ. გურიელი თავისთავად გულმოსული იყო სამცხის მთავრებზე და თავის მხრივ ემზადებოდა სამცხეზე გასალაშქრებლად. რათა დაებრუნებინა უკან აქარა და ქანეთი, რომლებიც მზექაბუჟმა ოსმალების დახმარებით წაართვა.³

გურიელი თანხმობით შეხვდა სამცხეზე გალაშქრების მოწოდებას. რადგან ბაგრატ მეფე გამარჯვების შემთხვევაში აქარისა და ქანეთის გადაცემას დაპირდა, ხოლო დადიანი, როგორც ვახუშტი გადმოგვცემს, „შიშისათვის მოერთო იგიცა ბაგრატს“.

გაერთიანებული ძალებით ბაგრატ მეფე თავს დაესხა სამცხე-საათაბაგოს. ბრძოლა მოხდა 1535 წელს 12 აგვისტოს⁴ მურჯახეთთან.

„ქორონიკონსა ს კგ: (1535 წ.) მურჯახეთს შეიბნეს; აგვისტოს ი — გ (13) დღესა ხუთშაბათსა შეიბა მეფეთ მეფე ბაგრატ და ათაბაგი

¹ ბერი ეგნატაშვილი და ვახუშტი ამტკიცებენ, რომ ოსმალეთის სულთანის მოწვევით საქართველოს მეფე-მთავრები იერუსალიმში სალაშქროდ წასულან წმინდა ადგილების გასათვისუფლებლად, სამცხის ათაბაგი ყვარყვარე თავისი ლაშქრით დამხმარედ გაჰყოლია არა ბაგრატს, არამედ ქართლის მეფეს გიორგის, ამ ლაშქრობას წარმატებით ჩაუვლია, ქართველებს აუღიათ იერუსალიმი და მაჰმადიანებისაგან გაუთავისუფლებიათ ქართული ეკლესიები (იხ. ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 353—354; ვახუშტი, საქართველოს ცხოვრება, 1913, გვ. 32—33).

თ. ეორდანიას აზრით ეს ლაშქრობა უნდა მომხდარიყო 1527 წელს (იხ. ივერია, 1893, № 121), მარი ბროსე ამ ლაშქრობის ამბავს ანაქრონიზმად მიიჩნევს (მ. ბროსე, საქართველოს ისტორია, II, 1900, გვ. 156—157). სინამდვილეში კი ასეთი ლაშქრობა არ შეიქმნა რომ მომხდარიყო. ამ დროს საქართველოს მეფე-მთავრებს არ შეეძლოთ იერუსალიმში ლაშქრობა. არც საგარეო და არც საშინაო პირობები საამისო საშუალებას არ იძლეოდა.

² ვახუშტი, საქართველოს ცხოვრება, ზ. ჭიჭინაძის გამოცემა, თბ., 1913, გვ. 286.

³ იქვე, გვ. 241.

⁴ ერთი კინკლოსის ცნობით, ბრძოლა მოხდა 12 აგვისტოს, ხუთშაბათს. თ. ეორდანიას გამოთვლით 1535 წ. 12 აგვისტო მართლაც ხუთშაბათი იყო. იხ. ქორონიკები, II, გვ. 381.

ყუარყუარე ახალქალაქსა¹ და დაიხოცნენ მრავალნი კაცნი, და გამარჯუა მეფესა, და დარჩა ყუარყუარე და მისნი ლაშქარნი, და დაიპყრა სრულიად საათაბაგო ძემან ალექსანდრესმან².

ბერი ეგნატაშვილი მურჯახეთის ბრძოლის და ყვარყვარეს შეპყრობის ამბავს უფრო დაწერილებით გადმოგვცემს: „მიუხდენ ყვარყვარე ათაბაგსა მურჯახეთს და დახუდა ათაბაგიცა და შეიბნეს და ეწყუნეს ურთიერთას, და იოტნეს ბანაკნი ათაბაგისნი. და მერიქიფემან კახაბერის გურიელისამან, ისაჲ ართუმელაძემან, ჩამოაგდო ათაბაგი ყუარყუარე, დაიჭირა და მოართუა გურიელსა და გურიელმან მოართუა ბაგრატს, მპყრობელსა იმერეთისასა, და დაიპყრა ბაგრატ საათაბაგო“³.

მურჯახეთის ბრძოლა დამთავრდა ბაგრატ მეფის სრული გამარჯვებით. სამცხე-საათაბაგოს სამთავრომ დამოუკიდებლობა დაკარგა და იმერეთის სამეფოს შეუერთდა 10 წლით, ვიდრე 1545 წლამდე.

გურიელმა დაპირებისამებრ აჭარა და ჭანეთი მიიღო. მოვლენების ასეთი განვითარებით დადიანი უკმაყოფილო იყო, ვინაიდან არც იმერეთის მეფის და არც გურიელის გამტკიცება მას არ სურდა. ამაში მან თავისთვის საფრთხე დაინახა და განდგომა გადაწყვიტა. მან ეს მაშინ გამოამჟღავნა, როცა სამცხეში ოსმალთა ჯარი შემოიჭრა და მეფეს ლაშქრით მიშველებაზე უარი უთხრა.

სამცხე-საათაბაგოს ფეოდალების ერთი ნაწილი უკმაყოფილო იყო იმერეთის მეფის გამგებლობაში მათი სამფლობელოების მოქცევით და მომხდარ ფაქტს ვერ ურიგდებოდნენ; ისინი ოთარ შალიკაშვილის მეთაურობით, ოსმალეთში გადაიხვეწნენ, ყვარყვარე III-ის ვაჟიშვილი ქაიხოსრო სულთანს წარუდგინეს და დახმარება სთხოვეს იმერეთის მეფის წინააღმდეგ.

ამ ვითარებას კარგად იყენებს ხონთქრის კარი. იბრაჰიმ ფეჩევის ცნობით, 1536 წ. 4 ივლისს არზრუმის ბეგლარბეგი მეჰმედ ხანი თავის ლაშქრით საქართველოს წინააღმდეგ დაძრულა. „დიდი ომისა და ბრძოლის შედეგად,—წერს იბრაჰიმ ფეჩევი,—გამარჯვება ის-

¹ მურჯახეთი ახალქალაქის ახლოს მდებარეობს და ამიტომ ერთ-ერთი კინკლოსი მურჯახეთის ნაცვლად ახალქალაქს უჩვენებს.

² ახალი ქართლის ცხოვრება, III ტექსტი, ქართლის ცხოვრება, II, 1959, გვ. 498.

³ ქართლის ცხოვრება, II, 1959, გვ. 354.

ლამის ლაშქარს ერგო. აურაცხელი დასამიწებელი ურჯულო გაწყდა. გადარჩენილები რომ გაიფანტნენ, ასკერები ეძგერნენ საშოვარს და იმდენი ნადავლი ჩაიგდეს ხელში, რომ გადმოცემა ძნელია. ასეთი მაგალითის შემდეგ სამმა-ოთხმა სასანჯაყო ადგილის მოსახლეობამ მორჩილება გამოაცხადა და სულთანს ვალისა და მმართველის დანიშვნა სთხოვა“.¹ მ. სვანიძე იხილავს რა ამ ლაშქრობის ფაქტებს, უმატებს თანამედროვე თურქი ისტორიკოსის დანიშმენდის ცნობას, რომ ამ დროს ოსმალებმა საქართველოს დაპყრობილ ადგილებში დააარსეს ოლთისის, ართვინის, კისკიმის, ნარმანის სანჯაყები, რომლებიც ტაო-კლარჯეთის ტერიტორიაზე მდებარეობდნენ. მ. სვანიძე ასკვნის, რომ „არსებული წყაროების მიხედვით, ეს პირველი შემთხვევაა, როდესაც ოსმალები სამცხე-საათაბაგოს ტერიტორიაზე სანჯაყებს აარსებენ. ეს ფაქტი იმაზე მიუთითებს, რომ ოსმალებმა დაიწყეს სამცხეში დაპყრობილ ტერიტორიაზე თავისი მმართველობისა და წესების დანერგვა — ქვეყნის გაოსმალება“.²

სამცხის რენეგატი თავადები, ოთარ შალიკაშვილი და ქაიხოსროს გაათაბაგების სხვა თავდადებული მომხრეები უნდა მიმხვდარიყვნენ, რომ ოსმალების შემოსვლით ისინი თავის მიზანს ვერ მიიღწევდნენ, რომ ამ შემთხვევაში ქვეყანას და მათ სამფლობელოებს უარესი ბედი ელოდათ — გაოსმალება, ამიტომ სხვა გზისთვის უნდა მიემართათ. ამის შემდეგ იყო, რომ მათ დახმარებისათვის შაჰთამაზისათვის მიუმართავთ. საამისო ცნობა ფარსადან გორგიჯანიძეს მოეპოვება: „ყაენი შაქიშს იყო რომ ქაიხოსროვ ათაბაგი ყორყორეს შვილი მესხთ ბატონი დიდის ძღვნით ყაენთან მოვიდა და კელმწიფეს იამა და დიდი პატივნი სცა და ისიც ერთგულათ იმსახურებოდა. მაგრამ ქართლის ერისთავი და მეფე ლვარსაბ და იმერთ მეფე ბაგრატ, მამია დადიანი ურჩობდეს და იწყინებოდეს, არბეცდეს ნაპირის ალაგსა, ნამეტნავად სამცხის ქვეყანას და ქაიხოსროვ მათის ხელისაგან ჩიოდეს და ყაენმან ლაშქარი მიაშველა ქაიხოსროვ ათაბაგსა და იმერთს ჩაუდგა. რიონს გაღმართი, იმერეთი და ოდიში წახდინა და მრავალი ტყვე წაასხეს და ყაენს დაუგზავნეს. ამაზედ ბაგრატ მეფემან და დადიანმან ყაენს ძღვენი მოართვეს და შემოეხ-

¹ იბრაჰიმ ფეჩეის ცნობები საქართველოს შესახებ, გვ. 25.

² მ. სვანიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 57.

ვეწნეს¹. აკად ი. ჯაფარიშვილი თვლის, რომ ქაიხოსროს შაქში ხლება შაჰ-თამაზთან საქართველოში მისი პირველი ლაშქრობის წინ უნდა მომხდარიყო².

თუ აქ ფარსადან გორგიჯანიძის მხრივ უფრო ადრეული და გვიანდელი ფაქტების ერთმანეთში აღრევას არ აქვს ადგილი, მაშინ გამოდის, რომ შაჰ-თამაზს ქაიხოსროს მოწოდებით 1541 წლის წინა წლებში იმერეთი დაულაშქრავს და იმერეთის მეფე იძულებული გაუხდია მას დამორჩილებოდა. განსხვავებულად აქვს ეს ვითარება წარმოდგენილი ბერი ეგნატაშვილს. მისი მტკიცებით იმერეთში შაჰ-თამაზის ლაშქრობას არა ჰქონია ადგილი. პირიქით ქართლში შაჰ-თამაზის პირველი ლაშქრობის შემდეგ, როდესაც „წარვიდა შაჰ-თამაზ ნახჩუანს სომხითისასა და ურჩნი სომხითისანი დაიმორჩილნა“... მაშინ „მპყრობელი იმერეთისა ბაგრატ იყო... სამცხესა მოვიდა მასთან ამა მიზეზისათვის, რომე ოთარი შალიკაშვილი და ძე ყუარყუარესი ქაიხოსრო რომ ხონთქართანა წასულიყუნენ და ამათგან ძალი და ზურგი მოეცათ, ესეცა ბაგრატ ამისთვის მოვიდა შაჰ-თამაზთანა, რომე ამისგან ზურგი და ძალი მოეცა“³.

გამოდის, რომ იმერეთში შაჰ-თამაზის ლაშქრობის შემდეგ ბაგრატი როდი დამორჩილებია ირანის მბრძანებელს, არამედ პირიქით, თვითონ მიუმართავს მისთვის დახმარების თხოვნით. მაშინდელი ვითარების გათვალისწინებით ეს უფრო რეალური ჩანს. ბ. ეგნატაშვილი აგრძელებს: „თუთ უცალო იყო შაჰ-თამაზ და ჯარი ვერ აშველა, მისცა ნიჭი ღიდი და გაისტუმრა და თუთ წარვიდა ქუეით“⁴. იგივე ამ-

ბეები უფრო ვრცლად გადმოცემული აქვს ახალი ქ. ც ბის III ტექსტის ავტორს: „და ჟამსა ამას ბაგრატ მპყრობელი იმერეთისა იყო სამცხეს. და ვითარცა ესმა დაპყრობა სომხითისა, წარმოემართა და მოვიდა შაჰ-თამაზთანა მიზეზითა ამით, რა ჟამს გაემარჯუა ბაგრატ ყუარყუარე ათაბაგსა ზედა, და დაიპყრა ბაგრატ საათაბაგო. მაშინ ოტებულ იქმნა ოთარ შალიკაშვილი, ივლტოდა იგი, და თანა-წარიყვანა ძე ათაბაგის ყუარყუარესი ქაიხოსრო. მივიდეს სტამბოლს და მოაჯე ექმნეს ზვანთქარს. და შეიწყალა ზვანთქარმან, და მისცა ჯა-

¹ ფარსადან გორგიჯანიძის ისტორია, გვ. 4.

² ი. ჯაფარიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, 4, გვ. 247.

³ ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 357.

⁴ იქვე.

რი მრავალი, და თოფი, და ზარბაზნები დიდ-დიდნი, და უჩინა ამირ-სპასალარად მუსტაფა ფაშა, და წარმოგზავნა იგინი ბრძოლად ბაგრატიისა¹. ხონთქრის მიერ ჯარის გამოგზავნა მუსტაფა ფაშის სარდლობით ბერი ეგნატაშვილს მოთხრობილი აქვს შაჰ-თამაზთან ბაგ-

რატის მისვლის შემდეგ. ეს უფრო სწორი უნდა იყოს. ქ ცბის შეესებულები, გადაყვებული გაგრძელების ავტორმა, ეტყობა, რედაქციული ცვლილება შეიტანა ბერი ეგნატაშვილის გამოცემაში და ამით მოვლენების თანმიმდევრობა აურია. სამაგიეროდ მას ჰქონია დამატებითი მასალა (შეიძლება ზეპირსიტყვიერი გადმოცემა) შაჰ-თამაზთან ბაგრატის მისვლისა და მოლაპარაკების შესახებ, რომელიც საინტერესო ცნობებით ავსებს ჩვენს ცოდნას ბაგრატ-შაჰ-თამაზის ურთიერთობის შესახებ: „ხოლო ესმა რა ამბავი ესე ბაგრატს, მპყრობელსა იმერეთისასა, ამისთვის წარვიდა შაჰ-თამაზთანა, და არვინ წარიყვანა კაცი უქალაღონი, არამედ აარჩინა კაცი ჭაღარანი, და წარიყვანა დიდებული და მცირენი, მოხუცებულნი, ქუთისყოფელნი, ჭაღარანი, კაცი მსგავსნივე მისნი.

ხოლო იყო შაჰ-თამაზ აიღარბეგს, და მივიდა ბაგრატ. დიდად ბატისცა ყაენმან. და დაისუა წინაშე, აქა მოხუცებულნი მიმყოლნი მისნი. და უბრძანა ყაენმან ბაგრატს, რათა მოსწიოს მშვილდსა. და მოუტანეს მშვილდი ძლიერი ბაგრატს. ხოლო ბაგრატ არა რამე ეავს-იღვა, და ეპყრა მცირე რამე ნატეხი წვრილი ჯოხი, და მით ესწია, ხოლო ყაენმან გაიცინა, და მისცა საბოძვარი დიდი და გამოისტუმრა. ითხოვა ბაგრატ მისგან შეწევნა და ძალი ოსმალთა ზედა. და იყო მაშინ შაჰ-თამაზ ფრიად უცალო, ვერა ათხოვა ჯარი, და მისცა საბოძვარი მრავალი, და მით შემწე ეყო. და წარვიდა ბაგრატ მპყრობელი იმერეთისა სამცხესა“.²

ეს ეპიზოდი იმ მხრივაც არის საინტერესო, რომ ამით ჩანს ამ ამბების თანამედროვე ქართველი საზოგადოების წარმოდგენა ბაგრატ იმერეთის მეფის პიროვნებაზე. როგორც ვხედავთ, იგი იმდროინდელ საზოგადოებას მიაჩნდა წინდახედულ და მოხერხებულ პოლიტიკოსად, რომელსაც თვით შაჰ-თამაზის გულის მოგებაც კი შეეძლო. აქ ძირითადი მაინც ისაა, რომ ბაგრატს სწორი პოლიტიკური აღლო ჰქონდა. ოსმალეთის მოძალების ვითარებაში ერთადერთ რე-

¹ ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 498.

² იქვე.

ალურ ძალად, ვინც შეიძლებოდა ამ უკანასკნელთ დაპირისპირებო-
და, შაჰის ირანი იყო. თანაც ირანი იმერეთის მიმართ იმ მიზნებს
ვერ დაისახავდა, რასაც ოსმალეთი. სანჯის დაპყრობილი ნაწილი
ამის თვალნათელი მაგალითი იყო, ამიტომ სავსებით გამართლებუ-
ლი იყო ბაგრატის აღნიშნული ნაბიჯი. შეიძლება ისიც მართალი
იყოს, რომ ოთარ შალიკაშვილის და ქაიხოსროს სხვა მომხრეებსაც
მრეშართათ ირანის მბრძანებლისათვის დახმარების თხოვნით, ნაგ-
რამ შაჰ-თამაზი არჩევდა მხარი დაეჭირა უფრო ძლიერი ძალისა-
თვის. რომელიც ოსმალეთს შეურიგებლად ებრძოდა და რომელიც
უფრო რეალურ მოკავშირედ გამოადგებოდა. ასეთი კი იმერეთის
მეფე იყო.

ირანის შაჰს უშუალო ჩარევა იმჯერად არ შეეძლო („იყო მაშინ
შაჰ-თამაზ ფრიად უცალო“), მაგრამ გარკვეული დახმარება ბაგრატს
მაინც აღმოუჩინა: „მისცა საბოძვარი მრავალი, და მით შემწე ეყო.
და წარვიდა ბაგრატ მპყრობელი იმერეთისა სამცხეს“.

შაჰ-თამაზთან იმერეთის მეფის დაკავშირებას და მისგან „შემ-
წეობის“ მიღებას გარკვეული ნაყოფი გამოუღია. მართლაც, ჩვენ
ვხედავთ, რომ ამის შემდეგ ბაგრატ იმერთა მეფემ თურქებს წაარ-
თვა მათ მიერ დაპყრობილი ტაო-კლარჯეთის ტერიტორია (მთლია-
ნად თუ არა დიდი ნაწილი მაინც). ამას უნდა გულისხმობდეს ვახუშ-
ტის ცნობა, რომ მას შემდეგ რაც შაჰ-თამაზმა ბაგრატს „მისცა ნაჰ-
ნი დიდნი და წარმოავლინა დიდ-პატივცემული და მოვიდა სამცხეს-
ვე, აღიღო ციხენი სამცხისანი და დაიპყრა თჳსად“¹.

ჩვენ ქვემოთ ვნახავთ, რომ 1541 წელს, როდესაც თურქთა 22-
ათასიანი ჯარი შემოიჭრა ბაგრატის სამფლობელო სამცხეში, მათ
ალყა შემოარტყეს ოლთისის ციხეს. როგორც ვხედავთ, ოლთისი
ისევ ბაგრატს ეკუთვნის, 1536 წელს კი, როგორც აღვნიშნეთ,
ერთ-ერთი სანჯაყის ცენტრად იყო გადაქცეული. ე. ი. ბაგრატს მარ-
თლაც უკან დაუბრუნებია თურქების მიერ დაკავებული ციხეები.
სამწუხაროდ, იმ დროის ქართულ წყაროებში საამისო ცნობები არ
მოგვეპოვება.

შაჰ-თამაზისათვისაც ბაგრატის მისდამი ერთგულება ირან-ოსმა-
ლეთის ომის ვითარებაში უმნიშვნელო არ უნდა ყოფილიყო; აქე-
დან გასაგები ხდება ამის შემდგომ ხანაში ირანის შაჰსა და იმერეთის

¹ ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 812.

მეფეს შორის ის კეთილგანწყობილი ურთიერთობა, რასაც წყაროები ერთხმად მიუთითებენ.

სამცხის ფეოდალები ისევ თურქების დახმარებით ცდილობენ თავიანთი მიზნის მიღწევას. თურქები დროს არ კარგავენ. ისინი კარგად ხედავენ, რომ ბაგრატ მეფე სამცხე-საათაბაგოს სამხრეთ-დასავლეთის საზღვრებზე მდებარე ციხეებს ამაგრებდა, „ამისათვის განარისხნა სულტანი სულეიმან და წარმოატანა მუსტაფა ფაშა სპითა დიდითა და ზარბაზნებითა დიდ-დიდითა“.¹

თურქთა 22—ათასიანი ლაშქარი ტაოში შემოიჭრა და საშინლად ააოხრა. ბაგრატ მეფემ იცოდა, რომ თურქები სამცხეს მას არ დაანებებდნენ, რომ ოსმალები უსათუოდ შემოუტევენ, ამიტომ გულ-ხელდაკრეფილი არც თვითონ იჯდა. როგორც კი მიიღო სამცხეში მტრის შემოსევის ცნობა, მაშინვე გაემზადა საბრძოლველად, მან ხელახლა თავის ყმებს — დადიანსა და გურიელს მიმართა მტრის წინააღმდეგ ერთიანი გამოსვლისათვის. გურიელი გამოცხადდა მეფესთან, ხოლო დადიანმა, როგორც აღენიშნეთ, უარი შემოუთვალა: „რა ნიჭი არს ჩემდა, რამეთუ მოვსწყდე სპითა ჩემითაო“.²

მიუხედავად საშინაო საქმის ასეთი გართულებისა, ბაგრატ მეფე და გურიელი სწრაფად წავიდნენ მტრის შესახვედრად. ბრძოლა მოხდა ქარალაქს და დამთავრდა ბაგრატ მეფის სრული გამარჯვებით, ოსმალნი და მათ მხარეზე მდგარი სამცხის თავადები გაიქცნენ, ხოლო მთავარსარდალი მუსტაფა-ფაშა ბრძოლაში დაიღუპა.

„ახალი ქართლის ცხოვრების“ III ტექსტი ამ ფაქტს ასე გადმოგვცემს: „ქორონიკონსა სლა (1543 წ.) ხვანთქრის ფაშები მოვი-

დეს, კ ბ (22) ათასი, და სრულიად ტაო ამოსწყედეს. მოუხდა ბაგრატ მეფე და ეწყენეს ურთიერთას, იქმნა ბრძოლა ძლიერი. მისცა ღმერთმან გამარჯვება ბაგრატს და იოტნეს ოსმალნი, მოსრნეს მრავალნი პირითა მახვლისათა. მაშინ მოკლეს თვთ მუსტაფა ფაშა და სხუანი ივლტოდეს ოსმალნი და იშოვნეს მრავალნი საგანძურნი, და დაიპყრა მტკიცედ საათაბაგო“³.

¹ ეახუშტი, დასახ. ნაშრ., გვ. 243.

² იქვე. ამ პასუხიდან კარგად ჩანს, რომ მთავარი, ქვეყნის დიდი საფრთხის ვითარებაშიც, მხოლოდ თავისი სამთავროს ინტერესებით იფარგლება.

³ ახალი ქართლის ცხოვრება, III ტექსტი, ქართლის ცხოვრება, II, თბ., 1959, გვ. 498.

ქარაღაჭის ბრძოლის შესახებ ცნობებს გვაწვდიან თურქი, სპარსელი და სხვა უცხოელი ისტორიკოსები. იბრაჰიმ ფეჩევი ამ ბრძოლას ასე აღწერს: „ტახტ ბედნიერი ფადიშაჰი ჯიუტ არანბულთა დასაპყრობად მიემგზავრებოდა; ქართველ არანბულთაგან რამდენიმე ათასი წყეული მოულოდნელად დაესხა თავს არზრუმის ბეგლარბეგს მუსა-ფაშას, მოჰკლა იგი და კიდევ ბევრი ისლამის სარწმუნოებისათვის მებრძოლი გმირი გაუყენა სამარადისო ბედნიერის (სამოთხის) გზას“¹.

უფრო დაწვრილებით აგვიწერს ქარაღაჭის ბრძოლას სპარსი ისტორიკოსი ჰასან-რუმლუ: „ოსმალეთის ხელმწიფემ სულთან სულეიმანმა მუსა-ფაშა, რომელიც არზრუმის მმართველი იყო, 60 სანჯაყის ამირათი საქართველოს დასაპყრობად გაგზავნა. ოსმალები ბრძანების თანახმად დად ელისაყენ გაემართნენ. მეფე ბაგრატმა, რომელიც ბაში-აჩუყად არის ცნობილი, ციხე გაამაგრა, აზნაურების ერთი რაზმი შიგ ჩასვა და თვითონ მთასა და ტყეში წავიდა“. ოსმალებმა პირველი ციხე ათი დღის განმავლობაში აიღეს, შემდეგ მთავარ (ოლთისის—მ. რ.) ციხეს შემოარტყეს ალყა, „სიბები გამართეს და ევროპული ზარბაზნებით და სხვა იარაღით დაუწყეს ციხეს ბრძოლა“. ბაგრატ მეფე ხელადა, რომ რიცხვით უამრავ ჯარს ვერ დაამარცხებდა, ამიტომ მან მოტყუებით ბრძოლის მოგება სცადა. „მაშინ ბაში-აჩუყმა, — განაგრძობს ჰასან რუმლუ, — ეშმაკობით და ვერაგობით რამდენიმე კაცი გამოუგზავნა მუსა-ფაშას მრავალი საჩუქრით და შემოუთვალა: მე როგორ შემიძლია ხონტქრის ჯარისათვის წინააღმდეგობის გაწევა, თუ ფაშა უკან გაბრუნდება, ციხის კლიტეებს, ვისაც მიბრძანებთ, იმას გადაცემო. მისი სიტყვებით მოტყუებული ფაშა ოლთისის ციხიდან აიყარა და არზრუმს წავიდა, სანჯაყის ამირთა რაზმი კი თოფხანაში დატოვა, რომ შემდეგ მას გაჰყოლოდა და არზრუმში მიეტანა (თოფხანა).

როცა ბაში-აჩუყმა ფაშას უკან გაბრუნების ამბავი გაიგო, სხვა ქართველ სარდლებთან ერთად თოფხანაში დატოვებულ ოსმალებს მოულოდნელ უბედურებასავით თავს დაესხა. ყოველი მხრიდან გარს შემოერტყნენ, ასე, რომ ათასიდან ერთიც არ გადარჩენილა. ამის შემდეგ ილღარით ფაშას წინააღმდეგ გაემართა. გვიანი დღია

¹ იბრაჰიმ ფეჩევის ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ, თბ., 1964, გვ. 26—27.

იყო, რომ დაეწია მას, შეუტია და ოსმალების სიცოცხლეს სული ამოართვა ცეცხლის მფრქვეველი ხმლით. ქართველებმა ლალისფრად შეღებეს ბრძოლის ველი მათი სისხლით და მრავალი ოსმალო, მუსა ჟაშასთან და წარჩინებულ ოსმალებთან ერთად დახოცეს, ხოლო მათი ბანაკი დაარბიეს და აიკლეს“.¹ თურქებისათვის წარმეული ზარბაზნები ბაგრატმა ქუთაისში გაგზავნა.

ოთარ შალიკაშვილმა და ქაიხოსრომ ისევ დახმარება სთხოვეს სულთანს, მაგრამ მათი თხოვნის გარეშეც სულთანი სამცხე-საათაბაგოში თავისი პოზიციების დათმობას არ აპირებდა. გარდა ამისა, მრავალ ბრძოლებში გამარჯვებული სულთანი ამ დამარცხებას ვერ შეუირიგდებოდა. ორი წლის შემდეგ სულთანმა დიდძალ ჯარს მოუყარა თავი, მთავარსარდლობა არზრუმისა და დიარბექირის ფაშებს ჩააბარა და საქართველოზე თავდასასხმელად გამოგზავნა.

ბაგრატ მეფემ დადიანსა და გურიელს კვლავ მიმართა მოწოდებით. გურიელი თავისი ლაშქრით გამოცხადდა მეფესთან, მაგრამ დადიანმა კვლავ უღალატა საერთო საქმეს და დახმარებაზე მეფეს უარი შემოუთვალა (როგორც აღვნიშნეთ, დადიანისათვის სასურველიც კი იყო მეფის დამარცხება, ვინაიდან გაძლიერებული იმერეთის სამეფო მისთვის არასასურველად ჩანდა და მას არც გურიელის გაძლიერება მოსწონდა).

ბაგრატ მეფემ თავის სიძეს, ქართლის მეფეს ლუარსაბსაც სთხოვა დახმარება. ლუარსაბი ხედავდა, რომ თურქთა მიერ სამცხის დაკავებით საქართველოს სამხრეთის კედელი ერღვეოდა და ყოველგვარ ღონისძიებას იღებდა ამ კედლის გასამაგრებლად. მან მაშინვე შეჰყარა ქართლის ჯარი და იმერთა ჯარს შეუერთდა.

ბაგრატის, ლუარსაბისა და გურიელის ლაშქარს მესხი აზნაურები შეუერთდნენ და გაერთიანებული ლაშქრით მტრის ჯარს ბასიანში მიეგებნენ. ბრძოლა მოხდა 1545 წელს სოხოისტას ველზე. ბრძოლის ბედი მესხთა ლალატმა გადაწყვიტა.

ბრძოლის წინ მესხებმა კატეგორიულად მოითხოვეს მეწინავედ მისვლა „ძუელითგანვე მეწინაობად მისვლა მესხთათჳს განწესებულ არს და აწცა ჳერ არს ჩუენდა მისლვაო“². ამაზე ქართველები არ

¹ ჰასან რუმელუს ცნობები საქართველოს შესახებ. თბ., 1966, გვ. 23—24.

² ახალი ქართლის ცხოვრება, III ტექსტი, ქართლის ცხოვრება, II თბ., 1959, გვ. 499.

დათანხმდნენ, და თვით მივიდნენ მეწიანვედ. ქართველების ლაშქარი მტერს თავგანწირულად ეკვეთა, მაგრამ „მაშინ შურიტა ბორცითა აღსავსეთა მესხთა ინებეს განდრეკილება, და არლარა მიჰყვნენ ომსა შინა“¹. მესხთა გამოთიშვამ ბრძოლიდან უკუღმა შეაბრუნა მისი ბედი. ბრძოლა დილიდან საღამომდე გაგრძელდა. ქართველებმა უდიდესი ვაჟკაცობა გამოიჩინეს „ქმნეს სახელი დიდი და შემუხრეს ყოველივე საომარი საკუთრველი, და ესრეთ დარჩნენ, რომ საბრძოლველი იარაღი აღარა ჰქონდათ და იყო ომი ძლიერი დილითგან ვიდრე მწუხრამდე“².

ღალატმა და რიცხობრივმა უპირატესობამ თავისი გაიტანა, საქართველოს ლაშქარი დამარცხდა, მეფეები თავიანთ სამეფოებში დაბრუნდნენ. ქაიხოსრო გაათაბაგებას ეღირსა³.

როგორ უნდა აიხსნას მესხთა ღალატი? უნდა ვიფიქროთ, რომ ქაიხოსროს მრავლად ყავდა მესხთა ლაშქარში თავისი მომხრე ფეოდალები, ამიტომ წინასწარ შეთანხმებული იქნებოდნენ, რომ ომში მონაწილეობა არ მიეღოთ, ამით უნდა აიხსნას მათ მიერ პრეტენზიის წამოყენება მოწინავედ მისასვლელად. ისინი დარწმუნებულნი იყვნენ, რომ ქართველი მეფეები ამ პასუხსაგებ ამოცანას მათ არ დააკისრებდნენ, ამიტომ საბაბად ესეც კმარიყო, რომ ომს გამოთიშოდნენ და არეუდარევა შეეტანათ ქართველთა ლაშქარში.

ამ გამარჯვების შემდეგ ოსმალებმა მტკიცედ მოიკიდეს ფეხი სამცხე-საათაბაგოში და განსაკუთრებით მის დასავლეთ ნაწილში. ან დროიდან ოსმალეთს სამცხე-საათაბაგოზე გავლით საქართველოში შემოსასვლელად წინ არაფერი ედგათ.

სოხოისტას ბრძოლამ აშკარა გახადა, რომ თავადურ საქართველოს არ შეეძლო ოსმალეთის წინააღმდეგ წარმატებით ბრძოლა, ამავე დროს ისიც ცხადი გახდა, რომ საქართველოს ფეოდალურ ძალებს გაერთიანება აღარ შეეძლოთ საერთო მტრის წინააღმდეგ.

ერთი წლის შემდეგ ბაგრატ მეფე ისევ გადავიდა ლაშქრით სამცხეში, მაგრამ ანაოდ, ოსმალებს მთლიანად დაეპყროთ სამცხის ციხე-სიმაგრენი და თავიანთი მეციხოვნე ჯარი ჩაეყენებინათ —

¹ ახალი ქართლის ცხოვრება, III ტექსტი, ქართლის ცხოვრება, II, თბ., 1959, გვ. 499.

² იქვე, გვ. 499—500.

³ მ. სეანიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 58—59.

„მერმე კუალად გადავიდა მეორესა წელსა ბაგრატ მეფე სამცხეს, წარმოასუენა აწყურისა ლუთისმშობელი ციხეჯუარს და ვერლარა დაიპყრა სამცხე, ვინამთგან ციხენი სრულიად დაეპყრათ ოსმალთა; უკუმოიქცა და მოვიდა ქუთათისს“¹.

1546 წ. იმერეთის მეფის ლაშქრობა სამცხეში და აწყურის ლუთისმშობლის ხატის „ტყვედ“ წამოყვანა აღნიშნულია ქართლის ცხოვრების შევსებულ-გადაკეთებულ გაგრძელებაშიც². როგორც ჩანს, მისი „წარმატება“ ამის იქით აღარ წასულა, ქაიხოსროს გადაგდება ან დამორჩილება მეფემ ველარ შეძლო. პირიქით, სამცხის მთავარი ამის შემდეგ იმერეთის მეფის წინააღმდეგ დადიან-გურიელის დანხმარე და დამრავმავ ძალად იქცა. თუმცა ასეთი მოქმედებით ქაიხოსრომ ბოლოს ოსმალეთის მონობა მოიძო. მას ოსმალებმა მისი „დამოუკიდებელი“ სანთავროს დიდი ნაწილი წაართვეს და უშუალოდ ოტომანის იმპერიას შეუერთეს³.

ქართულ ისტორიოგრაფიაში გაბატონებული იყო აზრი, რომ ბაგრატ მეფემ საქართველოს დარბევაში მონაწილეობა მიიღო შაჰ-თამაზის მეორედ შემოსევის დროს (1546 წლის დეკემბერი და 1547 წლის იანვარი).

ისკანდერ მუნშის ცნობით, „შაჰ-თამაზს, აყ შაჰრში ეახლნენ კახეთის მეფე ლევანი და იმერეთის მეფე ბაგრატი, რომელთაცა ფეშქაში და „ბაჯ ო ხარაჯ“ მიართვეს შაჰს და იმ ლაშქრობაში მონურად ემსახურებოდნენ“.*

ფარსადან გორგიჯანიძეც აღნიშნავს, რომ „კახეთის ბატონი ლე-

¹ ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 813.

² ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 500—501.

³ მ. ს. ვანიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 64—67.

* სათათრო გამოსაღები „ბაჯ ო ხარაჯ“-ის მნიშვნელობა გამოიკვლია პროფ. ვ. გაბაშვილმა.

ირანის შაჰი ზოგჯერ ფეშქაშით არ კმაყოფილდებოდა. ის ქართველ მეფეს, გარკვეული პოლიტიკური ურთიერთობის პირობებში, ხარკსაც ახდევინებდა, ოღონდ ქვეყნის აღწერისა და მალუქათის გარეშე (მალუქათი უშუალოდ დაკავშირებულია ყიზილბაშურ მიწისმფლობელობასთან). ასეთ ხარკს „ბაჟი და ხარაჯა“ („ბაჯ ო ხარაჯ“) ეწოდებოდა.

ზონდემირის გადმოცემით: 1518 წ. ახლო ხანში შაჰ-ისმაილ I-ის (1502—1524 წწ.) სარდალ დივ სულთანს, ქართველი მეფე-მთავრები ნახჭევანს ჩაუყვანია, იქ ქართველებს შაჰის მორჩილება-სამსახური აღუთქვამთ და ხარკის გამოცხადებას დათანხმებულან. ამ დროიდან იწყებენ ქართველი მეფეები „ბაჯ ო ხარაჯ“-ის გადახდას. ეს განსხვავდება ჩვეულებრივი „ბაჟისა“ და „ხარაჯასგან“,

ვან და იმერეთის მეფე ბაგრატ ძღვნითა და კარგის ფეშქაშით ყაენ-თან მოვიდნენ, ის ლაშქრობა ერთგულად იმსახურეს“.¹

ამ ცნობების საფუძველზე ივ. ჯავახიშვილმა გააკეთა დასკვნა, რომ ეს ორი ქართველი მეფე ამ ლაშქრობაში ერთგულად ემსახურნენ კიდეც საქართველოს ამოახრებელ მტერს².

თვით პასან რუმლუ, რომელიც პირადად იღებდა მონაწილეობას ამ ლაშქრობაში, სრულიად განსხვავებულ ცნობას გვაწვდის. იგი აღწერს იმ ბრძოლებს, რაც მათ გადაიხადეს საქართველოში. მხოლოდ საქართველოს დატოვების შემდეგ გამოცხადდნენ შაჰთან ქართველი მეფეები „რჯულის საფარველი შაჰი აყ-შაჰრიდან დაიძრა და თობღიში (ბარდავს) წავიდა. გზაში ლევანი, ზაგემისა და გრემის პაქიმი და საქართველოს პაქიმი ბაში-აჩუკი მეფეთა საფარველ სასახლეში მოვიდნენ და განდიდებული იქნენ ხელმწიფის ალერსით. ბაში-აჩუკმა შაჰისაგან ნაბოძები ხალათი ჩაიცვა და თავის სამფლობელოში დაბრუნდა“³. ამ ცნობიდან ნათლად ჩანს, დაასკვნის რ. კიკნაძე, რომ ქართველი მეფეები იმ დროს ხლებიან შაჰს. როცა საქართველო დალაშქრული ჰყავდა და უკან ბრუნდებოდა“.

პასან რუმლუს ცნობები, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ყურადსაღებია. იგი ყველაზე მეტ ნდობას იმსახურებს, როგორც ამ ლაშქრობის თვითმხილველი. ამავე დროს ისკანდერ მუნში და ფარსადან გორგიჯანიძე ხომ თვით პასან რუმლუსაგან იღებდნენ ამ ცნობებს⁴.

ამრიგად, ის მძიმე ბრალდება საქართველოს ამოახრებელი მტრის რადგან ის სეფიანთა ირანში საპატრონეშო ურთიერთობასთან იყო დაკავშირებული.

„ბაჯ ო ხარაჟს“, როგორც წესი, იხდიდნენ ირანის ფეოდალური სამთავროების მპყრობელ-მფლობელები. ასეთ მპყრობელ-მფლობელთა მიწებს, უკეთ ქვეყანას, ეწოდებოდა „მულქი მოურუს“ („სამკვიდრო მულქი“).

მულქი მოურუსის მპყრობელი, როგორც ხელდებული, ორგვარი მოვალეობით იყო დაკავშირებული ირანის შაჰთან: 1. გამოეღო ბოჯ ო ხარაჟ და 2. პირველი მოწოდებისთანავე გამოსულიყო თავისი ჯარით შაჰის სამსახურში (ვ. გაბაშვილი, ქართული ფეოდალური წყობილება მე-16—17 საუკუნეებში, თბ., 1958, გვ. 239—268).

¹ ფარსადან გორგიჯანიძის ისტორია, ს. კაკაბაძის გამოც., თბ., 1926, გვ. 5.

² ივ. ჯავახიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 245.

³ პასან რუმლუს ცნობები საქართველოს შესახებ, თბ., 1966, გვ. 26.

⁴ იქვე, გვ. 11.

ლაშქრობაში ბაგრატიისა და ლევანის მონაწილეობას რომ ეხება, რ. კიკნაძის სამართლიანი დასკვნით, არ დასტურდება¹.

უფრო მეტის თქმაც შეიძლება. როდესაც ვითარებამ მოითხოვა, ბაგრატ მეფემ ენერგიულად დაუჭირა მხარი შაჰ-თამაზის წინააღმდეგ მებრძოლ ლუარსაბ მეფეს. 1554 წელს ქართლში შაჰ-თამაზის უკანასკნელი, მეოთხე ლაშქრობისას, ლუარსაბ მეფე იძულებული შეიქნა იმერეთისათვის შეეთარებინა თავი. შაჰმა იმერეთში შესვლა ვერ გაბედა.²

შაჰ-თამაზის მუქარას ბაგრატ მეფემ იმით უპასუხა, რომ დახმარებისათვის სულთან სულეიმანს მიმართა.³ ირანის შაჰი ამ პერიოდში ოსმალეთთან ზავის დადებას ეშუერებოდა, ამიტომ მოერიდა სულთანთან ურთიერთობის გამწვავებას.

აღსანიშნავია, რომ ირანსა და ოსმალეთს შორის საზავო მოლაპარაკების დროს ქართლისა და იმერეთის საკითხს განსაკუთრებული აღგილი ეკავა. მ. სვანიძე უთითებს ამ უკანასკნელ ხანს უნგრელი ორიენტალისტის ლ. ფეკეტეს მიერ თურქეთის არქივში აღმოჩენილ მეტად საინტერესო დოკუმენტს. ესაა შაჰ-თამაზის დიდმოხელეების სევიზდუქ ბეგის და უსტაჯლუ შაჰ-ყულუ ბენ ჰამზას წერილი არზრუმის ბეგლარბეგ აიას ფაშასადმი⁴, რომელიც გაგზავნილი უნდა იყოს 1554 წ. 30 ოქტომბრის შემდეგ (გამომცემელი ვარაუდობდა 30 აგვისტოს შემდეგ პერიოდს, მაგრამ მ. სვანიძე საცესებით სამართლიანად აზუსტებს 30 ოქტომბრის შემდეგი ხანით). წერილი წარმოადგენს „დიპლომატიურ ნოტას“, რომლის „ძირითად არსს შეადგენს საქართველოს საკითხი“. როგორც მ. სვანიძე აღნიშნავს, „წერილის ავტორები მოითხოვენ მოისპოს ისეთი ვითარება, რომელიც ქართლისა და იმერეთის მეფეებს საშუალებას აძლევს ისარგებლონ იარი მეტოქე მუსლიმანური სახელმწიფოს უთანხმოებითა და წინააღმდეგობით და ჩამოაგდონ შუღლი მაჰმადიან სახელმწიფოთა შორის“.⁵

¹ ჰასან რუმლუ..., გვ. 58; შენიშვნა № 60.

² მ. სვანიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 74.

³ ფარსადან გორგიჯანიძის ისტორია; ს. კაკაბაძის გამოც., თბ., 1926, გვ. 7.

⁴ L. Fekete, Zur Geschichte der Grusinier des 16 Jahrhunderts, Acta Orient. Hung. t. I, fasc. 1, 1950, s. 93—133.

⁵ მ. სვანიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 77.

ამის თვალნათელ მაგალითს იმერეთის მეფის საგარეო პოლიტიკა იძლევა. როდესაც ოსმალეთი იმერეთს და მის ხელთ მყოფ სამცხეს უტევდა, ბაგრატმა ირანის ორიენტაცია აირჩია და მის მორჩილებაში შევიდა. მაგრამ ასეთმა პოზიციამ მას საბოლოო წარმატება ვერ მოუტანა. იმერეთმა სამცხე მაინც დაკარგა. შაჰ-თამაზი ქართლის საბოლოო დაპყრობას და გაყიზილბაშებს ცდილობდა. მაშინ ბაგრატმა ქართველობისათვის დაუცხრომელ მებრძოლ ლუარსაბს დაუჭირა მხარი და ირანის მორჩილებაზე უარი თქვა. ირანის საწინააღმდეგოდ მან ოსმალეთს სთხოვა დახმარება. როგორც ვხედავთ, ამიერკავკასიაში ირან-ოსმალეთის შეჯახებაში აქტიურ როლს ქართლ-იმერეთის მეფეები ასრულებდნენ. რათა ეს წინააღმდეგობა აღეკვეთათ, ორივე მოძალადემ საქართველო ურთიერთშორის გაიწილა.

1555 წ. 29 მაისს, ქ. ამასიაში დაიდო ზავი ირანსა და ოსმალეთს შორის. დამპყრობლებმა საქართველო ორ ნაწილად გაიყვეს: დასავლეთი და სამხრეთ დასავლეთი საქართველო ოსმალეთმა ირგუნა, ხოლო ქართლ-კახეთი და აღმოსავლეთი სამცხე ირანმა დაიჩემა.

ამ ზავის შემდეგ საქართველოს პოლიტიკური მდგომარეობა უფრო გაუარესდა, ვინაიდან ამიერიდან ირან-ოსმალეთის შაშით ქართველები ერთმანეთს ვეღარ აღმოუჩენდნენ დახმარებას. ამიერიდან გამორიცხული იყო საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანება. ქართული ფეოდალური საზოგადოების რეაქციული ნაწილის კავშირი გარეშე მტრებთან და 1555 წლის ამასიის ზავის პირობები გადაულახველ დაბრკოლებებს უქმნიდა საქართველოს გაერთიანების ყოველგვარ ცდას და იგი მუდამ მარცხით მთავრდებოდა.

ორივე დამპყრობელი ცდილობდა, რომ საქართველო ყიზილბაშურ ან ოსმალურ პროვინციად გადაექცია. ამიტომ საქართველოს არც ერთ სამეფო-სამთავროს არ შეეძლო საქართველო გაეერთიანებინა. აუცილებელი იყო გარეშე ძალის დახმარება. ამიტომ ქართველების რწმენით რუსეთი იყო ერთადერთი ძალა, რომლის დახმარებით ქართველ ხალხს შეეძლო ირან-ოსმალეთის კლანჭებიდან დაეღწია თავი და პოლიტიკურად გაერთიანებულიყო. ისტორიულად ეს ასეც მოხდა. ფაქტიურად საქართველოს შეერთებამ რუსეთთან გააუქმა ირან-ოსმალეთის 1555 წლის ზავის პირობები.

იმერეთის მეფის ბაგრატ III შიდასახელმწიფოებრივი ლონისძიებანი

მე-16 საუკუნეში დასავლეთ საქართველო ერთ მთლიან სახელმწიფოს აღარ წარმოადგენდა. მეფის ცდა, რომ მთავრები დაემორჩილებინა და მთელი დასავლეთი საქართველო ერთ საბრძანებლად ექცია, მარცხით დამთავრდა.

მართალია, ლევან I დადიანი (1533—1572 წწ.) ჯერ კიდევ მანდატურთ-უხუცესად და ამავე დროს ერისთავთ-ერისთავად იხსენიება¹, ხოლო გურიელი—ამირსპასალარად, მაგრამ ფაქტიურად მეფის უფლება ამ სამთავროებზე აღარ ვრცელდებოდა. თვით იმერეთის სამეფოშიც აღინიშნებოდა ისეთი ფაქტები, რომლებიც ცენტრის უკიდურეს დასუსტებას მიგვანიშნებს. პროფ. ს. კაკაბაძის დაკვირ-

¹ ლევან დადიანის ამ ტიტულებით მოხსენიებას არავითარი რეალური მნიშვნელობა არა აქვს. დადიანები ლევან პირველის შემდეგ აღარ ატარებენ იმერეთის სამეფო კარის არც ერთ ტიტულს, ხოლო შემდეგში სამეგრელოს მთავრები ზოგჯერ ხელმწიფედაც კი იხსენიებიან. მაგალითად, „იესო ქრისტე, მეფეო დიდებისაო, აღიდე დიდისა ხელმწიფისა მანუჩარის ძე, ხელმწიფეთა ხელმწიფე, დადიანი ლეონ (1611—1657 წწ.) ყოვლისა საქართველოთა პატრონი“, „ჩუენ ხელმწიფეჲან დადიანჲან ვამაყ“ და სხვა (იხ. ძველი საქართველო, ტ. III, გვ. 191—221; ს. კაკაბაძე, იმერეთის სახელმწიფოებრივი სტრუქტურის შესახებ მე-17 საუკუნეში, საისტორიო მოამბე, წ. I, ტფ., 1925, გვ. 203; მისივე, საქართველოს ისტორია, ახალი საუკუნეების ეპოქა, თბ., 1922, გვ. 28, მისივე, დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთებზე, წ. I, თბ., 1921, გვ. 40—62).

იმერეთის მეფეები ძველებურად მთავრებს თავიანთ ყმებს უწოდებენ. ასე, მაგალითად, იმერეთის მეფე სოლომონ II, გრიგოლ დადიანს თავის ყმას უწოდებს „ყმაჲან სამკეიდროჲან ტახტისა ჩვენისჲან მრავალგზის ინება წინააღმდეგობა ჩვენი“ (მწყემსი, 1886, № 34, გვ. 9).

ო. სოსელია აღნიშნავს, რომ გრიგოლ დადიანის დასახელება მეფის ყმად შინაარსს მოკლებულ, ცარიელ სიტყვას წარმოადგენდა (ო. სოსელია, საზგერელოს სამთავროს წარმოშობის თარიღისათვის, მიმოხილველი, II, 1951, გვ. 182).

ეებით, დარბაზი, რომელიც დიდგვარიანთა საკრებულო ინსტიტუტს წარმოადგენდა მეფის კარზე, ამ დროს უკვე ფაქტიურად აღარ არსებობდა¹. მე-16 საუკუნის დასაწყისში იმერეთის სამეფო კარზე 8 ვეზირი ითვლებოდა, ხოლო ამავე საუკუნის მეორე ნახევრისათვის სავაზირო მხოლოდ 4 პირისაგან შედგებოდა². ეს ვაზირებიც თავიანთი ძველი მნიშვნელობიდან შორს იდგნენ.

მეფის „კარის გამრიგე“ ორგანოების ასეთი სახეცვლა ცენტრალური ხელისუფლების შესუსტებას ნიშნავდა; მეფე შექმნილი მდგომარეობიდან გამოსასვლელს ეძებს. ამ მხრივ აღსანიშნავია ბაგრატ მეფის ცალკეული ღონისძიებანი. ბაგრატ III-ემ სცადა ეკლესიის წინა პლანზე წამოწევა. ეკლესია დიდი ყმა-მამულის მფლობელი იყო. საერო ფეოდალებს მისი მამულის დატაცებაზე ეპირათ თვალი. მეფე ეკლესიის მიწებს იცავდა. ეპისკოპოსი მეფის მიერ ინიშნებოდა, ამიტომ იგი მეფის ერთგული იყო. საეპისკოპოსოების დაარსებით მეფე თავის ერთგულ ფეოდალთა დასს ქმნიდა, რომელიც მისი დასაყრდენი იქნებოდა.

ბაგრატ III-ემ პირველ რიგში აღადგინა აღრე არსებული ან შექმნა ახალი საეპისკოპოსო ცენტრები, „მეფეთ-მეფემან ბაგრატ განყო ლიხთიმერი სამ საეპისკოპოსოდ“ (1529 წ.).

პირველი საეპისკოპოსო კათედრა დააარსა გელათში (1529 წ.) და მის ეპისკოპოსად დანიშნა მელქისედეკ საყვარელიძე.³

მეორე საეპისკოპოსო კათედრა ხონში დააარსა და მისი გამგებლობა მანოელ ჩხეტიძეს ჩააბარა⁴ (1529 წ.), ხოლო მესამე საეპისკოპოსო კათედრა აღადგინა ნიკორწმინდაში და მის გამგებლად დასვა იოაკიმი.⁵

როგორც ახალი ქართლის ცხოვრების III ტექსტი გვამცნობს, ამ

¹ ქვემოთ აღნიშნული ცნობები მოგვქვს ს. კაკაბაძის ნაშრომიდან „საქართველოს ისტორია. ახალი საუკუნეების ეპოქა“. ავტორი სამწუხაროდ მის მიერ გამოყენებულ წყაროებს არ უთითებს, ამდენად შათი შემოწმების საშუალება ჩვენ არ გვქონდა.

² ს. კაკაბაძე, საქართველოს ისტორია, ახალი საუკუნეების ეპოქა, თბ., 1922, გვ. 28.

³ ქართლის ცხოვრება, II, 1959, გვ. 493; ს. კაკაბაძე, დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, 1, გვ. 10.

⁴ ს. კაკაბაძე, დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, 1, გვ. 10.

⁵ სამართალი კათალიკოზისა და მისი შედგენის დრო. ს. კაკაბაძის გამოცემა, 1913, გვ. 7.

კათედრების აღდგენა-დაარსების საქმეში ერთ-ერთი აქტიური და ხელშემწყობი იყო ბიკვინთის კათალიკოსი მალაქია აბაშიძე. ქართლის ცხოვრებასა და ქრონიკებში დაცულია ცნობა, რომ „მეფეთ-მეფემან ბაგრატ განყო ლიხთ-იმერეთი სამ საეპისკოპოსოთ ბრძანებითა აფხაზეთისა კათალიკოზისა აბაშიძისათა“¹ (1529 წ.).

ახალი საეპისკოპოსო კათედრების გამგებლობას მეფე თავის მომხრე ფეოდალებს ანდობდა. ამავე დროს ძველ მოქმედ კათედრებზედაც თავის მომხრეებს ნიშნავდა. მართალია ხშირად ეს თანამდებობა მემკვიდრეობით გადადიოდა საგვარეულოს წევრებზე, მაგრამ ეს მეფის თანხმობით ხდებოდა. მთელი მე-16 საუკუნის განმავლობაში ჩხეტიძეები ფლობენ 5 საეპისკოპოსო კათედრას. 1529 წელს გარდაიცვალა ქუთათელი გერმანე (გერასიმე) ჩხეტიძე და მის მაგივრად ქუთათლად დაჯდა ძმისწული მისი სვიმონ.² სვიმონის შემდეგ ბასილი ზის, ხოლო მის შემდეგ კი სვიმონ ჩხეტიძე.³ ამავე პერიოდში ბედიელად ზის ჩხეტიძე გერმანე, ხონელი ეპისკოპოსის მანოელ ჩხეტიძის შემდეგ ეპისკოპოსად ზის ზაქარია ჩხეტიძე⁴, ამავე პერიოდში მოქველ ეპისკოპოსად ზის ფილიპე ჩხეტიძე.⁵ ყველაზე მთავარი ისაა, რომ 1557 წლიდან საპატრიარქო ტახტი ევდემონ ჩხეტიძეს უკავია. როგორც ჩანს, მთელი მე-16 საუკუნის განმავლობაში ჩხეტიძეების საგვარეულო მეფის ერთგულია⁶ (თუ არ მივიღებთ მხედველობაში ხოფილანდრე ჩხეტიძეს, რომელმაც ლალატით გააპარა ლევან I დადიანი გელათის სამრეკლოდან 1546 წელს).

¹ ქართლის ცხოვრება, II, 1959, გვ. 493; თ. ჟორდანიას, ქრონიკები, II, გვ. 372.

² ქართლის ცხოვრება, II, 1959, გვ. 493.

³ ს. კაკაბაძე, საქართველოს ისტორია, ახალი საუკუნეების ეპოქა, თბ., 1922, გვ. 29.

⁴ ექ. თაყაიშვილი, ხონის ეკლესია და მისი სიძველენი, ძველი საქართველო, ტ. III, გვ. 278.

⁵ ექ. თაყაიშვილი, არქეოლოგიური მოგზაურობა სამეგრელოში, ძველი საქართველო, ტ. III, გვ. 108.

⁶ ო. სოსელია, ნარკვევები ფეოდალური ხანის დასავლეთ საქართველოს სოციალ-პოლიტიკური ისტორიიდან, თბ., 1973, გვ. 33—34; ბ. ლომიძე, ქართული ფეოდალური ურთიერთობის ისტორიიდან, სენიორიები, თბ., 1966, გვ. 206.

ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში გავრცელებული იყო აზრი იმის შესახებ, რომ ადრე გაუქმებული რაჭის საერისთავო ბაგრატ მეფემ აღადგინა. ო. სოსელიამ გამოიკვლია, რომ ეს არასწორია და ვახუშტის შეცდომიდან მომდინარეობს. ვახუშტი ამბობს „ბაგრატ მეფემან დასვა ერისთავად რაჭას ჩხეიძე შოშიტა და მისცა რომელიმე სახასო დაბანი და ციხე მინდა, რამეთუ აქამომდე იყო რაჭა სამეფოდ და კვალად ჰყო საერისთოდ“.¹

მე-13 საუკუნის 80-იან წლებში დავით ნარინმა მკაცრად დასაჯა² ლალატიშათის რაჭის ერისთავი კახაბერიძე, ხოლო რაჭის საერისთავო გააუქმა და სახასო მამულად აქცია. ამით დამთავრდა რაჭის საერისთავოს არსებობის პირველი პერიოდი,³ და მასთან ერთად კახაბერიძეთა ერისთავობაც.

„მე-13 საუკუნის 80-იან წლებში გაუქმებული რაჭის საერისთავო მომდევნო საუკუნის მიწურულს იქნა აღდგენილი. მე-14 ს. დასასრულსა და მე-15 ს. დამდეგს ეს უკვე მომხდარი ფაქტია და ერისთავად აქ ვინმე აღბულა ზის“.⁴

ამ დროს შემდგომ რაჭის საერისთავო არავის გაუუქმებია, ხოლო ძველ საერისთავოსთან შედარებით ნაკლები ტერიტორია ეკავა, მასში აღარ შედიოდა თაკვერი და თვით რაჭის ნაწილიც კი.⁵

ო. სოსელიას გამოკვლევის შემდეგ მეორე ხანის რაჭის ერისთავთა ქრონოლოგიური სია ასე გამოიყურება.⁶

1) აღბულა (ქარელიძე?) — მე-14 ს. დასასრული და მე-15 ს. დამდეგი;

2) გიორგი (ქარელიძე?) 1413—1444 წწ.;⁷

¹ ვ ა ხ უ შ ტ ი, საქართველოს ცხოვრება, ზ. კიკინაძის გამოც. თბ., 1913, გვ. 286.

² ქართლის ცხოვრება, II, 1959, გვ. 275.

³ ო. სოსელია, დასახ. ნაშრ. გვ. 70—71; ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 276.

⁴ ო. სოსელია, დასახ. ნაშრ. გვ. 73; ს. კაკაბაძე, გენეალოგია დიდი ალექსანდრე მეფისა, თბ., 1913, გვ. 19.

⁵ ო. სოსელია, დასახ. ნაშრ. გვ. 73—75.

⁶ იქვე, გვ. 119.

⁷ საქართველოს სიძველენი, II, გვ. 37.

3) ციცი ქარელიძე — 1432;¹

4) ქველი ქარელიძე მე-15 ს. 30—80-იან წლებს შუა(?)

5) გიორგი აბლაჭელიძე—1486—1488²;

6) ივანე ჩხეტიძე 1488 წ. (ივანედან დაწყებული რაჭის საერისთავოს ჩხეტიძეთა ან ჩხეიძეთა გვარი ფლობს);³

7) კახაბერი ივანეს ძმა — 1497—1503;⁴

8) ბედან (ჩხეტიძე?) — 1504—1533 წწ.;

9) შოშიტა I 1534—1565 წწ.⁵

ვიდრე სოლომონ I გააუქმებდა რაჭის საერისთავოს (1769 წ.) აქ ჩხეტიძენი ერისთავობდნენ.

ე. ი. ცნობა იმის შესახებ, რომ ერთხელ გაუქმებული რაჭის საერისთავო ბაგრატ მეფემ აღადგინა და ამით კიდევ უფრო დაასუსტა პოლიტიკურად სამეფო, სინამდვილეს არ შეეფერება.⁶

ბაგრატ III ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ღონისძიებად შეიძლება ჩაითვალოს საკათალიკოზო ტახტის გადმოტანა ბიჭვინთიდან გელათში.

ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში იმ საკითხთან დაკავშირებით, თუ როდის იქნა გადმოტანილი ტახტი და გადმოტანის მიზეზები, აზრთა სხვადასხვაობა იყო.

ძირითადად ემხრობოდნენ მოსაზრებას, რომ კათალიკოსის კათედრა გადმოვიდა მე-17 საუკუნეში, კერძოდ ზაქარია ქვარიანის დროს.

წყაროებში ზუსტი თარიღი ბიჭვინთიდან საკათალიკოსო ტახტის გადმოტანისა გელათში არ მოგვეპოვება, მაგრამ ზოგიერთი ცნობის საფუძველზე ეს გაარკვია ბ. ლომინაძემ.⁷

¹ ს. კაკაბაძე, ვახტანგ, უცნობი მე-15 საუკუნის აფხაზ-იმერეთის მეფეთაგანი და მისი მემკვიდრე მეფე გიორგი, თბ., 1912, გვ. 9—11.

² ს. კაკაბაძე, სასისხლო სიკვლეების შესახებ, საისტორიო მოამბე, II, 1924, გვ. 21.

³ ს. კაკაბაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 25.

⁴ იქვე.

⁵ ეახ. უ შ ტ ი, აღწერა სამეფოსა საქართვ. გვ. 162; მისივე, საქართველოს ცხოვრება. ზ. ჭიჭინაძის გამოცემა, გვ. 286.

⁶ იხ. აგრეთვე, ი. ჭიჭინაძე, ქტიტორთა გამოსახულებანი, მნათობი, 1975 წ., № 2.

⁷ ბ. ლომინაძე, ქართული ფეოდალური ურთიერთობის ისტორიიდან. სენიორიები; თბ., 1966.

„ახალი ქართლის ცხოვრების“ III ტექსტი გვიდასტურებს, რომ კათალიკოსი 1529 წელს ჯერ კიდევ ბიჭვინთაში ზის. ამ წელს ბიჭვინთაში მყოფმა მალაქია აბაშიძემ ეპისკოპოსად აკურთხა ქუთაისის, გელათისა და ხონის ეპისკოპოსები.¹

1545 წელსაც კათალიკოსის ტახტი ისევ ბიჭვინთაშია, ამის დამატიკებელ საბუთს იძლევა თვით ბაგრატ მეფე.

1545 წელს ბაგრატ მეფეს გელათის წმინდა გიორგის ეკლესია საფუძვლიანად განუახლებია და თავის საძვალედ გაუხდია.² ე. ი. ამ დროს წმინდა გიორგის ეკლესია ჯერ კიდევ არ არის კათალიკოსისათვის გადაცემული. როგორც ცნობილია, საკათალიკოსო ტახტი გელათში წმინდა გიორგის ეკლესიაშია მოთავსებული. ბაგრატ მეფე ერთ-ერთ თავის მიერ გაცემულ საბუთში აღნიშნავს, რომ მეორედ აუშენებია წმინდა გიორგის ეკლესია, მანამდე იგი სადედოფლო ყოფილა. „ვიგულსმოდგინეთ და ხელეყავთ საყდრისა და მონასტრისა წმინდისა გიორგისა მეორედ აღშენებად. პირველად ოდესმე სადედოფლო ყოფილიყო, აღარავინ ესაფლავებოდა და მოშლილიყო, და აწ ჩვენდა სამარხად და საძვალედ შევქმენით, აღვაშენეთ და შევამკევით ხატითა, წიგნითა... და მამულითა“.³

ამ საბუთიდან ის დასკვნა შეიძლება გამოვიტანოთ, რომ 1545 წელს ეკლესია მოქმედი არაა, კათალიკოსი აქ არ ზის და იგი ბაგრატ მეფის საძვალე ხდება. მას მომდევნო ხანის წყაროებიც ბაგრატის საძვალეს ეძახიან და აქ არიან დასაფლავებულნი თვით ბაგრატი და მისი მეუღლე ელენე.⁴ ე. ი. 1545 წელს წმ. გიორგის ეკლესია მოუწყობელია და იქ კათალიკოსი არ ზის.

კათალიკოსის ტახტის გადმოტანასთან დაკავშირებით, ერთ-ერთ ყველაზე სანდო ცნობას გიორგი ბაგრატის ძის (1565—1583 წწ.) 1569 წლის შეწირულების წიგნი იძლევა. იგი მიგვანიშნებს, რომ წმ. გიორგის ეკლესია ამ დროისათვის გადაცემული აქვს კათალიკოსს და გიორგი მეფე მას უბოძებს მანუღს, ხოლო სამაგიეროდ სულის მოსახსენებელ წირვას ინიშნავს.

შემოგწირეთ... წმ. გიორგის... „ყოველთ წელიწადსა რვაარქასა

¹ ქართლის ცხოვრება, II, 1959, გვ. 493.

² ბ. ლომინაძე, გელათი, 1958, გვ. 36.

³ საქართველოს სიძველენი, I, გვ. 17.

⁴ ბ. ლომინაძე, გელათი, 1958, გვ. 36.

ჟამსა გვეწირევადით (sic) პატრონი კათალიკოზი და სადამღის პატრონი ევდემონ კათალიკოზი დღენგძელად და ამოდ იყოს. ისი ნუ დაგვაკალებს წელიწადშიგან ამ მამულისათვის რვარვასა ჟამის წირვასა და რა სოფელმამე მისი წესი არ დაიკალოს, ვინცა კათალიკოზი იყოს და წმიდის გიორგის მონასტირი და ეკლესია ჰქონდეს ისი ნუ დაგვაკალებს წელიწადშიგან რვარვას ჟამის წირვასა“.¹

ზემოთ აღნიშნულიდან ბტყიცდება, რომ 1569 წელს კათალიკოსის კათედრა გელათშია გადმოტანილი და მას უკავია წმ. გიორგის ეკლესია. კათალიკოსმა უნდა წიროს მეფის სულის მოსახსენებლად წელიწადში რვარვაჯერ, ასევე უნდა მოიქცნენ მომდევნო ხანის კათალიკოსებიც. ე. ი. 1545 წლიდან გელათში უნდა გადმოეტანათ კათალიკოსის კათედრა და ეს უკვე 1569 წელს მომხდარი ფაქტია. ე. ი. საკათალიკოსო ტახტი ბიჭვინთიდან გელათში გადმოვიდა 1545—1569 წლებს შორის.²

რა იყო მიზეზი იმისა, რომ კათალიკოსმა ბიჭვინთა დატოვა?

ბაგრატ მეფე ენერგიულად ცდილობდა, რომ ეკლესია გაეძლიერებინა, ვინაიდან იგი სამეფო ხელისუფლების ერთგული იყო და მისი ხელისუფლების გაძლიერებისათვის ბრძოლაში მეფეს გვერდში ედგა. ამიტომ კათალიკოსის გადმოსვლა მეფის ერთ-ერთი ღონისძიება იყო, რომელიც მიზნად ისახავდა სახელმწიფოს ცენტრალური ხელისუფლების გაძლიერებას ეკლესიის მოკავშირეობით. მაგრამ მარტო ამით არ შეიძლება აიხსნას საეკლესიო ტახტის გადმონაცვლება.

საეკლესიო ცენტრის გადატანა გელათში და ბიჭვინთის დაცარიელება მაუწყებელი იყო ქვეყნის ცხოვრებაში მომხდარი მნიშვნელოვანი ცვლილებებისა (მიუხედავად ამისა, დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო მთლიანობა მაინც არ დარღვეულა, აფხაზეთი კვლავ გელათის საკათალიკოსოს შემადგენელ ნაწილად ითვლებოდა). ამის ნათელ დადასტურებას გვაძლევს „მცნება სასჯულო“ და ლევან II დიანის (1611—1657 წწ.) ერთი საყურადღებო საბუთი. „ძუელითგა-

ნი იადგარი გარყუნილიყო და დაკარგულიყო ხოფისა ღთის მშობ-

¹ დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, ხ. კაკაბაძის გამოცემა, თბ., 1921, გვ. 19.

² ბ. ლომინაძე, ქართული ფეოდალური ურთიერთობის ისტორიიდან, სენიორიები, თბ., 1966, გვ. 182.

ლისა, მას ჟამსა უღმრთოდ და უსჯულოებად მიიქცეს აფხაზნი, და აღვიყვანეთ იოვაკიმ, კაცი ღირსი ნეტარებისა, დავსევით კათალიკოზად, რომელი აფხაზთა გარყუნეს სჯული და კ¹ ზობა, ხოლო ჩუენ მარჯუენითა ქრისტეს საფლავისათა და იერუსალემისა და ანტიოქის პატრიარქისა მიხაილის ნება დართვითა გავარიგეთ ჭუარითა და ონფორითა“¹.

როგორც ამ საბუთიდან ჩანს, აფხაზნი „უღმრთოდ და უსჯულოებად მიიქცეს“. იგივე შამადავლე დადიანის მონაწილეობით შედგენილი „მცნება სასჯულო“ ამასვე ადასტურებს².

მე-15 საუკუნეში აფხაზეთის მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი ქრისტიანობისაგან სრულიად გამდგარია, ამას ემატება მე-16 საუკუნეში ფეოდალური აშლილობა, ოსმალთა წაქეზებით ჭიქების თავდასხმები ზღვის სანაპირო ზოლზე. ამის შედეგად ქვეყნის ცხოვრებაში ხდება დიდი ცვლილებები.

„პოლიტიკურად დაქუცმაცებულ დასავლეთ საქართველოში, როცა ხელისუფლები (მეფე-მთავრები) გამუდმებულად ერთმანეთს ებრძოდნენ, ხოლო მეფის მომხრე ეკლესიის უმაღლესი მესაქის ადგილსამყოფელი მოექცა ისეთ კუთხეში, სადაც ოსმალეთის უფლება აღიარებული იყო იმერეთის მეფის საპირისპიროდ, კათალიკოსის მიერ ბიჰვინთიდან ეკლესიის მართვა და მეფესთან კავშირი შეფერხებული იქნებოდა; ბიჰვინთის კათალიკოსის ცენტრთან მოახლოება, უეჭველია ერთგვარი გამოხატულება იყო ბაგრატ მეფის საეკლესიო პოლიტიკისა, რომელიც გულისხმობდა ეკლესიის, როგორც დასაყრდენი ძალის, გაძლიერებას ურჩი მთავრების წინააღმდეგ ბრძოლაში. მეორე მხრივ, ოსმალეების თუ მათი გავლენის ქვეშ მყოფი ჩრდილო ტომების უშუალო შემოტევამ აფხაზეთზე, მათმა მოახლოებამ ბიჰვინთისაკენ, უეჭველია, შეაფერხა ქრისტიანული მრევლისა და მასთან ერთად საკათალიკოსო საყმოს ნორმალური განვითარება აფხაზეთში; ომებმა შეაფერხეს კათალიკოსის უშიშარი მისვლა-მოსვლაც სამწყსო-საეკლესიო საქმეებზე და საფრთხე შე-

¹ საქართველოს სიძველენი, ტ. I, გვ. 26.

² ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. III, თბ., 1970, მცნება სასჯულო, გვ. 121—132.

უქმნეს კათალიკოსის ფიზიკურ არსებობას¹. ყველა ამ საშინაო და საგარეო პოლიტიკურმა სიტუაციამ მე-16 საუკუნეში იძულებული გახადა ევდემონ ჩხეტიძე დაეტოვებინა ბიჭვინთა და გადმოენაცვლა გელათში, პოლიტიკურ ცენტრში“.²

ბაგრატ III მიერ საეკლესიო სფეროში ჩატარებული რეფორმა, როგორც აღვნიშნეთ, მიზნად ისახავდა მსხვილი საეპისკოპოსოების დაქუცმაცებას წვრილ, პატარა საეპისკოპოსოებად. ეს უკანასკნელნი უფრო ადვილი დასამორჩილებელნი იქნებოდნენ, ვიდრე ერთიანი, ძლიერი საეპისკოპოსოები, ამასთან, ისინი მეფის უფრო ერთგულნი იყვნენ, ვიდრე საერო ფეოდალები.

ბაგრატის ამ წინ გადადგმული ნაბიჯის სისწორე შემდგომმა დროის მსვლელობამ დაადასტურა. საეკლესიო მოღვაწენი განუხრელად იღვნენ იმერთა მეფეების მხარეზე და შეძლებისდაგვარად ებრძოდნენ ფეოდალთა აღვირაზსნილობას სამეფო კართან ერთად.

სანამ გაერთიანებული ფეოდალური სამეფო არსებობდა, საქართველო ოთხ სადროშოდ იყო გაყოფილი: მეწინავე სადროშოს სამხრეთ საქართველო ქმნიდა, მემარჯვენეს—ლიხთ-იმერეთი, მემარცხენეს—ჰერეთ-კახეთი, ხოლო ცენტრს—ქართლი.

როდესაც გაერთიანებული საქართველო დაიშალა სამეფო-სამთავროებად და მათ თავიანთი საკუთარი საზღვრები გაუჩნდათ, საქირო გახდა სამხედრო რეფორმების გატარებაც. ასეთი რეფორმა პირველად გატარდა კახეთში. ვახუშტის მტკიცებით, გიორგი კახთა მეფემ ქვეყანა ოთხ სადროშოდ დაჰყო. მაგრამ სადროშოს სარდლობა მან საერო ფეოდალებს კი არ ჩააბარა, როგორც უფრო გვიან ქართლის მეფემ, არამედ ეპისკოპოსებს. ეპისკოპოსობა მემკვიდრეობითი თანამდებობა არ იყო. ეს უმაღლესი საეკლესიო ხელისუფალნი მეფის მიერ ინიშნებოდნენ, ამიტომ ისინი უფრო ერთგულნი იყვნენ მეფისა, ვიდრე საერო პირნი. ამასთან ერთად ეპისკოპოსებს საეკლესიო ყმებისა და მიწების გამოყენების საქმეში მეფის მფარ-

¹ ქუთაისიდან ოდიშისაკენ მიმავალ ევდემონ კათალიკოსს და მის ამაღას თავს დაესხნენ ყაჩაღები, დაჭრილი კათალიკოსი ყაჩაღებს გაეჭკა, მაგრამ ცხენიდან გადმოვარდა და მოკვდა („ტოლოჩანოვისა და იველეის ელჩობა საქართველოში“).

² ბ. ლომინაძე, დასახ. ნაშრ. გვ. 211.

ველობა სჭირდებოდათ, ვინაიდან საერო ფეოდალები მგლური თვალთ უყურებდნენ საეკლესიო მიწებს. კახეთში აღნიშნული სამხედრო რეფორმა ვახუშტის მიხედვით, კახეთის სამეფოს წარმოქმნის პირველ ხანებშივე გატარდა (მე-15 ს. 60-70 წწ.).

ქართლში აღნიშნული რეფორმა განსხვავებულად გატარდა. მართალია მეფე დავით X (1505-1525 წწ.) ქართლის სამეფო ძველი პრინციპის მიხედვით ასევე ოთხ სადროშოდ დაჰყო, მაგრამ სადროშოს სარდლობა იმ მხარის ფეოდალებს ჩააბარა, საიდანაც ლაშქარი გამოდიოდა. ამ ღონისძიებამ ქართლის სამეფო ტახტი კიდევ უფრო დაასუსტა, ვინაიდან ქვეყნის ძალას სათავადოებიდან გამოყვანილი ლაშქარი შეადგენდა და ამ ლაშქრის მბრძანებელი ისევ ძლიერი ფეოდალი იყო.

როგორი მდგომარეობა გვაქვს ამ მხრივ იმერეთის სამეფოში? ერთადერთი, რასაც შეიძლება დავეყრდნოთ, არის ვახუშტი ბაგრატიონის ცნობა. ვახუშტის მიხედვით, იმერეთის სამეფო მე-16 საუკუნის პირველი ნახევრიდან ოთხ სადროშოდ არის დაყოფილი.

პირველი სადროშოა ვაკის იმერეთი, მეორე—არგვეთის, მესამე—რაჭის და მეოთხე—ოქრია-ლეჩხუმი¹. ე. ი. ისე, როგორც ქართლისა და კახეთის მეფეებს, ბაგრატ მეფესაც ჩაუტარებია სამხედრო ხასიათის რეფორმა და იმერეთი ოთხ სადროშოდ დაუყვია. როგორც ვახუშტის ცნობიდან ირკვევა, იმერეთშიც სადროშოს უფროსობა თვით სადროშოში შემავალ ფეოდალს ჰქონდა მინდობილი. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ეს წესი მეფის ხელისუფლებას ასუსტებდა სამაგიეროდ ფეოდალის უფლებებს ზრდიდა და უფრო დამოუკიდებელს ხდიდა.

მოგვიანებით, მე-17 საუკუნეში, სადროშოს უფროსად სარდლის განსაკუთრებული თანამდებობაა შემოღებული.

* * *

როგორც დავინახეთ, ბაგრატ მეფის ცდა სამცხე-საათაბაგოს შემოერთებისა, მარცხით დამთავრდა. ქვეყნის შიგნით კიდევ უფრო განმტკიცდა ოდიშისა და გურიის სამთავროების დამოუკიდებლობა, თვით მეფეც იძულებული გახდა 1555 წლის ამასიის ზავის შემდეგ

¹ ვახუშტი ბაგრატიონი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 162—165.

ოსმალეთის ბატონობა ელიარებინა და ხარკი ეხადა ქალ-ვაჟთა სახით. ამის შედეგად იმერეთის სამეფოს საშინაო მდგომარეობა უარესდება. ოსმალეთის გამეზობლებამ და მისი უფლებების აღიარებაში, ხშირ-ხშირმა თარეშებმა და ოსმალთა მიერ შავი ზღვის შეკვრამ დასავლეთ საქართველო გასაქირში ჩააგდო. ქვეყნის შიგნით გახშირდა სხვადასხვა ბოროტმოქმედებანი, განსაკუთრებით ტყვის სყიდვა, რაც ოსმალთა გამეზობლებამ და ხელშეწყობამ გამოიწვია.

ტყვის სყიდვა, ქურდობა-აღაზაკობა, მკვლელობა, ეკლესიების ძარცვა იმდენად გაზრდილა და გავრცელებულა, რომ აუცილებელი გამხდარა საეკლესიო კრების მოწვევა, რომელიც ფეოდალურ საზოგადოებას თავისი ავტორიტეტით წინ აღუდგებოდა და მოუწოდებდა ამ უმსგავსოებათა წინააღმდეგ საბრძოლველად. სწორედ ამ მიზანს ემსახურებოდა ბაგრატ იმერთა მეფის მიერ მე-16 საუკუნის 50-იან წლებში მოწვეული საეკლესიო კრება.

ბაგრატ III დასავლეთ საქართველოს საერო და სასულიერო ფეოდალები შეკრიბა და დღის წესრიგში დააყენა ყველაზე მტკივნეული საკითხი—ტყვეთა სყიდვის აკრძალვა.

კრებას დაესწრო აფხაზეთის კათალიკოსი ევდემოსი, საგანგებოდ მოწვეულ იქნა ქართლის კათალიკოსი მალაქია და 10 დასავლეთ საქართველოს ეპისკოპოსი: ქუთათელი, გენათელი, ჭყონდიდელი, ბედიელი, მოქველი, დრანდელი, ცაგერელი, ხონელი, ნიკორწმინდელი და ცაიშელი. ამ საეკლესიო კრებამ იმსჯელა გამრავლებულ ბოროტმოქმედებათა შესახებ და შეიმუშავა ხალხის ზნეობრივი ცხოვრების ამაღლების მიზნით „სამართალი კათალიკოზისა“.

ტყვეთა სყიდვა ყველაზე მეტად დასავლეთ საქართველოში გავრცელდა. ოსმალეთის გამეზობლების შემდეგ ტყვეთა სყიდვამ უკიდურესი მახინჯი ფორმა მიიღო. ეს სოციალური სენი განსაკუთრებით მე-16 საუკუნიდან გაძლიერდა¹. ამ მოვლენას ღრმა ეკონომიური და საზოგადოებრივი მიზეზები ჰქონდა.

ტყვის სყიდვას ქართველი ერისათვის უდიდესი საფრთხე მოჰქონდა: ხალხის საუკეთესო ნაწილი, მისი ჯანსაღი ახალგაზრდობა, უტბოეთში მიჰყავდათ და საქართველოს სამუდამოდ ეკარგებოდა.

¹ ნ. ბერძენიშვილი აღნიშნავს, რომ მე-14—15 საუკუნეებში ტყვეთა სყიდვა ჯერ მცირედ უნდა ყოფილიყო შემოსული (იხ. მისი საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. 6, გვ. 170).

არც ერთ ომს, არც ერთ უცხოელ დამპყრობელს ხმლით იმდენი ზარალი არ მიუყენებია საქართველოსათვის, რამდენიც ტყვის სყიდვამ მიაყენა. „ტყვის სყიდვა—აღნიშნავს ნ. ბერძენიშვილი—კლასობრივი ბრძოლის ყველაზე უფრო მახინჯი და ველური ფორმა იყო საშუალო საუკუნეების საქართველოში“.¹

მე-16 საუკუნიდან ოსმალები შავი ზღვის ბატონ-პატრონნი გახდნენ, სხვა ქვეყნების ვაჭრები დასავლეთ საქართველოში ვერ შემოდისდნენ და თურქებს კონკურენციას ვერ უწევდნენ. ამიტომ ისინი თავიანთ საქონელს მაღალ ფასებს ადებდნენ, ხოლო საქართველოდან ჩალის ფასად გაჰქონდათ აბრეშუმი, ტილო, თაფლი, ბეწვეული, ბზა და სხვ. ერთადერთი საქონელი, რაშიც ოსმალები მაღალ ფასს იძლეოდნენ, ეს იყო ადამიანი. მას ყიდულობდნენ განუჩევლად სქესისა, ყველაზე დიდი ფასი ახალგაზრდა ქალ-ვაჟებს ჰქონდათ. ტყვე ვაჟებს ოსმალურად ზრდიდნენ, სამხედრო საქმეს აჩვევდნენ და სულთანის გვარდიაში რიცხავდნენ, ხოლო ქალები ოსმალ დიდგვარიანთა ხასებად ან ხელზე მოსამსახურებად ხდებოდნენ.

ქვეყანა ხალხისაგან იცლებოდა, მას საძირკველი ერღვეოდა, ნადგურდებოდა მეურნეობა, „ტყვის სყიდვა ფეოდალური საქართველოს საშინელი დაცემის ნიშანი იყო,“ აღნიშნავს ნ. ბერძენიშვილი.

ბაგრატ III ხედავდა, რომ თუ კი ამ მახინჯ მოვლენას ბოლოს არ მოუღებდა, მოსახლეობა ფიზიკურად გადაშენდებოდა და ქვეყანა პოლიტიკურად კიდევ უფრო დაძაბუნდებოდა. სწორედ ქვეყნის აღორძინების მიზანს ემსახურებოდა მისი თაოსნობით მოწვეული საეკლესიო კრება.

საეკლესიო კრებამ იმსჯელა და შეიმუშავა 23 მუხლისაგან შემდგარი განჩინება, ე. წ. „სამართალი კათალიკოსისა“²:

„სამართალი კათალიკოსისას“ პირველ მუხლში ვკითხულობთ: „დიდი სიყმილი მოვიდა ცოდვათა ჩუენთაგან, მრავალი უწესობა

¹ ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, წ. 6, 1973, გვ. 170—172. იხ. აგრეთვე, საქართველოს ისტორია, ს. ჭანაშვიას რედაქციით, თბ., 1946, გვ. 316.

² ს. კაკაბაძე, სამართალი კათალიკოსისა და მისი შედგენის დრო, ტფ., 1913.

და უჯერო საქმე შემოვიდა, კაცის კლუა, კაცის სყიდვა, ეკლესიის კრებუა და უხუედრობა“¹.

აღსანიშნავია, რომ ამ კანონებს ახლად არ ჰქმნიან კრების მონაწილენი, არამედ, როგორც კანონიდან ჩანს, ასეთ უმსგავსო საქმეებს აღრეც ჰქონია ადგილი, ამიტომ კანონიც ყოფილა გაჩენილი. იქვე სწერია „დავიდევიტ სჯულის კანონი და ჩუენცა იმისგან გამოვილევიტ და რაც იმისგან არ გამოვილევიტ, ჩუენ ჩუენი არა შეგვიმატებია რა“. როგორც ამ პირველი მუხლიდან ჩანს, მანამდეც ყოფილა მრავალი უწესო საქმე და კაცის კვლა, მაგრამ ამჟამად უკიდურესი სახე მიუღია.

მეორე მუხლში აღნიშნულია, რომ „რამან კაცმან კაცი გაყიდოს ანუ დიდმან, ანუ მცირემან, ანუ თავადმან, ანუ აზნაურმან, ანუ გლეხმან, წმადათა კრებულთაგან შეჩუენებულ იყოს და განხდილი“. კრება ადგენს, რომელი კაციც შემჩნეული იქნება კაცის გაყიდვაში, განუსხვავებლად სოციალური წარმოშობისა, ყველა „ძელსა მიეცეს“ და ვინც ქრთამი აიღოს და არ ჩამოირჩოს, შეჩვენებული იყოს“.

მესამე მუხლი ეკლესიის გატეხვასა და ხატის გატაცების საკითხს ეხება: „ვინც ეკლესია გატეხოს და ხატი განძარცვოს, უკანონოდ ძელსა მიეცეს იგი კაცი“.

მეხუთე მუხლში ნათქვამია „ვინცა ძმა მოკლას ანუ მამა, ხელი მოეკვეთოს და მამულისაგან განვარდეს“. როგორც ჩანს, ძმისა და მამის მკვლელობა გახშირებული ყოფილა, ამიტომ კრებას საჭიროდ მიუჩნევია ამ მუხლის შეტანა განჩინებაში.

მომდევნო მუხლები ეპისკოპოსთა ღირსებასა და კურთხევის ამბავს ეხება.

კრებამ 23 მუხლისაგან შემდგარი განჩინება მიიღო. აქ მოტანილი რამდენიმე მუხლიდანაც ნათლად ჩანს, რომ იმდროინდელი შინასახელმწიფოებრივი მდგომარეობა შერყეული ყოფილა, კაცის მოკვლა, ეკლესიის გატეხვა, მექრთამეობა, კაცის სყიდვა და ბევრი სხვა უმსგავსოება, უწესობა იმდროისათვის ხშირი მოვლენა გამხდარა. თურქთა გამეზობლებამ პატრიოტთა რიცხვი მნიშვნელოვნად შეამცირა, მაგრამ მაინც იყვნენ აღამიანები, რომლებიც სამშობლოს საკეთილდღეოდ იბრძოდნენ.

ფეოდალები ხშირად კანონს ფეხქვეშ თელავდნენ, მაგრამ იმ

¹ ს. კაკაბაძე, სამართალი კათალიკოზისა და მისი შედგენის დრო, ტფ., 1913, გვ. 3.

პერიოდში მიღებული ეს კანონი მაინც უდიდესი მნიშვნელობისა იყო, ვინაიდან შეფეს საშუალება ეძლეოდა სასტიკი და მკაცრი ზომებით ემოქმედა უმსგავსოებათა წინააღმდეგ.

ბაგრატ III სიკვდილის შემდეგ მის დროს მიღებული კანონი იოთქმის დავიწყებას მიეცა, ტყვეთა ვაჭრობამ განსაკუთრებით მძიმე ხასიათი მიიღო მე-16 საუკუნის მეორე ნახევრიდან.

იმერეთის სამეფოსა და დასავლეთ საქართველოს სამთავროების ურთიერთდამოკიდებულება მე-16 საუკუნეში

მონღოლების მრავალწლიანმა ბატონობამ და თემურ-ლენგის შემოსევებმა უკიდურესად დაასუსტა საქართველოს ფეოდალური სახელმწიფოს ცენტრალური ხელისუფლება და ქვეყნის პოლიტიკურ ერთიანობას საფუძველი გამოაცალა. ამან ერისთავთა მთავრებად გახდომას ხელსაყრელი ნიადაგი შეუქმნა.

ჯერ კიდევ მე-14 საუკუნის 20-იან წლებში დავით ნარინის მემკვიდრეებს შორის ატეხილი დავის შედეგად ისარგებლეს დასავლეთ საქართველოს ერისთავებმა და ერთ ღროს მეფის მიერ საგამგებოდ მიცემული ქვეყანა თავისთვის მიისაკუთრეს. „იხილა დადიანმან გიორგიმ ესე ვითარება მათ შორის, მაშინ მიიტაცა საერისთო ცხოვრება და დაიპყრო თვით სრულიად ოდიში ანაკოფიამდე. აგრეთვე შარვაშიძემ აფხაზეთი და გურიელმან გურია და სევანთა ერისთავმან სევანეთი და განიშკვიდრეს თვისად“.¹ ამ დროიდან მოყოლებული იმერეთის მეფეები ცდილობენ დაიბრუნონ დაკარგული უფლებები და კვლავ აღრინდებულად დაიმორჩილონ ერისთავნი „ხარკის მოცემითა“ და „მოლაშქრედ“. ხოლო ერისთავნი იბრძვიან ამ ვალდებულებისაგან განთავისუფლებისათვის და სრული დამოუკიდებლობის მოპოვებისათვის. ამ ბრძოლაში ერისთავნი თანდათანობით წარმატებას აღწევენ.

ვახუშტი ბაგრატიონის გადმოცემით, სამცხის ათაბაგი ყვარყვარე, საქართველოს მეფის, გიორგი მე-8-ის უკმაყოფილო, მის მოწინააღმდეგეს, ქუთაისის ერისთავს ბაგრატს უკავშირდება და ჰპირდება, რომ მეფესთან ბრძოლაში როგორც თვითონ, ასევე დასავლეთ საქართველოს ერისთავებიც მას მხარს დაუჭერენ. გამარჯვების შემთხვევაში ბაგრატმა ერისთავები უნდა გაათავისუფლოს მეფის ვალ-

¹ ვახუშტი, საქართველოს ცხოვრება, გვ. 182.

დებულებებისაგან. ბაგრატი თანხმდება და აჯანყებას აწყობს მეფის წინააღმდეგ.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, 1462 წელს ჩიხორთან, ბაგრატსა და გიორგი მეფეს შორის ხდება ბრძოლა. ამ ბრძოლაში მეფე დამარცხდა, ხოლო გამარჯვებული ბაგრატი მოვიდა ქუთაისს და მეფედ აკურთხეს. „ამისათვის აღასრულა მთავართა მათ აღთქმული თვისი და განთავისუფლდნენ, თვინიერ ლაშქრობისა და ქვეგანწესებისა მეფისა და იქმნა იმერეთი მიერით ერთ მეფედ და ოთხ სამთავროდ ანუ სათავადოდ, რამეთუ მიიღო დადიანმან ოდიში, გურიელმან გურია, შარვაშიძემ აფხაზნი და ჭიჭნი და გელოვანმან სვანეთი“¹. ეახუშტის გაგებით, ეს ნიშნავდა დასავლეთ საქართველოში ოთხი სამთავროს ჩამოყალიბებას. ამ დროიდან ერისთავები განთავისუფლდნენ მეფეზე დამოკიდებულებისაგან.

ბაგრატის გამარჯვება ჩიხორთან, როგორც აკად. ბერძენიშვილი შენიშნავს, „იყო არა ლიხთიქითი ტახტის, არამედ ლიხთიქითის მთავართა გამარჯვება“². შემდეგში ამ მთავართა თანხმობის გარეშე მწელი იყო იმერეთის სამეფო ტახტზე გამაგრება (ამის მაგალითს თვით ქართლის მეფე კონსტანტინესა და ალექსანდრე ბაგრატის ძის ტახტზე მოცილეობა გვაძლევს), ვინაიდან ალექსანდრე ბაგრატის ძე იმერეთის ტახტზე მანამ ვერ გამაგრდა, სანამ დადიანთან და გურიელთან შეთანხმებას არ მიაღწია.

იმერეთის სამეფო კარის საშინაო საქმეების მოგვარების შემდეგ, ალექსანდრე ბაგრატის ძემ დადიანთან და გურიელთან ურთიერთობაში ერთგვარ წარმატებას მიაღწია. მართალია, მთავრები თავიანთ საშინაო საქმეებში დამოუკიდებელნი არიან და ამავე დროს არც სამეფო გადასახადს იხდიან მეფის სასარგებლოდ, მაგრამ ისინი მაინც მეფის ქვეშევრდომნი არიან. ეს ქვეშევრდომობა იმაში გამოიხატება, რომ მთავრები იმერთა მეფის საკარისკაცო საპატიო ტიტულს ატარებენ—მანდატურთ-უხუცესისა და ამირსპასალარისა. ამავე დროს, მთავრები ვალდებულნი არიან მეფეს ეახლონ ნადირობაში ამალით და ლაშქრობაში — ჯარით³.

¹ ე ა ხ უ შ ტ ი, საქართველოს ცხოვრება, გვ. 185.

² ნ. ბერძენიშვილი, ფეოდალური ურთიერთობიდან XV საუკუნეში, მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვ. I, ტფ., 1937, გვ. 27.

³ ე ა ხ უ შ ტ ი, საქართველოს ცხოვრება, ზ. ჰიქინაძის გამოცემა, თბ., 1913, გვ. 284.

მეფესა და ერისთავებს შორის 1462 წელს დამყარებული დამოკიდებულება გრძელდება XVI საუკუნის 40-იან წლებამდე. დადიანი სარგებლობს იმერეთის სამეფო კარის საგარეო პირობების გათულებით და უარს უცხადებს მეფეს სამხედრო ვალდებულების შესრულებაზე.

როცა 1543 წელს ქარაღაჩისა და 1545 წელს სოხოისტას ბრძოლაში იმერეთის მეფემ ბაგრატ III ლევან დადიანს მოუწოდა წამოსულიყო მტრის წინააღმდეგ საბრძოლველად, „დადიანმა აღარა ინება მისვლა სპითა თვისითა“. ეს იყო უარის თქმა იმ ვალდებულებაზე, რაც მთავრებს ეკისრებოდათ მეფის წინაშე. ამის შემდეგ იმერეთის მეფეებმა ვეღარ შეძლეს დაეკისრებინათ სამეგრელოს მთავრისათვის „ლაშქრობისა“ და „ქვეგანწესების“ სამსახური, რასაც მანამდე ეს უკანასკნელი ასრულებდა.

ლევან დადიანი და როსტომ გურიელი თითქმის მთლიანად დამოუკიდებელნი გახდნენ მეფისაგან, თუმცა მთავრები აღიარებდნენ მეფის უპირატესობას. ამ მხრივ ნომინალური დამოკიდებულება მთავრებისა მეფისაგან არ შეწყვეტილა, მხოლოდ ამ დამოკიდებულების ცხოვრებაში გატარების ძალა მეფეს აღარ შესწევდა.

1545 წლის შემდეგაც იყო შემთხვევები, როცა „იმერეთის მეფე თვითონ სვამდა მთავრად ამა თუ იმ პირს. მაგრამ ეს ხდებოდა მაშინ, როცა სამთავრო სახლის წევრებს შორის უთანხმოება იყო: მთავრის ტახტის მაძიებელი მეფეს უკავშირდებოდა და მისი დახმარებით ახერხებდა მეტოქის გადაყენებას და გამთავრებას. ან როცა მეფე ამარცხებდა მეტოქე მოწინააღმდეგე მთავარს და მის მაგივრად სამთავროს სახლის სხვა მისთვის მისაღებ წევრს სვამდა მთავრად, მაგრამ 1545 წლის შემდეგ მეფის მიერ დასმული მთავრის მეფესთან დამოკიდებულებაც „მწედ ყოფნისა და მომტკიცების იქით არასოდეს არ წასულა“.

„ამგვარად, — ასკენის ო. სოსელია, — დამოუკიდებელი სამთავროების ჩამოყალიბება დასავლეთ საქართველოში დაიწყო მე-13 საუკუნის 20—30-იან წლებში და საბოლოოდ დამთავრდა მე-16 საუკუნის შუა წლებში“.¹

¹ ო. სოსელია, ფეოდალური ხანის დასავლეთ საქართველოს ისტორიიდან, თბ., 1966, გვ. 36; იხ. აგრეთვე, სამეგრელოს სამთავროს წარმოშობის თარიღისათვის, მიომიხილელი, II, 1951, გვ. 171—182.

სოხოსიტას მარცხის შემდეგ, მეფემ გადაწყვიტა მთავრების და-
მორჩილება და მათი სამფლობელო ქვეყნის შეერთება იმერეთის
სამეფოსთან. ამ განზრახვით მოიხმო ლევან დადიანი, ვითომც სანადი-
როდ ხონის ქალაში „და ლალატად შეიპყრო იგი ბაგრატ მპყრობელ-
მან იმერეთისამან და პატიმარჰყო“ (1546 წ.). ამის შემდეგ გურიე-
ლიც მოიწვია მეფემ ოდიშზე სალაშქროდ. „შევიპყარ დადიანი,
წარმოვედ და დავიპყრათ ოდიში და კერძონი შენნი მოგანიჲო, შენ
დაიპყარ, ვითარცა გნებავს.“¹ ეახუშტის მტკიცებით მეფეს განზრახ-
ვა ჰქონდა გურიელიც ხელთ ეგდო, გურიისა და ოდიშის სამთავრო-
ები გაეუქმებინა და მთელი დასავლეთი საქართველო გაეერთიანე-
ბინა.

გურიელმა საფრთხე იგრძნო და მეფის ჩანაფიქრი გამოიცნო
„უკეთუ მოსრას ტომი დადიანთა და დაიპყრას ოდიში ბაგრატ, მა-
შინ იქნას ჩემზედაცა მოცალედ და მიმიღოს მეცა გურია“.

გურიელი მეფეს არ ეახლა, მოიძიზეზა რომ ათაბაგი და ოსმა-
ლები ჩემს ქვეყანას ემუქრებიანო და თან ურჩია დადიანი ფიცით
შემოემტკიცებინა და გაენთავისუფლებინა.

თავის მხრივ მეფეც მიუხვდა თავის უმას განზრახვას, განრისხდა
და დადიანი გელათის სამრეკლოში გამოეცა.

ქაიხოსრო ათაბაგი ხელადა ბაგრატის გაძლიერებას, რაც მის-
თვის ხელსაყრელი არ იყო. ამასთან ათაბაგს ახსოვდა ის ერთგულე-
ბა, რომელიც ნებით თუ უნებლიეთ დადიანმა გამოიჩინა და იმერთა
მეფეს ორგზის არ გაყვა სამცხისათვის ბრძოლის დროს. ათაბაგმა
ლევან დადიანის მცველი ზოფილანდრე ჩხეიძე მოისყიდა და დაავა-
ლა სატუსალოდან მისი გაპარება, რაც მან კარგად შეასრულა კი-
დეც — დადიანი გელათის სამრეკლოდან გააპარა და ახალციხეში
გადაიყვანა.

ქაიხოსრო ათაბაგმა დაივიწყა ძველი მტრობა გურიელთან და
ერთობლივი მოქმედებით ლევან დადიანი ისევ გაამთავრეს იმავე
წელს. ამ დროიდან გურიის სამთავრო გამოეყო იმერეთის სამეფოს.

ამრიგად, მთავრებთან ბრძოლაში ბაგრატ III დამარცხდა.

მეფეს სხვა ძალა არ გააჩნდა, გარდა თვით მთავრებს შორის წი-
ნალმდეგობის გამოყენებისა და მათი ურთიერთდაპირისპირების

¹ ე ა ხ უ შ ტ ი, საქართველოს ცხოვრება, ზ. ჭიჭინაძის გამოცემა, თბ., 1913, გვ. 288.

მცდელობისა, მაგრამ ეს ცდა თავიდანვე განწირული იყო ჩასაფუ-შავად და ასეც მოხდა. მთავრები, პირიქით, შეკავშირდნენ და მეფის წინააღმდეგ გაერთიანდნენ. მეფისაგან დამოუკიდებლად რომ ეგრძნოთ თავი, უფრო მოგვიანებით, ისინი ზონთქრის კალთასაც კი შეეფარნენ და უკვე 1553 წელს არზრუმის ფაშის ამაღლაში იმყოფებოდნენ.

ქაიხოსრომ მთავარ მიზანს მიაღწია: დადიანის განთავისუფლებით მეფე დაასუსტა, მთავრები გააძლიერა და მეფისაგან დამოუკიდებელი გახდა. ამიერიდან ბაგრატ მეფეს აღარ შეეძლო სამცხის დაპყრობაზე ეფიქრა, ვინაიდან მთავრები მხარს არ დაუჭერდნენ, მარტო მისი ძალები კი სამცხის დასამორჩილებლად არ კმაროდა.

ბაგრატ მეფემ მაინც მიაღწია დადიანსა და გურიელს შორის უთანხმოების ჩამოგდებას. ვახუშტი გვამცნობს, რომ „მოვიდა სპა ზონთქარისა გურიასა ზედა, რათა შურაგონ, ვინადგან მიჰყვა ბაგრატ მეფესა და მოსწყვიდნა სპანი ოსმალთა, მიუღეს გურიელს ჭანეთი, დაუწყეს შენება ციხისა ბათომს“.¹ გურიელმა დახმარებისათვის ბაგრატ მეფესა და ლევან დადიანს მიმართა, თანაც აფრთხილებდა „უკეთუ მძღონ მე მოიწევიან თქვენზედაცა, ამისთვის შემეწივევნი“.² ასეთივე ცნობები აქვს დაცული ახალი ქართლის ცხოვრების მესამე ტექსტსაც.³

ბაგრატ მეფეს მთავრების გაერთიანება არ სურდა, ვინაიდან მათ გაერთიანებაში თავისთვის საფრთხეს ხედავდა.

გურიელის დასახმარებლად მეფემ თავისი ძმა ვახტანგი გაგზავნა 500 მხედრით და თანაც საიდუმლოდ დაავალა, რომ მთავრები როსტომ გურიელი და ლევან დადიანი ერთმანეთს არ შეხვედროდნენ. საჯავახოში მდგარმა ვახტანგმა ფოთში აფხაზეთ-ოდიშის ჯარით მდგომ ლევან დადიანს შეუთვალა „შენცა უწყი ვითარცა მე ფიცი ვარ შენი და არარას დაგიფარავ. ესე უწყოდე, რამე თუ ძმამან ჩემმან ბაგრატ და გურიელმან შეთქმულება ყვეს შენზედა; და თუ მოხვალ გურიას, ღალატი ნებავესთ შენი“.⁴

ასეთივე ცნობა მოეპოვება ვახუშტისაც, მხოლოდ უფრო ვრცე-

¹ ვახუშტი, იმერეთის ისტორია, თბ., 1902, გვ. 19.

² იქვე.

³ ქართლის ცხოვრება, II, 1959, გვ. 101.

⁴ იქვე, გვ. 502.

⁵ ვახუშტი, იმერეთის ისტორია, თბ., 1902, გვ. 19.

ლი, ვახტანგი ასე უთვლის: ბაგრატ მეფე და როსტომ გურიელი თავს დაგესხმიან და „ანუ მოგაკვდინებენ და ანუ შეგიპყრობენ“⁵.

„მაშინ სცნეს რა ესე მეგრელთა მოშიშართა, არლარა ინებეს წამოსვლა გურიას“. ოდიშის ლაშქარი ისევ უკან გაბრუნდა. აღარც იმერეთის ჯარს მიუღია მონაწილეობა ბრძოლაში, ვინაიდან გურიელმა ოსმალნი თავისი ძალებით დაამარცხა და ჭოროხს იქით განდევნა. გურიელს ნაგები არ ჰქონდა და ცხენით გასვლა კი მდინარეში წყალდიდობის გამო არ შეიძლებოდა. ამით ოსმალებმა ისარგებლეს და „აღაშენეს ციხე გონია“. ამიერიდან ურთიერთშორის განაწყენებული მთავრები რიგრიგობით მიდიოდნენ გონიის ციხეში მყოფ აგრესორთან და თვით გადმოუძღვებოდნენ ხოლმე მეზობლის დასარბევად. ამას ოსმალნი სიამოვნებით კისრულობდნენ, ვინაიდან მეფემთავართა კინკლაობით ხელს უკეთ ითბობდნენ.

იმერეთის სამეფოს შინა და საგარეო პოლიტიკური პოზიციები ამასიის ჯავის შემდეგ

ბაგრატ მეფემ, მიუხედავად იმისა, რომ ყოველგვარ ზომებს მიმართავდა სამეფოს გასაძლიერებლად, ვერ შეაჩერა იმერეთის სამეფოს უკან სვლა, რაც ღრმა სოციალური და ეკონომიური მიზეზებით იყო გამოწვეული. ეს თანდათანობით უფრო მეტი სიცხადით იჩენდა თავს. ნელი ნაბიჯით მიმდინარე დაცემის პროცესი ქვეყნის პოლიტიკურ ცხოვრებაშიც თავისებურ გამოხატულებას პოულობდა.

ბაგრატ III გარდაიცვალა 1565 წელს. სამეფო ტახტი მისმა მემკვიდრემ გიორგი II დაიკავა¹. მეფობის დასაწყისში გიორგი მეფემ შეძლო მშვიდობიანი ურთიერთობა დაემყარებინა გურიელთან და დადიანთან. ვახუშტის თქმით, „გიორგიმ მოიწყო იმერეთი და დაიზავა დადიან-გურიელი და იყო მშვიდობით“². ამავე დროს გიორგი მეფე სამცხე-საათაბაგოსთანაც ამყარებს კავშირს „ზავჳყო გიორგი მეფემან და ათაბაგმან ქაიხოსრომ“³. თავისი მეფობის პირველ ხანებში გიორგი, როგორც ჩანს, თავის მეფურ უფლებებს მართალია ნომინალურად, მაგრამ მაინც ავრცელებს მთავრებზე. როცა როსტომ გურიელი გარდაიცვალა „დასვა გიორგი მეფემან ქე როსტომისა გურიელად გიორგი“⁴.

¹ ვახუშტის ქრონოლოგიით, ბაგრატ III გარდაიცვალა 1548 წ. (ვახუშტი, საქართველოს ცხოვრება, ჰიქინაძის გამოცემა, 1913, გვ. 290); ბროსეც ამავე თარიღს უჩვენებს (იხ. ბროსე, საქართველოს ისტორია, II, 1900, გვ. 178); გიორგი II ბაგრატის ძის გამეფების და ე. ი. ბაგრატ III-ის გარდაცვალების თარიღი (1565 წ.) დადგენილი აქვს აკად. ი. ჭავჭავაძის (იხ. ივ. ჭავჭავაძის შვილი, ქართველი ერის ისტორია, 4, გვ. 267—268).

² ვახუშტი, საქართველოს ცხოვრება, ჰიქინაძის გამოც., 1913, გვ. 29.

³ იქვე.

⁴ იქვე.

გიორგი მეფე თანდათან კარგავს მეფურ ავტორიტეტს და დასავლეთ საქართველოში იწყება გაუთავებელი შინა ომები. ბაგრატ III-ის შემდგომი დროიდან მთელი მე-16 საუკუნის ბოლო და მე-17—18 საუკუნეები დასავლეთ საქართველოში არსებითად მეფე-მთავართა ურთიერთბრძოლის ისტორიაა. დაუსრულებელმა ფეოდალურმა ომებმა ერთიანად გააჩანაგა ისედაც უკანმავალი ქვეყანა.

უკვე გიორგის მეფობის დროს დასავლეთ საქართველოს შინა-პოლიტიკური მდგომარეობა უკიდურესად დაიძაბა. ერთი მხრივ გრძელდებოდა მთავრებსა და მეფის ხელისუფლებას შორის ბრძოლა, ხოლო მეორე მხრივ მთავრები ერთმანეთს ეცილებოდნენ პირველობას. ხშირად თავს ესხმოდნენ და იკლებდნენ მეზობელ სამთავროებს. ამასთან, არც ერთი მხარე არ მორიდებია უცხო ძალების გამოყენებას, რასაც უარყოფითი შედეგი მოჰქონდა საქართველოსათვის, მთავრები კი ამას არაფრად აგდებდნენ.

გიორგი მეფე (1565-1582 წწ.), გიორგი გურიელი (1565-1600 წწ.), ლევან დადიანი, მთავართა სახლიკაცები, აფხაზეთის მთავრები და სხვა თავადები, ცალ-ცალკე თუ ჯგუფ-ჯგუფად იბრძვიან ერთმანეთს წინააღმდეგ და აოხრებენ ქვეყანას. ამ გაუთავებელ ფეოდალურ ომებს 1568 წელს „უამიანობაც“ დაემატა და ქვეყანა საშინელ მდგომარეობაში ჩავარდა: „სნვ (1568) აქა იყო დიდჟამი იმერეთს“ — ვკითხულობთ ერთ-ერთ კინკლოსში¹.

გიორგი მეფეს აუჩანყდა მისი ბიძაშვილი ზოსრო ვახტანგის ძე. ეს ამბავი აღნიშნულია იმავე კინკლოსში, რომელშიც იმერეთში 1568 წლის დიდი უამიანობაა მოთხრობილი: „ამავე ქორონიკონსა თვესა ივნისსა კ დ (24) გაურისხდა ღმერთი ზოსროსა, ვახტანგის შვილსა, უღალატა მეფეს გიორგის, ძესა ბაგრატისასა. ტყვე იქმნა ძმისწული მეფისა, ძე კონსტანტინესი. განერა მეფე მშვიდობით“.² იმავე ამბავს უფრო ვრცლად მოგვითხრობს თვითონ გიორგი მეფე გელათისათვის 1568 წელს მიცემულ სიგელში:

„ჩ ნ... მეფეთ-მეფემან გ ი და დედოფალმან რუსუდან... ძემან ჩ ნმან ბაგრატ შემოგწირეთ... ცხუჟურს თორმანეული სასახლე მისითა სახასოთა ალაგებითა და ვენახებითა და სათიბითა... როგორც ამას წინათ ბეჟან ნემსაძესა ჰქონებოდეს... ეს მამული ძვე-

¹ მტირე ქრონიკები, ჯ. ოდიშელის გამოცემა, თბ., 1968, გვ. 56.

² იქვე.

ლად ^ჩნი სახასო იყო და მერმე ნემსაძეს ბეჟანს მივეცით და ჟამ-
თა ვითარებისაგან ნემსაძემ გვიღალატა და ^ჩნი ბიძაშვილი ხოსრო
დაგვასხა თავსა იანეთს საშუღიაშისაგან (საიაშვილოშიგან?) და
ცოლშვილითა და ^ჩნითა დარბაისრითა სასიკუდილოთ მოგვინდო-
მა. ^ჩნ იმ წინაღლესა ავიყარენით და ზემოთ ^ჩენს მამულშიგან
ამოვედით და ისინი მოვიდნენ, დაესხნეს ჩვენს ნასადგომევსა ალაგ-
სა და თუ იქი დავდგომოდით, ღალატითა, თუ ^ლი მოუშვებდა, და-
გუხოცდეს. აწე ისიც გავაძეთ და ^ჩნს საბატონოშიგან აღარ მოუშ-
ვით და ესე მამული ნასისხართა ხახულისა და საკურთხეველის
ღვთის მშობელსა შევსწირეთ და მოვახსენეთ... დაიწერა გენათელ
მთავარ-ეპიზკოპოზობასა შინა ანტონისსა და ინდიქტიონსა მეფო-
ბისა ^ჩნისა მეოთხესა, ^ქკსა: სნე: თვესა აგვისტოსა: ^ლ: კლითა...
კარის მწიგნობრის თავაქალაშვილის აღასითა“.¹

ბერი ეგნატაშვილი და ახალი ქართლის ცხოვრების მესამე ტექ-
სტის ავტორი, როგორც ჩანს, ამ წყაროებს არ იცნობდნენ. სამაგიე-
როდ იმათ მოეპოვებათ დამატებითი მასალა იმ ისტორიული სი-
ტუაციისა, რაც ამ ამბავს წინ უსწრებდა. მაგალითად, ბერი ეგნა-
ტაშვილი მოგვითხრობს გურიელსა და დადიანს შორის წარმოქმ-
ნილ კონფლიქტზე. დადიანი გურიელის დას გაეყარა, იგივე გააკეთა
გურიელმაც, გიორგი მეფემ ამით ისარგებლა და გურიის მთავართან
შეკავშირება გადაწყვიტა: „სცნა რა ესე გიორგიმ, მპყრობელმან
იმერეთისამან, ვინათგან მტერ-ექმნეს ურთიერთს დადიანი და გუ-
რიელი, ამ გიორგის ჰყუა ერთი ქვრივი რძალი და მისცა გურიელსა
თჳსის ქალის მაგიერად და ესენიცა... (აქ ტექსტს აკლია, მ. რ.)...
მაშინ იწყეს შურობად და ლაშქრობად დადიანისა“.² ამასვე იმეო-
რებს მესამე ტექსტის ავტორიც³. მხოლოდ ვახუშტის მოეპოვება
ცნობა იანეთში მეფეზე თავდასხმისა და ამის შემდეგ მეფე-გურიე-
ლის ერთობლივი ბრძოლის შესახებ დადიანის წინააღმდეგ: „შემდ-
გომად განუტევა გურიელმანცა ცოლი თვისი, ასული ლევან დადიან-

¹ თ. ურდანიძე, ^ქბი, II, გვ. 409-410.

² ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 361.

³ იქვე, გვ. 502.

ნისა, შურისათუხ წინათქმულისა და მტერობითა დადიანისათა ემზა-
ხლა მეფე გიორგის, რამეთუ ჰყვანდა მეფესა გიორგის მუსაღია
ქვრივი და მისცა იგი გიორგი გურიელსა ცოლად და დაიმოყურნენ
ამით. ამისთვის მოიმწო ვახტანგის ძის ძემ ხოსრომ დადიანი და ამან
იწუელა ჰილაძე ვარაზა ლიპარტიანით ოდიშრით. ესენი ყოველნი
ლალატად დაესხნენ გიორგი მეფესა იანეთს და იქმნა ბრძოლა ძლი-
ერი. ვერა რაი, ავნეს გიორგი მეფესა, არამედ ივლტოდნენ იგივენი
ქსა ჩფმჴ, ქარ. ს ნე და მოისროდნენ მახვილითა.

მაშინ იწყო მეფემან გიორგი მტერობა გურიელითურთ დადიან-
სა ზედა¹. როგორც ვხედავთ, 1568 წლის 24 ივნისს გიორგი მეფის
წინააღმდეგ გამოსულან ხოსრო ვახტანგის ძე და გიორგი დადიანი,
რომელთაც მოუმხრიათ აგრეთვე ჰილაძე ვარაზა და ლიპარტიანი.
შეთქმულები ღამით აპირებდნენ გიორგი მეფეზე თავდასხმას, რო-
მელიც იანეთში (საიაშვილოში) მდგარა თავისი ცოლ-შვილით. ამ
საქმეში აქტიური მონაწილე ჩანს ბეჟან ნემსაძეც, რომელსაც გიორ-
გი მეფისაგან წყალობად მიღებული ჰქონია სამეფო — სახასო მა-
მული სოფ. ცხუკურს, მაგრამ მას მაინც მეფის ბიძაშვილისათვის
დაუქერია მხარი. თვითონ მეფე გიორგის მოთხრობით „ნემსაძემ
გვილალატა და ჩნი ბიძაშვილი ხოსრო დაგვასხა თავსა იანეთს“.
ეს ისე უნდა გავიგოთ, რომ ბეჟან ნემსაძემ ალბათ მიაწოდა ცნობა
მეფის მოწინააღმდეგეებს მეფის ადგილსამყოფელის შესახებ და
შეიძლება მეგზურობდა კიდევ მათ. სხვა მხრივ ამ მცირე შეძლების
აზნაურიშვილს ამ ამბოხების ორგანიზატორად ვერ მივიჩნევთ. თავ-
დასხმა წარუმატებლად დამთავრდა, რადგან მეფე თავისი ცოლ-შვი-
ლით წინა ღლით გასცილდა იმ ადგილს. მეამბოხეებს მხოლოდ მე-
ფის ძმისწული („ძე კონსტანტინესი“) ჩაუგდიათ ხელთ. მეფემ შეს-
ძლო მეამბოხეების დამარცხება. იგი შეტევაზეც გადავიდა. მის
მხარეზე დგას გურიელიც. ვახუშტის გადმოცემით „მაშინ იწყო მე-
ფემან გიორგი მტერობა გურიელითურთ დადიანსა ზედა. ვერლარა
შეუძლო დადიანმან წინააღმდეგობა და წარვიდა სტამბოლს“². იგი-
ვეს გადმოგვცემენ ქუც ბის გაგრძელებათა ავტორები.³

მეფემ და გურიელმა ოდიშის სამთავრო დაიკავეს. ლევან დადი-

¹ ვახუშტი, ცხოვრება იმერეთისა, ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 815—816.

² იქვე.

³ ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 502.

ანს არ შეეძლო გამკლავებოდა მეფე-მთავრის გაერთიანებულ სამხედრო ძალას და ლტოლვილი სტამბოლში წავიდა, რათა დახმარება ეთხოვა სულთანისათვის.

სულთანმა, კმაყოფილმა იმით, რომ დასავლეთ საქართველოს სამეფო-სამთავროების საშინაო საქმეებში ჩაერეოდა და აქ ფეოდალურ შუღლს კიდევ მეტად გაამწვავებდა, სიამოვნებით მისცა ლევან დადიანს არზრუმ-ტრაპიზონის საფაშოების ლაშქარი და აჩუქა 9 ხომალდი.¹ ლევან დადიანი თურქთა დიდი ჯარით საქართველოში მოვიდა და დადგა სატყეპელას. „შეშინდა გურიელი სიდიდისათვის სპათათა დაუწყო დადიანს ვედრება, რათა ზავჰყონ და არა მოუხრონ ქვეყანა“.² დადიანმა თავისი ასულის გაშვებისათვის სისხლი მოსთხოვა გურიელს, თანხმობის შემთხვევაში აღუთქვა დაზავება. „ულონო ქმნილმან გურიელმან მისცა სისხლად 10.000 დრაჰკანი“.³ ამის შემდეგ დადიანსა და გურიელს შორის ისევ აღსდგა მეგობრული კავშირი: თვით გურიელის დახმარებით ლევან დადიანმა იოლად შემოიმტკიცა ოდიში.

გიორგი მეფემ დადიანისა და გურიელის გაერთიანების წინააღმდეგ კონტრზომების მიღება გადაწყვიტა, „მეფემან გიორგიმ მოუწოდა ჯაეახს ჭილაძეს, მოჰკლა იგი... რამეთუ მიმდგომიცა იყო დადიანისა და დაიპყრა მამული ჯაეახ-ჭილაძისა მეფემან გიორგიმ“.⁴

ჭილაძეთა სათავადოს დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. იგი იმერეთ-გურიას უშუალოდ ემიჯნებოდა და ამ ქვეყნების თავდაცვაში შეეძლო დიდი როლი ეთამაშა. იმერეთის მეფეს თავისი პოზიციები რომ განემტკიცებინა, საჭირო იყო ჭილაძეთა მიწა-წყალი თვითონ დაეკავებინა.⁵

ეკეთიმე თაყაიშვილი აღნიშნავს, რომ „ჭილაძეები ერთ დროს მთავრები იყვნენ და ფლობდნენ დიდ მხარეს გურიასა და სამეგრელოს შორის. გურიაში მათი სამფლობელო საერისთაომდის მიდიოდა, ესე იგი, მათ ეჭირათ მთელი ახლანდელი მხარე გურიისა, რომელსაც ჰქვია საჯაეახო, სამეგრელოს მხრით მათი სამფლობელო, როგორც ახლა ირკვევა, ბანძამდის მიდიოდა. ამ საზღვრებში შედი-

¹ საქართველოს სიძველენი, ტ. II, 1909, გვ. 79.

² ე ა ხ უ შ ტ ი, საქართველოს ცხოვრება, ზ. ჰიჭინაძის გამოც. გვ. 291, ქართლის ცხოვრება, II, 1959, გვ. 361, 502—503.

³ იქვე.

⁴ იქვე.

⁵ ო. ს. ოსელია, ნარკვევები ფეოდალური ხანის დასავლეთ საქართველოს სოციალ-პოლიტიკური ისტორიიდან, 1973, გვ. 277.

ოდა, გარდა საჯავახოსისა, სამტრედია, ეხლანდელი საჰილაო, აბაშა, სეფიეთი“¹.

„ქილაძეები მთავრული განკერძოებისაკენ მიისწრაფვიან“.² მე-15 საუკუნის II ნახევარში ისინი შეეცადნენ თავიანთი სამფლობელო სამთავროდ გადაექციათ, მაგრამ ვერ შეძლეს. ამის ერთ-ერთი მიზეზი მათი სათავადოს გეოგრაფიული მდებარეობა იყო.

ქილაძეების სამფლობელო მდებარეობდა რიონისა და ცხენისწყლის ორივე სანაპიროზე, ეკონომიურად სუსტად იყო დაკავშირებული ერთმანეთთან. ამან გაუადვილა მეზობელ სამთავროებს მისი დაპყრობა.

მეფე გიორგის საჯავახოდან უფრო წარმატებით შეეძლო ეწარმოებია ბრძოლა დადიანისა და გურიელის წინააღმდეგ, მაგრამ მეფის მიერ საჰილაოს დაპყრობის განზრახვის გაგებისთანავე „აღუქნდათ დადიან-გურიელსა, შეითქვენ და მოვიდნენ სპითა და არა აუფლებდენ გიორგი მეფესა მამულსა ზედა ქილაძისასა, არამედ ნახევარი დაიპყრა დადიანმან და ნახევარი გურიელმან“.³ ამის შემდეგ ქილაძისეულ იმ ტერიტორიას, რომელიც მიისაკუთრა დადიანმა, საჰილაოს ეძახიან, ხოლო გურიელისას — საჯავახოს.

გურიელმა ეს მხარე ვერ შეინარჩუნა და იგი დადიანის ბიძამ ბათულიამ დაიპყრო. თუმცა დიდხანს არც მას შეჩრჩენია ეს მხარე.⁴

1572 წელს გარდაიცვალა ლევან I დადიანი, იმავე წელს მთავრის ტახტი მისმა ძემ გიორგიმ დაიკავა.

დადიანი და გურიელი რომ გაეთიშა, გიორგი მეფე დადიანს დაემოყვრა და მისი და თავის შვილს, ტახტის მემკვიდრე ბაგრატს შერთო ცოლად. ამით იმერეთსა და ოდიშს შორის ნათესაური კავშირი დამყარდა, რაც მათ ურთიერთმოკავშირეობას ნიშნავდა.

იმ დროს ასეთი დამოყვრება „არ ხდებდა სოციალურ და პოლიტიკურ ინტერესებისა და ანგარიშის გარეშე... დამოყვრება-დამძახლება, სახლის კაცად შეყრა, მოდაწერილობა თუ სხვაგვარი „მო-

¹ ექ. თაყაიშვილი, არქეოლოგიური მოგზაურობა სამეგრელოში, ძველი საქართველო, III, გვ. 3.

² ო. სოსელია, დასახ. ნაშრომი, გვ. 274.

³ ეახუშტი, საქართველოს ცხოვრება, 1913, გვ. 191, ქართლის ცხოვრება, II, 1959, გვ. 502—503.

⁴ ეახუშტი, საქართველოს ცხოვრება, გვ. 293, ქართლის ცხოვრება, II, 1959, გვ. 505, მარი ბროსე, საქართველოს ისტორია, II ნაწ. გვ. 181.

კიდება“ უაღრესად სოციალურ-პოლიტიკურ საფუძვლებს და ანგარიშობას ემყარებოდა“.¹ ვახტანგ მეფე თავის სამართლის წიგნის 23-ე მუხელში აღნიშნავს: „როგორც კაცი მამულით, კაცობით, ბატონის სამსახურით, ციხით, მონასტრით და უფროსის კაცის მოყურად მოკიდებით ამაღლდების და სისხლი გაუდიდდების, ისე გაყრითა და მამულის მოკლებით სისხლიც მოაკლდების“. ნ. ბერძენიშვილის დასკვნით მეფის ძლიერება მის მოყვრად „მოკიდებულ კაცთა სიმრავლესა და ერთგულებაში“ იყო.²

გურიელმა მეფე-დადიანის საწინააღმდეგოდ „გარდობირა დადიანის ძმა მამია და მოიყვანა გურიას, შეერთო დაი თვისი ცოლად. მერმე შემოიკრიბნა სპანი გურიელმან, მიუხდა დადიანს ზუგდიდს, ეკვეთა დადიანიცა, არამედ ბრძოლასა იძლია დადიანი გიორგი და ივლტოდა აფხაზეთს“.³ ამის შემდეგ გურიელი და მამია დადიანი გიორგი მეფეს შეუთანამდნენ, რომ თუ კი მამიას გადადიანებაზე წინააღმდეგი არ იქნებოდა, ჭილაძისეულ მამულს მისცემდნენ, რომელიც დადიანს ჰქონდა დაპყრობილი. გიორგი მეფე ამ წინადადებაზე დათანხმდა, მით უმეტეს, მამიაც ისეთივე მზახალი იყო მისი, როგორც გიორგი.⁴

დამარცხებულმა და გაძევებულმა გიორგიმ „იშოვა ლაშქარი აფხაზეთისა, ჭიქისა და ჩერქეზისა“ და მამიას წინააღმდეგ წამოვიდა. მამიამ შველა სთხოვა გურიელს. გურიელიც თავისი ჯარით ზუგდიდს მივიდა. ამჯერადაც გიორგი დადიანი დამარცხდა.⁵

გიორგი დადიანი, ძალით რომ ვერაფერი გააწყო, სამთავროს დასაბრუნებლად „ევედრა გიორგი მეფესა, რათა მწე ექმნას მას“. გიორგი მეფე გურიელს შეეკითხა, თუ რა უყონ დადიანსა, გურიელმა უთხრა „ვითარცა განუტევე დაი მისი და მივეც სისხლი, ეგრეთვე მანცა განუტევა დაი ჩემი, მომცეს ნასისხლი ჩემი და მე დავარწმუნო მამიას და ეყოთ იგივე დადიანადე“.⁶

¹ ნ. ბერძენიშვილი, „მოკიდებულისათვის“, საქართველოს ისტორიის საკითხები, III, თბ., 1966, გვ. 115.

² ნ. ბერძენიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 113—117.

³ ვახუშტი, საქართველოს ცხოვრება, ზ. ჭიჭინაძის გამოც. 1913, გვ. 292.

⁴ იქვე.

⁵ ქართლის ცხოვრება, II, 1959, გვ. 503.

⁶ ვახუშტი, საქართველოს ცხოვრება, ზ. ჭიჭინაძის გამოცემა, 1913, გვ. 292.

გიორგი დადიანი დათანხმდა ამ პირობაზე, მან აღუთქვა გურიელს 10.000 დრაჰკანის მიცემა და ამავე დროს მეფეს სთხოვა სიმტკიცისათვის მისთვის ცოლად მიეცა ცოლისდა, ჩერქეზის ბატონის ასული, რომელიც ქუთაისის სამეფო კარზე იზრდებოდა. მეფე დათანხმდა, მამია დადიანი კი დააწმენეს, შერიგებოდა ძმას და მთავრის ტახტი ძმისთვის გადაეცა როგორც უფროსისათვის, სამაგიეროდ საუფლისწულოდ გამოუყვეს ჭილაძის ყოფილი მამული. ხოლო „ვინაიდან მწირობდა დადიანი და არა აქნდა ეგოდენი (10.000 დრაჰკანი) მისთვის მისცა ხოფი, ვიდრე ამოვიდეს ფასი ოქროსა“.¹

ამის შემდეგ ერთხანს მშვიდობა მყარდება, მაგრამ შფოთი ისევ ბათულია დადიანმა ასტეხა. მან გაიხსენა გიორგი დადიანის მტრობა, რომელმაც ადრე ცოლი წაართვა და მისი მოკვლა გადაწყვიტა. საჯავახოს ჯართან ერთად მან „მოიბირნა ვინამენიცა მეგრელნი“ და „წარვიღა, რათა თავდასხმით ღალატად მოჰკლას გიორგი დადიანი“. ეს ამბავი დადიანმა გაიგო და სასწრაფოდ ოდიშის ლაშქარი შეკრიბა. ბათულიამ ველარ გაბედა თავდასხმა და ისევ უკან მობრუნდა. ხოლო გიორგი მეფემ და დადიანმა გურიელს ნება დართეს „რათა მოჰკლას ბათულია და დაიპყროს თვით საჯავახო“.² გურიელი სიხარულით შეხვდა ამ მოწოდებას. მან ბათულია შეიპყრო და ციხეში გამოჰკეტა, ხოლო საჯავახო საგურიელოს შეუერთა. მეფემ და დადიანმა კვლავ მოსთხოვეს გურიელს ბათულიას მოკვლა, მაგრამ მან ეს არ შეასრულა „არამედ მისცა მათ ნება და ამათ წარავლინეს კაცი და მოაშთვეს ბათულია და იქმნებოდა ესრეთ მშვიდობა“.³

ამრიგად, მთავრებთან ურთიერთობაში მეფე იძულებული ხდება ხშირად შეიცვალოს მათდამი დამოკიდებულება. მეფის ხელისუფლება დასუსტებულია და არ შესწევს ძალა გაერთიანებული მთავრების ძალას წინააღმდეგობა გაუწიოს, ამიტომ იგი ცდილობს მთავრებს შორის უთანხმოება ჩამოაგდოს და ისინი გათიშოს. თავის მხრივ მთავრებიც გაერთიანებული ძალებით გამოდიან მეფის წინააღმდეგ, რადგან გრძნობენ, თუკი ერთად არ იბრძოლებენ, ცალცალკე დამარცხდებიან და თავიანთ სამფლობელოს დაკარგავენ.

¹ ვ ა ხ უ შ ტ ი, საქართველოს ცხოვრება, ზ. ჰიქინაძის გამოცემა, 1913, გვ. 293.

² იქვე.

³ ვ ა ხ უ შ ტ ი, საქართველოს ცხოვრება, ზ. ჰიქინაძის გამოც. 1913, გვ. 293. ჭართლის ცხოვრება, II, 1959, გვ. 504; მარი ბროსე, საქართველოს ისტორია, II ნაწ., 1900, გვ. 181.

იმერეთის სამეფო XVI საუკუნის უკანასკნელ მოთხედში

1555 წლის ამისიის ზავის დადების შემდეგ ირან-ოსმალეთს შორის წინააღმდეგობა არ შენელებულა; მართალია, ოსმალეთმა ირანთან ერთგვარ წარმატებას მიაღწია, მაგრამ მაინც უკმაყოფილო იყო და ხელსაყრელ მომენტს უცდიდა, რომ ისევ ახალი ომი გაეჩალებინა.

ოსმალეთს განსაკუთრებით ამიერკავკასიის დაპყრობა აინტერესებდა, წარმატების შემთხვევაში მას საშუალება ექნებოდა ირანისათვის ჩრდილო-დასავლეთიდან შეეტია. კასპიის ზღვის სანაპიროს დაპყრობით ოსმალეთი შუა აზიის ხალხებთან ურთიერთობას განამტკიცებდა. ოსმალეთისათვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა აგრეთვე იმ სავაჭრო გზების ხელში ჩაგდებას, რომელნიც ამიერკავკასიაში მდებარეობენ. მის მიზანს წარმოადგენდა ხელთ ეგდო ევროპა-აზიის ახალი სავაჭრო გზაც, ვოლგა-ასტრახანზე რომ გადიოდა.

ამიერკავკასიის დაპყრობით და ჩრდილოეთ კავკასიაში გაბატონებით ოსმალეთი უპირისპირდებოდა რუსეთს, რომელიც თანდათანობით მიიწევდა სამხრეთისაკენ და მფარველად ევლინებოდა ამიერკავკასიის ხალხებს, რომელნიც ოსმალეთის წინააღმდეგ იბრძოდნენ.

თავის მხრივ ირანის შაჰი დაინტერესებული იყო ამასიის ზავის პირობები შეენარჩუნებინა. მაგრამ თურქეთის სულთანმა გადაწყვიტა ესარგებლა ირანის შინა არეულობით და ომი დაეწყო.

1578 წლის 2 იანვარს ოსმალეთის ლაშქრის მთავარსარდლად დაინიშნა მუსტაფა ლალა ფაშა. მას დავალებული ჰქონდა ამიერკავკასიის ქვეყნების დაპყრობა და ოსმალეთისათვის დამორჩილება.

პირველი დიდი ბრძოლა ოსმალეთსა და ირანს შორის ჩილდირის ველზე მოხდა. ამ ბრძოლაში ოსმალებმა ბრწყინვალე გამარჯვება მოიპოვეს. ამის შემდეგ გამარჯვებულებს გზა გახსნილი ჰქონდათ საქართველოსაკენ. 24 აგვისტოს მათ თბილისი დაიკავეს.

მუსტაფა ფაშა ცდილობს კიდევ უფრო მეტად გააღრმავოს

ქართლ-კახეთ-იმერეთის სამეფოებს შორის მტრული დამოკიდებულება. ჯერ კიდევ საქართველოში მოსვლამდე იგი იმერეთის მეფეს გიორგის წერდა, რომ დახმარება აღმოეჩინა თბილისის ციხის აღებაში და თუ კი გაიმარჯვებდა ციხეს მის შვილს მისცემდა.¹ ლალა ჯაშა გიორგის სწერდა: „სწრაფი მოსაზრებულობა გამოიჩინეთ, თქვენ თანამოღვაწეებთან, ხელქვეითებთან და თქვენ მომხრეებთან ერთად უნდა მოახერხოთ თბილისის ციხის აღება და იგი თქვენი შვილისათვის გვიბოძებია“².

მსგავსი შინაარსის წერილი გაეგზავნა კახთა მეფესაც. აღსანიშნავია, რომ თბილისი მუსტაფა ლალა ჯაშამ გიორგი მეფის შვილს არ უბოძა. ხოლო კახეთის მეფეს ალექსანდრე II გამაჰმადიანება დაუდო პირობად. კახთა მეფემ ეს პირობა უარყო.³

შარვანიდან უკან მობრუნებულმა ჯაშამ თბილისის საქმეები მოაგვარა, გორი გაამაგრა და ლაშქრის ერთი ნაწილი იმერეთის დასაპყრობად გაგზავნა „ამის მცნობი გიორგი მეფე წარვიდა სპითა მოსწრაფედ და შეუკრა მთა ლიხისა და მოვიდნენ ოსმალნიც, დაუწყეს ბრძოლა იმერთა სიმაგრით-გამო და მოსვრიდნენ მრავალთა ოსმალთა. შემდგომად იძლიენ ოსმალნი და მოსწყვეტიდნენ იმერნი, აღიღეს ალაფი და მოვიდა გამარჯვებული მეფე ქუთაისს“⁴.

ამრიგად, ოსმალთა ცდა, რომ იმერეთი დაეპყროთ, ამჯერად მარცხით დამთავრდა.

სულთანს განზრახული ჰქონდა დასავლეთ საქართველოსათვის შავი ზღვის სანაპიროდან შეეტიო და დაეპყრო. არქანჯელო ლამბერტი ამ ფაქტს ასე გადმოგვცემს: „თურქებმა 1578 წელს [ფოთის] ციხე ააგეს⁵. ამის მიზეზი ის იყო, რომ იმ ხანებში თურქების სულთანის ამურათი (მურად III) ომობდა ირანელებთან. მან აიღო თბი-

¹ მ. სვანიძე იმერეთის მეფის გიორგის შვილად თელის გამაჰმადიანებულ იუსუფ ჯაშას (მამიას) (მ. სვანიძე, საქართველო-ოსმალეთის ურთიერთობის ისტორიიდან მე-16—17 სს. თბ., 1971, გვ. 141—142, 143—155). 143—155).

² მ. სვანიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 115.

³ იქვე.

⁴ ეახუშტი, დასახ. ნაშრ. გვ. 292.

⁵ მ. სვანიძის მიხედვით ფოთის ციხის აგება მოხდა 1579 წ. იხ. მისი დასახ. ნაშრ. გვ. 124—125.

ლისი და აპირებდა მთელი ირანის დაპყრობას. ამ საქმის შესასრულებლად მას უნდოდა საქართველოს გზა გაეხსნა თავისთვის და დაეჭირა ამ გზის გასაღები — ქალაქი ქუთაისი, რათა ჯერ ზღვით და მერე ფაზისით ჩქარა და ნაკლები ზარალით გაეგზავნა თავისი ჯარები ირანისაკენ.¹

1579 წელს, ლალა ფაშას ბრძანებით ადმირალი კილიჩ ალიფაშა 60 ხომალდისაგან შემდგარი ფლოტით შავი ზღვიდან მდინარე ფაზისის (რიონის) შესართავში შევიდა და ქ. ფოთში ციხის აშენებას შეუდგა.

ფოთის დაპყრობის შემდეგ ოსმალები მდ. რიონით ქუთაისისაკენ გაემართნენ და მისი დაპყრობა სცადეს. არქანჯელო ლამბერტი წერს: „ამ გაზრახვით გაგზავნეს თავისი გალერები ფაზისში, ხოლო როგორც კი ეს გალერები მიუახლოვდნენ ქუთაისს, მათ დახვდათ თოფებით შეიარაღებული ჯარი ქართველებისა, რომელიც ჩაესაფრა, სადაც უფრო ვიწრო იყო მდინარე, და ისე ძლიერად დაუწყოთ თურქებს თოფის სროლა ორსავე ნაპირიდან, რომ აიძულა იგინი მაშინვე თავი დაენებებინათ თავის განზრახვის შესრულებისათვის“².

არქანჯელო ლამბერტი იქვე მიუთითებს, რომ ლევან დადიანმა თურქების მიერ აშენებული ციხე ფოთში დაანგრია და იქიდან 25 ზარბაზანი წამოიღო³. ამრიგად, ცდა ოსმალებისა, რომ დასავლეთი საქართველო ზღვიდან დაეპყროთ მარცხით დამთავრდა.

თურქეთის სულთანი მურად III უკმაყოფილო იყო 1579 წლის ომის შედეგებით, ამიტომ მან მთავარსარდალი მუსტაფა ლალა ფაშა გადააყენა. გადაყენების მიზეზი ის იყო, რომ მან ვერ შეძლო ქართველი ხალხის წინააღმდეგობის დაძლევა და სიმონ მეფის დამორჩილება.

სიმონ მეფე, რომელიც აქამდე 9 წლის მანძილზე ყიზილბაშთა ტყვეობაში იმყოფებოდა და ალამუტის ციხეში იყო გამოკეტილი, შაჰ-ხუდაბანდემ გაანთავისუფლა და ოსმალეთის წინააღმდეგ ბრძოლა დაავალა.

სიმონი ქართლში 1578 წლის ოქტომბერში ჩამოვიდა. ოსმალებს

¹ არქანჯელო ლამბერტი, სამეგრელოს აღწერა, გვ. 172.

² იქვე.

³ იქვე.

ამასობაში ქართლი დაეპყროთ და თბილისი საბეგლარბეგოდ გადაეცემათ. ამით ისინი მთელ ქართლში „ოსმალბობის“ (ოსმალური სოციალურ-ეკონომიური და პოლიტიკური წყობილების) შემოღებას აპირებდნენ. ქართლის მოსახლეობის ყველა ფენა დამპყრობთა ამ პოლიტიკით უკიდურესად უკმაყოფილო იყო და მტრის წინააღმდეგ ბრძოლას არ წყვეტდა. ოსმალებს მდგომარეობა გაუერთულდათ. განსაკუთრებით შევიწროებული თბილისის გარნიზონი იყო. ოსმალთა სარდლობა იძულებულია ჭარი-ჭარზე გამოგზავნოს, რათა თბილისში ჩაყენებული ოსმალთა სამხედრო ძალა სრული განადგურებისაგან გადაარჩინოს. სიმონი წარმატებით ებრძოდა როგორც თბილისში ჩაყენებულ ოსმალებს, ისე მათ დასახმარებლად გამოგზავნილ ჯარებს და მათ დიდ ზიანს აყენებდა¹. ამ წარუმატებლობის გამო ოსმალებმა თბილისის ბეგლარბეგი მუჰამედ ფაშა შესცვალეს, მაგრამ ვერც ახალმა ბეგლარბეგმა ჰაჯი ბეგ ზადე აჰმედ ფაშამ შეძლო მდგომარეობის გამოსწორება. ოსმალთა სარდლობა იძულებული ხდება ქართველებთან კომპრომისის გზას დაადგეს. ამ მხრივ საგულისხმოა აღმოსავლეთის ლაშქრის მთავარსარდლის მოვალეობის დროებით შემსრულებლის ხუსრევ ფაშას მიერ სიმონ მეფისადმი წერილის გაგზავნა, რომელშიც ოსმალთა სარდალი სიმონ მეფეს ჰპირდებოდა თბილისის და მისი ქვეყნის გადაცემას „საფადიშაჰო ლივას“ სახით, თუ იგი მის მხარეზე დადგებოდა და დახმარებას აღმოუჩენდა თბილისში მყოფ ოსმალებს². ოსმალეთის მთავრობის ეს წინადადება სიმონ მეფისათვის მიუღებელი იყო. თუნდაც იმიტომ, რომ ამ პირობით ქართლის მეფე მხოლოდ ოსმალთა მოხელედ იქცეოდა და ქართლში „ოსმალბობა“ კვლავ ძალაში დარჩებოდა. ეს წინადადება იმ მხრივ არის საინტერესო, რომ ოსმალები ქართველი ხალხის წინააღმდეგობის დათრგუნვას თუ შეწყვეტას ცდილობდნენ ასეთი გარეგნული დათმობით—ქვეყნის სათავეში ფორმალურად ქართველი მეფის ჩაყენებით, რომელსაც არავითარი მეფური უფლება არ ექნებოდა და მხოლოდ ოსმალთა მოხელე იქნებოდა. სიმონ მეფე ამაზე არ დათანხმდა. ამასობაში საქართველოში ჩამოდის ახალი სარდალი სინან ფაშა, რომელიც გადაყენებული მუსტაფა ლალა ფაშას მაგივრად იყო დანიშნული. აღსანიშნავია, რომ სულთანმა ეს

¹ მ. სვანიძე, დასახ. ნაშრ. გვ. 136—138.

² იქვე, გვ. 139—140

ახალი სარდალი ამავე დროს თავის დიდ ვეზირად დანიშნა. სამცხიდან თბილისისაკენ მომავალმა სინან ფაშამ თან წამოიყვანა სამცხის მთავრები ყვარყვარე და მანუჩარი. ამას გვამცნობს მესხური მატია-ნე „მას უკან მეორეს წელიწადს (1580 წ.) სინან ფაშა მოვიდა, ტფილისს წავიდა ორნივე (მანუჩარი და ყვარყვარე) თან გაყვეს პატრონი ყვარყვარე თრიალეთიდან მოებრუნებინა, იმერეთს მოციქულად გაეგზავნა და პატრონი მანუჩარ თან წაეტანა“¹. ვახუშტი ბატონიშვილსაც მოეპოვება ცნობა, რომ „მოვიდა აწ სინან-ფაშა ქართლსა ზედა. ამან ფაშამან ჰგონა კუალად შუელა ქართველთა გიორგი მეფისაგან.. ამისათვის წარმოეცლინა ათაბაგი ყუარყვარე ქსი ფა (1581). ქართ. სდთ (269) გიორგი მეფისა თანა, რათა ემტეროს სუმონ მეფესა და ქართლსა“. ე. ი. ყვარყვარეს ევალებოდა დაეთანხმებინა იმერეთის მეფე გიორგი რათა იგი სიმონ მეფეს არ მიმხრობოდა და პირიქით ოსმალებისათვის დაეჭირა მხარი სიმონისა და ქართლის წინააღმდეგ ბრძოლაში. რითი შეიძლებოდა დაეთანხმებინათ იმერეთის მეფე ამ წინადადებაზე? გავიხსენოთ, რომ ჯერ კიდევ მუსტაფა ლალა ფაშა ჰპირდებოდა გიორგი მეფეს, რომ თუ იგი ოსმალებს დაეხმარებოდა, თბილისს მის შვილს მისცემდა. მაგრამ თბილისის ალების შემდეგ ქალაქი ლალა ფაშამ იმერეთის მეფის შვილს არ უბოძა. ამჯერად კი, როდესაც ოსმალებს ასე გაუჭირდათ, გასაგებია, ამ ძველი პირობის ასრულების ხასიათზე დადგებოდნენ. მ. სვანიძე იხილავს მთელი რიგი ოსმალური და სხვა წყაროების ჩვენებას, რომ სინან ფაშამ თბილისის ბეგლარბეგობიდან გადააყენა აჰმედ ფაშა და მის ადგილზე დანიშნა გიორგი ბეგი. მკვლევარი მიდის დასკვნამდე, რომ გიორგი ბეგი უნდა იყოს გიორგის შვილი მამია, რომელმაც გამაჰმადიანების შემდეგ მიიღო იუსუფ ფაშას სახელი². სამართლიანად მსჯელობს მ. სვანიძე: „ის გარემოება, რომ ქართლის (თბილისის) ბეგლარბეგად დანიშნული იქნა საქართველოს სამეფო გვარის გამაჰმადიანებული წარმომადგენელი და არა თურქი მოხელე, ნიშნავს ოსმალეთის უკან დახევას და დათმობას, მაგრამ მეორე მხრივ ამით სულთანს თიშავდა მის წინააღმ-

¹ ქ. შარაშიძე, სამხრეთ საქართველოს ისტორიის მასალები (XV—XVI ს.). თბ., 1961, გვ. 53.

² მ. სვანიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 141—142.

დეგ მებრძოლ ძალებს, უპირისპირებდა რა ერთიმეორეს სიმონ ქართლის მეფესა და იმერეთის მეფეს გიორგის¹.

გასათვალისწინებელია ის გარემოებაც, რომ გიორგი მეფე ალბათ შიშობდა, რომ თუ იგი არ დაეთანხმებოდა ოსმალთა სარდლის წინადადებას, ეს უკანასკნელი მას მიუსევდა გურიელსა და დადიანს, რომლებიც მუდამ მიისწრაფოდნენ, რაც შეიძლება მეტი დამოუკიდებლობა მოეპოვებინათ იმერეთის მეფისაგან და საამისოდ არც დამპყრობელთა სამსახურს ერიდებოდნენ. ოსმალთა დემაგოგიურმა პოლიტიკამ თავისი შედეგი გამოიღო და დასავლეთ საქართველოს მეფე-მთავრები ქართლში აწყობენ ლაშქრობას. „მაშინ გაზრახვითა ათაბაგისათა შემოიკრიბნა გიორგი მეფემან სპანი და მოიყვანა დადიან-გურიელიცა სპითა მათითა“; „ვინაიდგან აქუნდათ ერთობა და ბრძანებულიცა იყო ზონთქარისა, მიუხდნენ შიდა ქართლს, ვერა სადა ჰპოვნეს ხიზანნი და დაწვნეს სრულიად გაღმა-გამოღმართნი. მერმე უკუმოიქცნენ და მოვიდნენ უვნოდ“. ამრიგად, მ. სვანიძის ვარაუდით, მათ ლაშქრობას მხოლოდ ის შედეგი მოჰყვა, რომ გიორგი მეფის შვილი დანიშნეს თბილისის ბეგლარბეგად, ისე კი ქვეყანა დახიზნული ყოფილა და სიმონ მეფესთანაც შეჯახება არ მომხდარა. მემკვიდრე იმასაც კი წარმატებად უთვლის მომხდურთ, რომ ისინი უკან უვნებლად დაბრუნდნენ.

ამრიგად, იმერეთის მეფემ, დასავლეთ საქართველოს სხვა მთავრებთან ერთად, ნებით თუ უნებლიეთ, მოძმეთა წინააღმდეგ აღმართა ხმალი. თუმცა ფეოდალური ეთიკით ამაში არაფერი იყო არაჩვეულებრივი. ამაზე ადრეც და მის შემდეგაც, როგორც ერთ მხარეს, ისე მეორე მხარეს ერთმანეთის დალაშქვრასა თუ დარბევაში არაერთხელ მიუღიათ მონაწილეობა. ეხლა კი განსაკუთრებული ვითარება იყო. ქვეყანას უდიდესი საფრთხე ადგა. ოსმალეთი საბოლოო დაპყრობით და გაოსმალეობით ემუქრებოდა მთელ ქართველ ხალხს. სულერთია, საამისოდ პირველ რიგში რომელ კუთხეს აირჩევდა. ამ ვითარებაში ფეოდალური გათიშულობის მიუხედავად, ძალების გაერთიანება იყო საჭირო და ერთიანი ძალით აღდგომა აგრესორის გეგმების ჩასაშლელად. ამ გაერთიანებული ბრძოლის მეთაური იყო სიმონ I. სხვა მეფე-მთავრები უფრო შეგუების პოლიტიკას არჩევდნენ და ძალაუვნებურად მტრის იარაღი ხდებოდნენ.

¹ მ. სვანიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 143.

ზოგიერთი ამას მალე მიხვდა, მაგალითად სამცხის მთავარი მანუჩარი, მაგრამ ამჯერად ოსმალთა დემაგოგიას ერთგვარი წარმატება მაინც ჰქონდა. სიმონის შეურიგებელმა ბრძოლამ დამპყრობთა იმედი გააქარწყლა.

ამასობაში დასავლეთ საქართველოში ახალი ძალით იფეთქა ფეოდალურმა შინა ომმა. 1582 წელს გარდაიცვალა გიორგი დადიანი. მთავრად მისი ძმა მამია დაჯდა. ახლადგამთავრებული მამია დადიანი ოდიშის ჯარით გურიელს მიუხდა. გურიელი ბრძოლაში დამარცხდა და ლტოლვილი სტამბოლში გაიქცა. გამარჯვებულმა დადიანმა გურიელის გვარიდან გამოძებნა ვინმე ვახტანგი და გურიელად დასვა 1583 წელს. ამავე წელს იმერთა მეფემ გიორგიმ დაიჭირა თავისი ძმა კონსტანტინე და მის შვილთან, როსტომთან ერთად ციხეში გამოკეტა, რათა მის მემკვიდრეს, მცირეწლოვან ლევანს მეფობაში არ შეეცილებოდნენ.

გიორგი II 1586 წელს გარდაიცვალა. ტახტი მისმა შვილმა, 12 წლის ლევანმა დაიჭირა. კონსტანტინე ბატონიშვილმა ციხიდან გაიხსელა მოახერხა, ისარგებლა ლევანის მცირეწლოვანებით, აჯანყდა და დაიპყრო არგვეთი, ციხეები სკანდა და კაცხი.

ლევანმა ცოლად შეირთო მამია დადიანის ასული მარეხი. სიმამრის დახმარებით 1587 წელს მან გაილაშქრა აჯანყებული ბიძის წინააღმდეგ „ვერ წინა აღუდგა კონსტანტინე და ლევან მიუხენა ციხენი სკანდა, კაცხი, და სრულიად არგვეთი“¹. ამის შემდეგ ლევანი ბიძას შეურიგდა და სამფლობელოდ საუფლისწულო გამოუყო. ამავე წელს ვახტანგ გურიელიც გარდაიცვალა და ოსმალთა დახმარებით ისევ გიორგი დაჯდა გურიელად, რომელიც სტამბოლიდან წამოსული გონიოში იმყოფებოდა.

ლევანის მეფობის დროს (1583—1590 წწ.) იმერეთში სრული ანარქიაა გამეფებული. დადიანი და გურიელი ერთმანეთს მტრობენ, იმერელი თავადების ერთი ნაწილიც ჩარეულია ამ შინაურ ბრძოლებში; ეს იმ დროს, როდესაც ქვეყანას ოსმალთა მხრივ სრული დაპყრობა და გადაგვარება ელოდა. ირან-ოსმალეთის ომი თუ ოსმალეთის სასარგებლოდ დამთავრდებოდა და ქართლის წინააღმდეგობაც დაძლეული იქნებოდა, ოსმალთა დამპყრობლები აღარ დააყოვნებდნენ როგორც ქართლში, ისე იმერეთში ადგილობრივი მმართვე-

¹ ვახუშტი, ცხოვრება იმერეთისა, ქართლის ცხოვრება, ტ. 4, გვ. 820.

ლობის გაუქმებას და აქ თავიანთი სოციალ-ეკონომიური და პოლიტიკური წყობილების შემოღებას, ე. ი. ქართულ ფეოდალურ ურთიერთობას უფრო ჩამორჩენილი ოსმალური, „ბარბაროსული ფეოდალიზმი“ (კ. მარქსი) შეეცვლიდა, ქართველი ხალხი მოექცეოდა დამპყრობელთა მტაცებლური ექსპლოატაციის ქვეშ და თანდათანობით დაჰკარგავდა თავის ეროვნულ-კულტურულ სახეს. ასეთ ვითარებაში აუცილებელი იყო ქართველი ხალხის ძალების გაერთიანება და ამ ძალების მიმართვა დამპყრობლების წინააღმდეგ. ქართლში სიმონ მეფე საკმაო წარმატებით ებრძოდა ოსმალებს და ქვეყანაში ფეხის მოკიდების საშუალებას არ აძლევდა. ამ ბრძოლებიდან განზე იდგა იმერეთი. პირიქით, როგორც დავინახეთ, ზოგჯერ დამპყრობელი ქართლის წინააღმდეგ მის გამოყენებასაც ახერხებდა. იმერეთის თავადების ნაწილი ასეთი მდგომარეობით და აღნიშნული პერსპექტივით უკმაყოფილო და შეშფოთებული იყო. ამიტომ ოსმალეთის წინააღმდეგ მებრძოლ სიმონ მეფეს იმერეთის ფეოდალთა ეს ნაწილი მხარს უქერდა.

სიმონ მეფემ წინასწარი დაზვერვა მოახდინა. მას სურდა გამოერკვია, თუ როგორი პოლიტიკური მდგომარეობა სუფევდა დასავლეთ საქართველოში. დაზვერვამ სასურველი შედეგი ამცნო „იმერთა მისცეს სვიმონს პირი მტკიცე“¹, „აბაშიძენი და ჩხეიძენი და წერეთელნი და აწ ვინც წყალწითელას აქეთ საბატიოს კაცის შვილნი ესახლნენ, ყველანი მეფეს სვიმონს მოუვიდნენ“².

ამის შემდეგ სვიმონ მეფე ქართლის ჯარით იმერეთის შემოსამტკიცებლად წავიდა. თავის მხრივ ლევან მეფემაც იმერეთის ჯარი შეკრიბა და დადიანსა და გურიელს მოუწოდა, მაგრამ მთავრები ერთიმეორის შურით ლევანს არ ეახლნენ. ბრძოლა მოხდა 1588 წელს გოფანთოს³. ლევანი დამარცხდა და ლეჩხუმში გადაიხვეწა. სიმონ მეფემ ქუთაისი დაიკავა, თავისი მოხელეები განაწესა, თავადებს მძევლები გამოართვა და სასწრაფოდ უკან გაბრუნდა. ვინაი-

¹ ე ა ხ უ შ ტ ი, საქართველოს ცხოვრება, ზ. კიკინაძის გამ. 1913, გვ. 296.

² ფარსადან გორგიჯანიძის ისტორია. ს. კაკაბაძის გამოცემა, 1926, გვ. 14.

³ გოფანთოს ბრძოლას ეახუშტი 1588 წ. ათარიღებს (იხ. საქართველოს ცხოვრება, 1913, გვ. 295), ბერი ეგნატაშვილი კი 1592 წლით. თხრობა ერთნაირი აქვთ. მიღებულია ეახუშტის თარიღი.

დან ოსმალთა მეციხოვნეების შიშით ქართლიდან დიდი ხნით წასვლა არ შეეძლო.

ქართლში სიმონის გაბრუნების შემდეგ ლევანი ლეჩხუმიდან ჩამოვიდა, თავისი მომხრე თავადების დახმარებით მეფის ტახტი ისევ დაიკავა და იმერეთი კვლავ შემოიმატა. ლევანი უკმაყოფილო იყო დადიანისა, რომელმაც გოფანთოს ბრძოლაში დახმარება არ აღმოუჩინა. ამიტომ მის დასასჯელად დროსა და შემთხვევას უცდიდა. დადიანმა დასწრება ამჯობინა. იგი მოულოდნელად დაესხა თავს იმერეთის მეფეს, ბრძოლაში „სძლო დადიანმან და შეიპყრა მეფე ლევან (1590 წ.)“¹. დაპატიმრებული ლევანი სიმამრმა ოდიშს, შხეფის ციხეში გამოკეტა, მეფე რამდენიმე ხნის შემდეგ იქვე გარდაიცვალა.

იმერეთის ტახტზე მამია დადიანის დახმარებით და ასევე იმერეთის თავადების თანხმობით მეფედ აკურთხეს ლევანის ბიძაშვილი როსტომ კონსტანტინეს ძე (1590—1605 წწ.). ეს კი დადიანის გაძლიერებას ნიშნავდა.

1590 წელს მამია დადიანი გარდაიცვალა, მთავრის ტახტი მისმა ძმამ მანუჩარმა დაიკავა (1590—1611 წწ.). მანუჩარიც როსტომის მომხრე იყო და შემდეგში მისი დასაყრდენი გახდა.

გურიის მთავარს არ მოსწონდა დადიანის სახლის განდიდება, ამიტომ გიორგი გურიელმა შეკრიბა გურიის ჯარი, თავს დაესხა იმერეთის მეფეს, განდევნა იგი და ტახტზე თავისი სასურველი კანდიდატი — ბაგრატ თეიმურაზის ძე დასვა. „განუმაგრა ციხე ქუთათისი და მოუდგინა ძე თვისი მამია ბაგრატს“¹. ამას არ დასჯერდა და „მოაყვანა ოსმალთა სპანი, განდევნა ჩიჯავაძე, ალილო ციხე სებეკა, შემუსრა იგი და მუნ დასვა სხვა ჩიჯავაძე“².

სიმონ მეფე, როგორც კი ეს ამბავი შეიტყო, სასწრაფოდ იმერეთში გადმოვიდა „მიერთვნენ იმერნი, მოადგა ქუთათისის, ალილო და გამოიყვანა ბაგრატ და მას შინა შეაყენნა გუშაგნი თვისნი და დაამძევლნა კვალად იმერეთი და წარვიდა ქართლს“³. დატყვევებული მეფე ბაგრატი და მძევლებით სიმონ მეფე ისევ სასწრაფოდ გაბრუნდა ქართლში.

¹ ვ ა ხ უ შ ტ ი, საქართველოს ცხოვრება, ზ. ჰიქინაძის გამოცემა, 1913, გვ. 296.

² იქვე.

³ იქვე.

ქართლში სიმონის გაბრუნებით და მოუცლელობით ისარგებლა მანუჩარ დადიანმა და მისი დახმარებით როსტომ მეფე კვლავ გამეფდა იმერეთში. სიმონი იძულებული გახდა მესამედ გადმოსულიყო იმერეთში იმავე 1590 წელს. „გამოილაშქრა ძალითა დიდითა, ზარბაზნებითა და აღკაზმულობითა სპათათა გარდმოვლო ლიხი და მიერთნენ კვალად იმერნი“¹. „აბაშიძენი და ჩხეიძენი და წერეთლები და აწ ვინც წყალწითელას აქეთ საბატიოს კაცის შვილნი ესაჩლნენ. ყველანი მეფე სვიმონს მიუვიდნენ, დადროანის ზარბაზნებით უომრათ ქუთათის მიიყვანეს და ცხენისწყალს აქეთნი თავადებნი ზოგნი მოუვიდნენ და ზოგნი არა. დადიანს მოუვიდნენ. მეფე სვიმონ შეუპოვრობით და ამაყობითა უფროსი ერთნი საქართველოს ლაშქარი და ჯარი დააბრუნა და თვითონ დადიანზედ გაილაშქრა“². როსტომ მეფეს წინააღმდეგობის გაწევა არ შეეძლო და ლტოლვილმა დადიანის კარს შეათვარა თავი.

სიმონ მეფემ „აღიღო ციხენი სკანდა, კვარა, კაცხი, სვერი, შეაყენა თვისნი და მოადგა ქუთათისს, აღიღო იგიცა“³.

სიმონ მეფე ოდიშს წავიდა, რათა როსტომ მეფე ტყვედ ჩაეგდო და ამით იმერეთი საბოლოოდ შემოემტკიცებინა, ვინაიდან სამეფო გვარის პირდაპირი ხაზით გამგრძელებელი მის გარდა აღარავინ იყო. სიმონ მეფე ოფშკეთის იდგა თავისი ჯარით, როცა მანუჩარ დადიანმა ელჩები აახლა და სთხოვა „გვიმონე ორნივე და მიეც როსტომს იმერეთი და ვიყვნეთ მორჩილ შენდა საუკუნოდ“⁴. სიმონმა უარყო დადიანის მიერ შეთავაზებული პირობა და დარწმუნებულმა თავის გამარჯვებაში, დადიანს შეუთვალა „გნებაეს მომეც როსტომი და დავიცვა ქვეყანა შენი უენოდ, უკეთუ არა, მოვიდე და თუმცა ძალგიცს დამზუდი ბრძოლად“⁵.

სიმონ მეფეს იმერეთის სრული შემოერთება ჰქონდა განზრახული. იმერეთის თავადებისათვის ცხადი გახდა, რომ სიმონის წარმატება მათ თავისუფლებას დააკარგვინებდა, მეფე მტკიცე ხელით შეზღუდავდა მათ თვითნებობას, ამიტომ ისე როსტომისა და დადიანის მხარი დაიჭირეს. ისინი, ვინც სიმონის ბანაკში დარჩნენ

¹ ვ ა ხ უ შ ტ ი, საქართველოს ცხოვრება, ზ. კიკინაძის გამოცემა, 1913, გვ. 296

² ფარსადან გორგიჯანიძის ისტორია, ს. კაკაბაძის გამოც. 1926, გვ. 14.

³ ვ ა ხ უ შ ტ ი, საქართველოს ცხოვრება, ზ. კიკინაძის გამოც. 1913, გვ. 296.

⁴ იქვე.

⁵ იქვე, გვ. 297.

„მეფეს დღეს ხვალობით ატყუებდნენ — თუ დადიანი მოგივაო და დადიანსა სწერდნენ — თავს დაგვესხითო, არ შემოგებმითო“.

გარიჟრაჟზე დადიანისა და როსტომის ჯარი დაესხა ოფშკეთს მდგომ სვიმონ მეფის ჯარს. იმერელი თავადების ღალატის შედეგად სვიმონ მეფე დამარცხდა. მეფე გაბრუნდა ქართლში. „ხოლო დადიანმან ალილო ალაფი დიდი და ზარბაზნები წარიღო ოდიშს. მოიყვანა როსტომ და აკურთხეს ქუთათისს მეფედ.“¹

ამრიგად, იმერეთის შეერთების ცდა ქართლის სამეფოსთან მარცხით დამთავრდა (1590 წ.). ამის შემდეგ სვიმონ მეფე და როსტომ მეფე დაზავდნენ, სვიმონმა დააბრუნა წაყვანილი მძევლები, ხოლო როსტომმა — ტყვედ ჩავარდნილი ქართლელნი.

მეტოქეობა გურიელისა და დადიანის სამთავრო სახლებს შორის ოდიშის სამთავროს სახლის გამარჯვებით დამთავრდა. ამიერიდან ოდიშის სამთავრო თანდათანობით ძლიერდება და შემდეგში, მე-17 საუკუნეში. დასავლეთ საქართველოში ყველაზე დიდი და ძლიერი პოლიტიკური ძალა გახდა.

¹ ფარსადან გორგიჯანიძის ისტორია, ს. კაკაბაძის გამოც. 1926, გვ. 14.

² ვ ა ხ უ ტ ი, საქართველოს ცხოვრება, ზ. ჰიჭინაძის გამოც. 1913, გვ. 297

შინაარსი

ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური დაშლა და იმერეთის სამეფოს წარმოქმნა	3
იმერეთის სამეფოს საგარეო პოლიტიკური ვითარების გართულება. ოსმალეთის აგრესიის დასაწყისი	20
იმერეთის მეფის ბაგრატ III შიდასახელმწიფოებრივი ღონისძიებანი	44
იმერეთის სამეფოსა და დასავლეთ საქართველოს სამთავროების ურთიერთდამოკიდებულება მე-16 საუკუნეში	58
იმერეთის სამეფოს შინა და საგარეო პოლიტიკური ვითარება აშასიძის ზავის შემდეგ	64
იმერეთის სამეფო XVI საუკუნის უკანასკნელ მეოთხედში	72

Михаил Сергеевич Рехвиев

ИМЕРЕТИНСКОЕ ЦАРСТВО
В XVI СТОЛЕТИИ

(Политическая история)

(На грузинском языке)

Издательство Тбилисского Университета
Тбилиси 1976

რედაქტორი ნ. ასათიანი
გამომცემლობის რედაქტორი მ. ინასარიძე
ტექნორედაქტორი ი. ხუციშვილი
კორექტორი ნ. ცაგარეიშვილი

გადაეცა წარმოებას 17.II-76. ხელმოწერილია დასაბეჭდად 7.V-76.
ქალაქის ფორმატი 60X84¹/₁₆.
ნაბეჭდი თაბახი 5.25. სააღრ.-საგამომცემლო თაბახი 4,19
შეკვ. № 2386. უე 09427 ტირაჟი 2.000
ფასი 48 კაპ.

თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი 380028,
ი. ჯავახიშვილის პრ. 14.
Издательство Тбилисского университета, Тбилиси 380028,
пр. И. Чавчавадзе 14

საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოს გამომცემლობათა,
პოლიგრაფიისა და წიგნის ვაჭრობის საქმეთა
სახელმწიფო კომიტეტის სტამბა, № 5
ქ. ქუთაისი, ი. ჯავახიშვილის პროსპექტი, 11.
Типография № 5 Государственного комитета
Совета Министров Грузинской ССР по делам издательств,
полиграфии и книжной торговли.
г. Кутаиси, пр. И. Чавчавадзе, 11.